

1923

Aug.—Szept.
MEGJELENIK
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.

ULT ES JOVO

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYOIRAT.

AZ-ON-KE-KULTURBIZOTTSÁGA-KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL-SZERKESTTI

DR. PATAI JOZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST — WIEN — BERLIN

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Prof. Boris Schatz (Jeruzsálem): Hogyan lettem zsidó művész és hogyan kerültem Jeruzsálembe? (Levél a Mult és Jövőhöz)	211	Patai József Uj versek:	
Pap Izsák: Tudlak uram (vers)	213	Tengerre vágyol?	228
Kiss Arnold verseiből:		Övé a szívetek	228
Kéver óvausz	214	Kadimah!	228
Szombat délután	214	Avigdor Haméiri (Jeruzsálem): A tízéves Becalél Schatz	229
Mezey Béla: Kaiszel-Hamáárovi	215	Boris Schatz Aforizmáiból	229
Dr. J. Klausner (Jeruzsálem): Zsidó művész. (Egy szemlélő jegyzetei)	221	Borsodi Lajos: Juliska kisasszony	230
Patai Edith Versek:		Telekes Béla: Dávid király XXXII. zsoltára: Beh boldog	231
Akkor is	223	Kiss Arnold: Morris Rosenfeld. Visszaemlékezések a nagy költővel töltött napokra	232
A kadis hangja	223	Morris Rosenfeld héber levele Kiss Arnold-hoz	235
Fuchs Malvin: Zsidó leány. (Részlet Malvy Fuchs: „Die vier Heller-Mädchen“ c. regényéből. Ford. Bölcs Ödön)	224	Holló Márton: Einsteinékkal Kinában. (Egy magyar művészasszony élményei)	235
Patai József Uj versek:		Székely Nándor: A hideg kövön	237
Kik vagytok építők?	228		

KRÓNKA ÉS SZEMLE.

P. J.: Karlsbad kékféherben. (Cion vagy cionizmus?)	242	Cserzy Mihály: A „doktor bácsi“. (Dr. Glän- cer Mór halálára)	246
Avigdor Haméiri (Jeruzsálem): Becalél Schatz	244	Marmorek	247
Dr. Pfeiffer-Pap Izsák: Viola Miksa	244	Olvasóinkhoz!	247
Becalél-kiállítás Karlsbadban. (Beszélgetés Boris Schatz professzorral)	245	Holder József: A huszonötödik ucca	248
		Fuchs Malvin: A négy Heller-leány	248
		M. B.: Nekoroht Lekoroht Hajehudim Behungaria	248

ILLUSZTRÁCIÓK.

Prof. Boris Schatz (Jeruzs.): Judit (Műmellékl.)	210	Becalél Schatz: Tanulmányfej	228
— — A rabbi áldása	213	A tízéves Becalél Schatz és hétéves huga Zahara	229
— — Ima a lulávval	214	Becalél Schatz: Apám	229
— — Nagypó és unokája	215	Boris Schatz: Az első micva (Cicisz-csókolás)	230
— — „Hang kiált: A pusztában egyengessétek az utat“	218	— — Éjféli ima	232
— — Eljahu hanavi	219	— — „Én vagyok a férfi, aki látta a szerencsétlenséget dühöngő ostorával“	233
— — „És leszen az idők végén“	220	Morris Rosenfeld: Struck Herman rézkarca	234
— — Josef Trompeldor	221	Einstein tanár a feleségével és dr. Renner a feleségével	236
— — „Mikor lesz a csodás megváltás?“	222	Boris Schatz: Ima	239
— — Áhítattal	223		
— — Öreg anyóka	224		
— — Matitjáhu a makkabeus	225		
— — Zsidó anya	226		

Szigoruan rituális fiu-internátus

középiskolai, kereskedelmi és polgári iskolai tanulók számára. Szigoru felügyelet és gondos ápolás, a legkitünőbb ellátás, egyéni nevelés. Az összes iskolához közel. Tanulók csakis korlátolt számban vétetnek fel. Legjobb referenciák.

Cim: Virág Gyuláné, Budapest, V., Ó-utca 42

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

PROF. BORIS SCHATZ (JERUZSALEM): JUDIT

Beilage des Mult és Jövő.

A Mult és Jövő 1923 augusztus—szeptemberi műmelléklete.

Supplément de Mult és Jövő.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIII. ÉVF., 1923. AUG.—SZEPT.

PROF. BORIS SCHATZ (JERUZSÁLEM):
HOGYAN LETTEM ZSIDÓ MŰVÉSZ ÉS HOGYAN KERÜLTEM JERUZSÁLEMBE?

— *Levél a Mult és Jövőhöz.* —

Réges-régen történt, abban az aranykorban, amikor még nem voltunk megmételyezve a különböző „izmus”-októl, melyek úgy kergetik és üldözik egymást, mint a halálos ellenségek és ízekre tépik szivünket, lelkünket. Akkor csak egyféle iskolánk volt, ebben gyülekeztünk egyetértésben, egy szívvel, egy lélekkel. Voltak ugyan különböző egyleteink, Talmud-egylet, Misna-egylet, Agáda-egylet, Zsoltár-egylet stb. De csak a tudás anyaga szerint csoportosultak ezekben és nem az „erszény” szerint. Közös kasszánk volt mindnyájunknak, a csodatevő Rabbi Meir perse-lye. Együtt imádkoztunk téli fagy idején „harmatért és esőért” és egyetértve kiáltottuk: „Jövő évre Jeruzsálemben!”

Abban az időben, én még kis chéder-fiú voltam, egy vándor prédikátor vetődött kis városkánkba. A szombat harmadik lakomája után történt, a Bész-hamidras telistele volt zsufolva, valósággal egymás hátán állottunk és feszengetve tolongtunk a Frigyszekrény felé, melynek lépcsőjén a „magid” prédikált. A titokzatos homályban villogtak a csodálatos ember szemei. Fent az „Örök-mécs” gyenge fénye néhány sugárt vetett az aranyozott Frigyszekrény függönyére, — nagynéném, Ráchel ajándékozta fiatalon elhalt egyetlen fia emlékére — és oldalt világítottak a „Mizrach-tábla” ezüstös betűi, amelyeket én rajzoltam és díszítettem a templom számára „engesztelő áldozatul sok vétkemért”. Édes szomorúságban búcsúzott a szent Szombat és a Bész-hamidras megtelt fantasztikus alkonyi árnyékokkal.

A „magid” pedig prédikált.

Prédikált és sóvárgás, szomorúság és remény ömlött a hangjából. Először sorra megfejtí mindama súlyos kérdéseket és talányokat, miket önmaga adott fel magának csodálatos éleselmé-

jűséggel, aztán hirtelen fordulattal beszélni kezdett Palesztináról és ez volt a legcsodálatosabb... Ő maga, a „magid” Izrael földjéről jött, a csodatevő Rabbi Meir pénztárának kiküldöttje és most beszél Erec Jisrael szeretetéről és szentségéről.

Láttam a Nyugati Falat, népünk kétezer éves siremlékét, amely együtt sír testvéreimmel, Izrael fiaival, akik a világ négy széléről jönnek, hogy kiöntsék előtte keserű szívüket. Hallottam Ráchel anyánk jajgató sirárait, ott azon a magános sirdombon a betlehemi úton, ahol látja gyermekeinek száműzetését... Láttam földünket teleültetve vértanuk sirjaival és illatos kertekkel, láttam a helyet, hol télen narancsok virulnak, eszrogok zöldelnek, és az édes szentjánoskenyér — a kecskék eledele...

Egyszerre csak megjelent nagybátyám és beledobta a Bész-hamidras homályába a hétköznapi Vehu rachumot, melynek szomorú dallama hirtelen száműzött e fény országából és visszarántott fagyos, sáros kis városunkba. Emlékszem: ebben a pillanatban végtelen vágy fogott el, hogy legalább valamit lássak abból a csodás országból, hogy legalább valami valóságot tapogathassak meg belőle ujjaimmal, saját ujjaimmal. Mindjárt a „havdala” után elmentem nagypámmal a jeruzsálemi vendég szállására. Valóságos önfeláldozás volt ez az út a zivataros éjjelen. És annyira fájt kis szívemnek, mikor megláttam nála egy nyomtatott íven egy kis festett ládikafélét, rajta egy csupasz kóró és alatta az aláírás: „Ráchel anyánk sírja” Vagy a másik rajzot, amely valami kerítésfélét ábrázolt, rajta négy seprő és alatta a cím: Kothal hamaarovi, a „Nyugati fal”. — Szentségtörésnek éreztem ezt és szívemben megfogadtam, hogy ha majd nagy leszek és tudni fogok jól rajzolni, elmegyek Jeruzsálembé és lerajzolom mindezeket az ereklyéket, úgy, hogy egész Izrael lelke ujjongjon rajta!

Sok-sok esztendő mult el. Megnöttem, meg-

tanultam szépen rajzolni és faragni, de Jeruzsálembe nem mehettam, Rachel anyánk sírját és a Nyugati falat nem rajzoltam és Izrael szívét nem gyönyörködtetem.

Idegenek tanítottak a művészet mesterségére, az ő lelkük vágyait oltották a lelkembe. Értük dolgoztam, értük alkottam.

A művészet szentély volt nekem, a művész főpap és én arról álmodoztam, hogy főpap leszek a művészet szentélyében és tanítom az embereket a szépség ideáljaira, hogy szeressék a jót és gyűlöljék a rosszat.

A lélek nyelve volt nekem a művészet, nyelv, amelyet minden nép fiának egyformán kell értenie és azt akartam, hogy művészetem az egész emberiségé legyen, hogy örömet vigyen minden szívbe.

Ujra múltak évek, tűntek esztendőök és szívem megtelt szomorúsággal.

Láttam a szent művészetet, amely szentségtelenségben születik és vásárba vitetik ezüstért. Az aranyborjú oltára magasan áll és művészek és főpapok is leborulnak előtte . . .

Hideg borzongást éreztem. Szétzúzott lélekkel és üres szívvel hagytam el a gyönyörű Párist.

És a felhős pirreneusi hegyek között a biboros tenger sziklás partjain új álmodot kezdtem szőni. Álmodtam a szentlélektől megszállott művészekről, akik távol a börze zajától és a kritikusok lármás céhétől szabadon élhetik a maguk életét, a természet szeretetében, egészséges testtel, tiszta lélekkel és világító fantáziával . . . Kezünk munkájával keressük kenyerünket, de szellemünk szülöttjét nem adjuk el ezüstért. Ugy élünk együtt, mint a testvérek és csak egy hivatásunk lesz, megmutatni az embereknek, milyen szép és csodálatos Istennek világa és mennyi boldogság vár az emberre, ha igazán *ember* kezd lenni!

Akkor már Palesztinára gondoltam. Ez volna a szent hely, ahol ábrándomat valóságra válthatnám.

Ujra múltak az esztendőök.

Új horizontok mutatkoztak. Az ábránd elrepült mint egy álom. Az élet megmutatta a keserű valóságot: nem a művészet hiányzik most még az emberiségnek, hanem *szabadság* a léleknek és a *kenyér* a szegénynek . . . Az emberi szellem nagyszerű gépeket talált fel és ezek a gépek szolgává változtatták az embert. A gépek eltávolították Isten világától, elválasztották családjától, száműzték házából, asztala mellől . . . A munkástól nem ész és szellemet követel, hanem testét és erejét . . . elvette tőle a maradékvigaszt: az alkotás örömét! Mert a gyárban nem terem az iparosmunkás egész dolgot, sőt nem is látja, mi lesz munkájából, ha elkészül, neki csak egy feladata van: sátáni sietséggel loholni a gép után, szolgálni a gépet, taszítani, mozgatni és vigyázni, hogy le ne vágja az ujjait. És a gép meg-

mérgezi a munkást rossz levegőjével megfagyasztja a lelkét precizitásának hidegségével és megrövidíti életét haragos gyorsaságával.

Az az egészséges régi iparostípus, aki gondolkozott munkáján és szépítette, tökélesítette, az a típus, amely a művészetet adta az emberiségnek — nincs többé. Azért nincs a mai munkának egyéni íze, mert a munkást teljesen megfosztották egyéniségétől, amikor a vas-démon rabszolgájává alázták, akinek nincs más vágya, mint az, hogy minél előbb hallja a gyárfüttyöt, hogy kiszabadulhasson az örült gyehenna pokoli zsivajából.

Ilyen lett az élet útja Isten szép világában. És a legtöbbet szenved benne a zsidóság, nem mert túlnyomó része munkás és kézmíves, hanem mert a zsidónak természetellenes helyzeténél fogva többet kell szenvednie mindenütt. Hivatlan vendégnek tekinti őt mindenki, munkás és munkaadó egyaránt csak versenytársat lát benne és ahol vendégszeretetet élvez, megfizeti az árát legértékesebb gyermekeinek feláldozásával. És mi a reménye? A szebb világ, a humánusabb világ, mikor az ember igazán „*ember*” lesz! De ez az aranykor egyre távolodik és közben pusztul nemcsak mint nép, hanem mint ember is.

És új álmodot szőttem.

Izrael országa az a föld, melyre nagyapám elzarándokolt, hogy benne temethessék el, az a föld, melyből anyám egy maréknyit a koponyája alá tétetett, — íme új életet kezd, új virágzásnak indul. A kopár hegyek megtelnek ültetvényekkel, a kiaszott völgyek rózsabokrokkal és pálmalombokkal, az ősi földön új élet tör az ég felé, de füstölgő gyárkémenyek, sorvadó munkások eme sarkövei nélkül, — a munkás szabad lesz ezen a földön és csak azt a munkát végzi, mely egyéniségének, lelkének megfelel, olyan munkákat, melyek mindig új alakot, szép formákat kívánnak . . . És asszonyaik nagy hírnévre tesznek szert az egész világon művészi kézi munkájukkal, szönyegeikkel, csipkéikkel és Izrael országa nevezetes lesz fajánszairól, majolikájáról, üvegfestéséről, fafaragásairól, bronz- és ezüstkovácsolásairól, miknek érdekes és sajátos erecsiszraeli jellege van, tele bibliai szépséggel és keleti fantáziával . . .

A héber kézmíves arcáról nemcsak hogy nem távozott el Isten képmása, mint a „kulturált” Európában, hanem ellenkezőleg, ebben látja célját, elhívását.

Ő nem ismeri a világtalan és levegőtlen munkakaszárnyákat, ahol az európai munkások ezrei sínylődnék, az ő lakása illatos zöldelő kert közepén fekszik — és osztályrésze van munkája gyümölcsében, abban a kereseti társaságban, melynek ő is tagja. Vére nincs megmételyezve gyűlölettel gazdája és segítői iránt, ő maga a gazda és társa a szervezetnek, melyben mind együtt dolgoznak és egyetlen vágyuk, hogy kezük mun-

káját művészi tökéletességre emeljék és naggyá tegyék Izrael földjét, hogy újra népek zászlója, nemzetek világossága lehessen. Vannak köztük arisztokraták is, de nem származásuknál vagy pénzüknél, hanem istenáldotta szellemüknél fogva, ezek pedig nem adják el tehetségüket a Mammonnak, hanem élnek népükért, melynek új ideálokat teremtenek.

Vannak köztük nagy művészek. A zsidókban mindig megvolt a tehetség és hajlam a művészetre, csak a gólusz nyomorította meg a lelküket és nem engedte tehetségeiket kifejlődni. Hiszen mindig másoknak kellett alávetniök akaratukat és egyéniségük összezsugorodott és veszendőbe ment. Mindig csak utánóztak, nem énekelhettek a saját hangjukon, azért több volt köztük a virtuóz, mint az alkotó. De ezek, akik Izrael földjén töltötték ifjúságukat, ahol minden kő elfelejtett gyermeki regéket mesélt nekik és minden domb népüknek szabad multjára emlékezteti, amikor itt mélyed bele népük igazi arcvonásaiba — itt az azuros keleti ég alatt, felébred bennük a régi zsidó próféta szunnyadó lelke...

Az új zsidó művészek felfrissítették az ősi, mély, zsidó szellemet és átíttatták a modern technikával. — Új stílust teremtettek a művészet világában és új korszakot a zsidóság kulturtörténetében.

Mindezt pedig az az iskola hívta életbe, amely a művészet, munka és testvériség szövetségének helyén oly szerencsésen megalakult.

Éveken át hordottam szivemben ezt a ragyogó álmot és amikor elég erőt éreztem magamban, hogy az álom megvalósításának eszközévé szenteljem életemet, elmentem dr. Herzlhez, ahhoz a féfiúhoz, aki megálmodta népünk feltámadását és volt elég erő benne, hogy ezt az álmát nyíltan világgá kürtölje és megvalósítani próbálja. Egy teljes óráig fejtegettem előtte gondolatomat. Herzl tudni akart mindent részletesen. Beszéltem és fenségesen ideális héber arca valósággal lelkesített. Tiszta homlokán mély gondolatokat olvastam és álmodó, szomorú szemeiből láttam az ősi nemes zsidó lélek felvillanását, azét a lélekét, amely meglátja a fantasztikus világokat, de megérzi a jelen keserűségeit is.

És amikor befejeztem szavaimat, dobogó szívvel vártam: *mit szól ő ehhez?*

— Jó, megcsináljuk ezt a dolgot, — mondotta halkan, de határozottan.

És rövid szünet után kérdezte:

— És milyen nevet fogsz adni az iskolának?

— Becálél, — feleltem, — ez volt az első zsidó művész neve, aki szentélyt épített nekünk a sivatagban.

— Szentélyt a sivatagban! — ismételte Herzl és szép bánatos szemei a végtelenbe merültek, mintha érezte volna, hogy ő maga nem fogja már ezt a szentélyt láthatni...

Boris Schatz (Jeruzsálem): A rabbi áldása (Birchath haráv).

Pap Izsák: Tudlak Uram

*Tudlak Uram, tudlak jobban száz tudósnál,
Kenyerem, italom mindenkor Te voltál,
Világomba képed ezer képbe gyúrtad,
Lelkemen keresztül hasítottál utat,
Szivemre szorultak az isteni ujjak, —
Tudlak Uram, tudlak.*

*Tudom, nagy vagy Uram, nagy, erős, hatalmas,
Kezed világokra világokat halmaz,
Akaratod törvény, rended meg nem másul,
Új napokat gyűjtasz s vetsz te magasságból, —
Megjártam az utat, hol csillagok hullnak, —
Tudlak Uram, tudlak.*

*Tudom, bölcs vagy Uram, mindenek tudója,
Örökkévalóság perceit kirójjá
Ajkad mozdulása, — s ha prófétás lelkem
Ámuló csodáin szavaddal beteltem,
Okosak megtettek ős-átoknak, gúnynak, —
Tudlak Uram, tudlak.*

*Tudom, jó vagy Uram, kegyelmeknek atyja,
Szereteted földed, eged betakarja,
Világoknak útja üdvösségbe torkol,
Csak az ösvény-nyitók hullnak ki a sorból,
Följük az ég is bánat-könnyet csurgat, —
Tudlak Uram, tudlak.*

Boris Schatz (Jeruzsalem): Ima a lulávval (Netiláth lulav)
Gebet mit dem Lulab.

Prière avec le lulav.

S kimegyek a temetőbe,
Nagymessziről ezért jöttem,
S amint megyek, annyi álom,
Annyi emlék jár mögöttem.
Két sir vár rám ... hívogatnak ...
Apám, anyám nyugszik bennük,
S régi hivek sűrű sorban,
Ott pihennek ömellettük ...
Szlichesz hajnal ... harsona zúg
Valahol a végtelenben,
Őszi rózsán őszi harmat,
S őszi könnyek két szememben —
Valahonnan hívogatnak:
„Késő van már ... hova mennél?!
Óh, ha nálunk maradhatnál.
Idegenben sohse lennél ...“
Finom, fehér őszi szálak
Húznak fönn a levegőben ...
Ismerősök üdvözlnek
Odakünn a temetőben.

Kiss Arnold verseiből

KÉVER ÓVAUSZ.

Szlichesz hajnal. Hazajöttem
Gyermekkorom városába,
Alig ismer reám újra
Sok kis utca, sok kis háza,
Ámuldoznak vén szederfák,
Csodálkoznak régi kertek:
„Hol is láttuk, nagyon régen
Ezt a fáradt, halvány embert?!“
Őszi rózsák kételkednek:
„Nem lehetsz a vig fiúcska,
Akit ismert egykor itten
Minden udvar, minden utca.
Minek jöttél?! Kihez jöttél?!
Tudjuk mi, hogy nem találsz,
Elvándorolt innen régen
Minden édes, boldog álmod ...“
Ifjak, lányok közönyösen
Énmellettem elhaladnak,
Ismeretlen idegennek
Egy jó szót is alig adnak.
Aggastyánok botorkálnak,
Rámnéznek és azt motyogják:
„Mintha régi papunk lenne ...
Milyen csodás hasonlóság!“
Reám néz az ódon templom:
„Könnyeidben van megírva
Földi sorsnak halk regéje:
Menni vígan, jönni sirva ...
Hol jártál?! és arcod ráncát,
Borús szemed hol szerezted?
Nem csoda ... már öreg este ...
És én téged nem ismerlek ...“

SZOMBAT DÉLUTÁN.

Oly szép volt egykor. Szombat délutánon,
Ott ültem én, a kis fiu, apámnál,
Nagy könyv feküdt az asztalon előttem,
Szobája meghitt, enyhe félhomályán.

A „pérek“ szavát magyarázta halkán,
„Rövid a nap, s a munka oly igen sok,
Sürget az Úr, s a munkásnép az renyhe,
Pedig az idő egyre jobban elfogy“.

Homályos volt a kusza betű nékem,
Nem értettem: mi múlik olyan gyorsan?
Más szombatok jövőnek körfutamban,
S az édes apám fekszik siri porban.

A papi széke üres templomában,
És más hirdet most istenigét róla,
S a kis fiu is elkerült oly messze,
És őszbe vegyült haja már azóta.

És szombatonként csönd ül a szobámban,
S mig künn az élet vad iramban árad,
Fejem lehajtom könyvemnek fölébe,
És vágyaimnak sólyomszárnya támad.

És röpi vélem messze, tünt időkre,
És gyermek vagyok, percre boldog gyermek,
És hallom újra halk szavát apámnak,
„Sürget az Úr, s az évek elröppennek“.

S nyílik az ajtó, jön a templomszolga:
„Májri-idő, már hajlóban az ünnep“,
És megértem és könny pereg szememből:
„Rövid a nap, s az Úr szava már sürget“.

Már este van, csillan az esti csillag,
A bor előmlik, elfogyott a mámor,
És hűnyó lángok sercegnék elalvón ...
És messze szállott minden édes álom.

Szin: Jeruzsálem templomának megmaradt nyugati falrészlete. A fal előtt egy-két lóca van, amelyen öreg emberek és asszonyok ülnek, mind imát mormolnak és ezt meglehetősen zöngéssel végzik. — Mikor a játék kezdődik, ez a pár ember is résztvesz a játékban mimikával és gesztikulálással. — Kosztümök orosz-zsidó öltözetek. — Idő: a világháborút megelőző esztendő: 1913.

JELENET:

Függöny felgördültekor egy pár pillanatig csend, csak az elfojtott mormolás, keleties, éneklő zümmögés hallatszik, közbe-közbe egy-egy elfojtott zokogás. — Egy férfi a puszta falat csókolgatja. — (Az egész mindössze két percig tarthat.) Azután megszólal az egyik, lócán ülő férfi:

JUDA: Ma nincsenek sokan, pedig az idő (felnéz) úgy látom, szép . . .

NÁTHÁN: Nem lehet azt tudni, egyszer sokan vannak, egyszer meg alig lézeng valaki a szent falnál . . .

JICHAK: Én mindennap eljövök, hogy legalább két fejezet zsoltárt elsíriak itten.

DINA (egy asszony): A multkoriban sokan voltak, Európából jöttek át a zarándokok . . .

NÁTHÁN: Oroszok? . . .

DINA: Volt köztük orosz, lengyel meg német is . . .

JUDA: Akármilyen volt, csak zsidó volt, nem orosz, meg lengyel és német.

JICHAK: De ha ők mondják, hogy azok?

NÁTHÁN (hozzáteszi): Ha ők annak tartják magukat . . .

JUDA: Hiába, ha mások nem tartják azoknak őket, mindenki olyan, amilyennek mások tartják . . . Zsidó, az zsidó . . . ennyi az egész . . . (Távolról látszik, hogy Lea és Rachel karonfogva vezetik Eliezert.)

DINA: Hozzák már megint . . .

NÁTHÁN: Kit?

JUDA: Szegény félbolond, mindig átkozza a Kaiszel-Hámáárovit . . .

JICHAK: Igen, ismerem, Eliezernek hívják, Oroszországból szakadt ide nyolc évvel ezelőtt...

DINA (hozzáteszi): Ezerkilencszázötben Kisenevből . . .

NÁTHÁN: És mibe bolondult meg?

JICHAK: Miért kérdi? Hisz tudhatná . . . abba bolondult meg, hogy ezerkilencszázötben a világon volt, Kisinevben lakott, ahol háza meg gyermekei voltak . . .

NÁTHÁN: Szegény szerencsétlen . . . és mi a rögeszméje?

JUDA: Mindenért a Kaiszel-Hámáárovit okolja, mintha ezek a falak tudnának tenni a szerencsétlenségért . . .

DINA: De itt vannak már . . . Csendesebben . . .

(Eliezer jön Lea és Ráchellel.)

ELIEZER: Miért süt ide a nap? Nekem nem kell, hogy a nap idesüssön, itt gyász van és tompa kétségbeesés, ide nem szabad sütni a napnak . . .

LEA: Ül le öreg Eliezer . . .

RÁCHEL (helyet csinál): Ide ül le Eliezer!

JUDA (a többiekhez): De úgylátszik, csendes . . .

NÁTHÁN: Szegény bolond, nem sok vizet zavar . . .

RÁCHEL: Jól érzed ott magad, Eliezer?

ELIEZER: Már vén vagyok és kemények a csontjaim, nem kell a puha hely, jó nekem, vén bolondnak, az alom is, hadd röhögjön a csöcselék és tépázza meg ősz szakállam . . .

LEA: De hisz itt nem bánt senki, Eliezer!

ELIEZER: Balga gyermek . . . Nem akkor bántják az embert, ha utána testében sajog a fájdalom . . . mit tudsz te még a fájdalomról? . . .

LEA: Ne mondd ezt, öreg Eliezer, mert én is ott voltam a Knyáz-Potemkin forradalmánál.

Szaba ve nechdo

Boris Schatz (Jeruzsálem): Nagyapó és unokája

Grossvater und Enkel. Grand-père et petit-fils.

RACHEL (*hozzáteszi*): Kievben engem jól ismertek, mint kisleányt és szerettek is egy tikasztó juliusi délutánig.

NÁTHÁN (*Eliezerhez*): Én még nem láttam magát itt . . .

ELIEZER: Ez onnan van, hogy ha én jövök, akkor mindenki elszalad, mert azt hiszik, hogy én bántom az embereket. (*Nevet.*) Nem bántok én senkit, csak egy kicsit bolond vagyok . . . ennyi az egész . . . hahaha!

JUDA: Hány éves?

ELIEZER: Nem tudom, nem számolom a napokat, egyik jön, másik megy, mind egyforma; ezt különben a Bölcs Salamon is megmondta . . . tudja maga ki volt Bölcs Salamon?

JUDA: Hogyne tudnám, ő volt a világ legbölcsebb, legokosabb embere, értette az állatok nyelvét és tudott is beszélni velük . . .

NÁTHÁN: Ki ne tudná Salamon király dolgait . . . Ő építette az első templomot . . .

RACHEL (*Náthánhoz*): Jaj, miért tetszett ezt mondani, bácsi kérem?

NÁTHÁN: Miért? Hisz ő építette . . .

RACHEL: De igen . . . igen . . . most megint eszébe fog jutni az öreg Eliezernek a fal . . .

JUDA: És akkor mi lesz?

LEA: Mi lesz akkor? Sírás lesz, zokogás lesz . . . szitkok özönét fogja zúdíttani a falra . . . ez szegénynek a rögeszméje . . .

ELIEZER (*réveteg szemekkel tekint Náthánra*): Ki maga?

NÁTHÁN: Náthán vagyok, itt születtem, az apám is itt lakott!

ELIEZER: Mit mondja maga akkor, ha maga itt született, hogy Bölcs Salamon király építette az első templomot?

LEA: Szent Isten! Kezdődik . . .

ELIEZER (*ingerülten*): Hol van itt a templom, amit Bölcs Salamon épített? Hol lát itt maga templomot? . . . (*Mutat a falra.*) Talán ez a templom magának? . . . Ez nem templom, ez egy romhalmaz, ez a mi átkunk, ez a mi szenvedésünk . . . Nem épített ide senki se templomot . . . csak a Sors, a Végzet rakott ide egy düledező romhalmazt és maguk azt imádják . . . Nem tudják azt maguk, hogy nincs templom, mert Titus megölte az Istent és felgyújtotta a templomot . . . hahahaha! . . .

JUDA: Nem szabad így beszélni, öreg, az Isten minden kimondott szót hall és minden megérlelt gondolatot megtud . . . Nem szabad káromolni az Istent . . .

RACHEL: Most már nem lehet vele bírni . . .

NÁTHÁN: Hát miért nem ápolják?

RACHEL: Hisz mi ápoljuk, együtt vándoroltunk ki vele és együtt is lakunk az öreggel, nagyon csendes, nagyon jámbor, soha senkivel sincs semmi baja, csak amikor a falat meglátja, akkor kezd dühöngeni . . .

ELIEZER (*ezalatt felkelt a helyéről és nézi*

a kisdéd társaságát): Mit tudják maguk, mi ez itt? Ez egy vádlott, egy titok, ez egy szörny, aki vért iszik reggel, vért iszik délben és vért iszik, mielőtt pihenni tér . . . Én adom neki a vért, de egyszer nem fogom hagyni magamat tőle . . . hahahaha! . . .

LEA: Öreg Eliezer, ülj le . . .

ELIEZER (*most már vadul forog a szeme*): Hagyj el te engem, ha én azt mondom, hogy ez egy vérszívó titok, akkor az is. — Eliezer ben Nachum, hiába mondják, hogy bolond, azért egyszer-egyszer igaza is van és fején találja a szöveget . . . Nem úgy van?

(*Senki sem felel.*)

ELIEZER: Én kérdezem, hogy igaz-e? Hát miért nem felelnek?

JUDA: De igen, igazad van, öreg Eliezer.

NÁTHÁN (*látják, hogy mindent utána kell hagyni*): Jól beszél az öreg!

ELIEZER (*diadalmasan*): Nos úgy-e, mondtam én . . . majd adok én ennek a falnak . . . Megállj csak Kaiszel-Hámáárovi! (*Most szembe fordul a fallal, először nézi mereven, még mindig komor daccal, azután megkeményedett vonásai lassankint felengednek, belső melegség járja át egész lényét, térdre borul, leveti magát a földre és csókolja a falat, azután sirva, reszketve, haraggal, szerelemmel, fájdalommal és tüsszel, — hogy ez a négy szó mindent visszaadjon, — kitör.*) Kaiszel-Hámáárovi! Kaiszel-Hámáárovi . . . (*Most felkel a földről, odatámasztja fejét a falhoz, hozzá dörzsöli a fejét, csókolja, végül elkezdi.*) Itt vagyok, újra eljöttem Hozzád, Kaiszel-Hámáárovi, hogy szóljak Hozzád, hogy beszéljek Veled . . . és tudom előre, te nem fogsz most sem felelni nekem, komoran, fájón, néma daccal fogsz tovább is hallgatni és nem indulsz meg majd könnyeim árján . . . Te konok vagy és büszke, Kaiszel-Hámáárovi, én meg vén és tébolyult . . . jól összeférünk mi ketten, hahaha! . . . vén szentség . . . Te ismeresz engem jól, Kaiszel-Hámáárovi, napról-napra, évről-évre eljövök Hozzád, hogy elsírjam neked bús átkaimat, hogy lelkem az emlékezések szenvedéseiben fürödjék . . .

RACHEL: Eliezer! Eliezer! . . .

ELIEZER: Hagyjatok engem, hadd hallgassam meg, mit válaszolnak e romok az én vádajaimra! . . . Mivel menti magát a Kaiszel-Hámáárovi! (*Hangosabban.*) Itt vagyok, Kaiszel-Hámáárovi, mert súlyos vádat emelek ellened és Neked felelned kell! . . .

LEA: Eliezer, öreg Eliezer, ne káromold a szent falat! . . .

ELIEZER (*fokozódó erősséggel*): Igen, neki felelni kell! Hallod-e, te rom! Hallod-e te, Kaiszel-Hámáárovi, én vagyok itt, a vén Eliezer, én . . . én . . . Titus, Nero és Hadrian császárok cirkuszaiban az oroszlánok torkába, a tigrisek karmaiba vetett rabszolgák kései utóda . . . Én

vagyon, a vén eszelős . . . Eliezer Nachum fia . . . szólj . . . felelj . . . Hallod-e te, Kaiszel-Hámáárovi, neked felelned kell! Én kérdezek Téged, felelj, mert te mindenről tudsz . . .

RACHEL (*könyörögve*): Eliezer!

ELIEZER (*m. f.*): Te láttad a zsarnok Flávius Titust győzelemtől részegen orgiát ülni a szentek szentélyében . . . Ott voltál, mikor Tinius Rufus dőzsölve járta a diadal-mámor táncát és tombolt fékeveszettül a martir tizek vasfésűkkel lenyúzott testén . . . Kaiszel-Hámáárovi, te láttad, hogy szívacsot tettek a szívére, hogy fájdalomait fokozzák . . . Oh, te düledező rom . . . te nem beszélsz . . . pedig úgy-e sokat tudnál mesélni . . . Te láttad, hisz te voltál a cél, érezted, hisz te voltál a vágy, mikor ama Remete Péter és ama Valter lovag vitézei legyilkolták elárult népedet a szőke Rajna mentében . . . Hallod-e mit mesélnek Speyer, Worms, Köln, Mainz, Aachen és Würzburg tavasz hónapjai? . . . Te láttad a templomokat, százat meg százat egymásután lángbaborulni és a füstben és a tűzben, ahol recsegett, ropogott a gerendázat, aggok és szűzek, ifjak és vének boldogan és bátran haláltak meg érted, Kaiszel-Hámáárovi . . . És te . . . te . . . akkor is hallgattál . . . Hát miért hallgatsz? . . . Felelj most! . . . (*Majdnem sirva.*) És láttad azt is, mikor Worms piacán a csöcselék máglyát gyújtott Szináj igéjéből és ordítva, káromkodva ujjongta körül a lángok lobogását . . . (*Eszelősen.*) Hahó . . . hahó . . . most már mindennek vége. . . Ég az Isten! . . . hahahaha! Pedig csak embercsontok voltak a hamuban . . . hahahaha . . .

LEA (*irtózva*): Istenem . . . Istenem . . .

ELIEZER (*mind erősebben*): Ohó, te kétezer éves roskatag . . . emlékszel úgy-e, mikor a döghalál aratta le a vetését . . . emlékszel, úgy-e, mikor a fekete pestis viharként táncolt a megrohadt kontinens négy sarkán, úgy-e . . . úgy-e, hisz együtt mérgeztük meg a kutakat, vén cimborá . . . hahahaha . . . hogy pestist leheljünk, hogy dögvészt zabáljunk . . . És te láttad újra meg újra emelkedni a máglyákat Wormsban, Speyerben, Lyonban és Troyesben és mindenütt? . . . Mit szólsz te mindezekhez, te vén, te konok, te dacos, időtlen időknék örökös tanuja? . . .

RACHEL: Oh, Eliezer, nyugodj! Istenem!

ELIEZER: Nem . . . nem . . . most nem hagyok neked békét, te évezredek vádlottja . . . Számonkérem tőled a vért . . . a vért, amely elfolyt érted, a vért, amelytől a Rajna, Szajna, Loire, Duna és Elbe vizei megdagadtak és elárasztották vele a tengert . . . a szenvedéseink és keserűségeink tengerét . . . Felelj, mert most súlyos váddal vádollak! . . . Hova tetted a vért . . . te vén kapzsi . . . te . . . te szörnyeteg . . .

LEA: Eliezer, ne szidalmazd! Vigyázz, mit beszélsz! . . .

ELIEZER (*szilajon*): Akkor is hallgattál, mi-

kor dominikánus Torquemada kerékbe törte, felnégyeltette, olajba sütötte és feltűzelte azokat, akik éjjel és nappal mindig és mindenkor csak Rád gondoltak és Érted epekedtek, Kaiszel-Hámáárovi! Emlékezz csak vissza az Escorial borzalmaira . . . Jusson eszedbe, mit zokog a Duero meg a Tajo vize augusztus havában, mikor arany-sárgává válik az élet kalásza? . . . Oh . . . te . . . te gyászidőknék néma szemlélője, a te behunytt szemeid láttak bennünket, mikor remegve, félve, meggörnyedt háttal, sápadt homlokkal és fáradt szemekkel hordtuk a színt, a mi színünket, a foltosat, a sárgát . . . (*dühöngve*) és nem sikoltottál fel jajjal, mikor megtudtad a rendeleteket, amelyek életünket és halálunkat szabályozták . . . a rendeleteket . . . a törvényeket . . . és a türelmes igazságokat. Ohó, te Kaiszel-Hámáárovi sok . . . sok van Neked már a rovásodon! Hallgattál úgy-e, mikor a szűzek vérét keresték a kovásztalanban, a kalászás havában a megőrzések éjjelén? Hallgattál, pedig ott voltál Bazinban a máglya mellett, Orkuton a kínpadon, Peéren és Trientben és Eszláron, ahol a Tisza kanyarog és mindenütt, ahol támaszkodva merészeltek ülni azon az estén . . . Ott voltál, de néma ajkaid nem nyíltak tiltó szóra! Gyáva voltál, Kaiszel-Hámáárovi vagy hűtlen lettél hozzánk, te vágyak örök menyasszonya? Szólj! Felelj!

RACHEL: Így még sohasem beszélt!

LEA: Gyógyíthatatlan . . .

(*Kis csönd.*)

ELIEZER: Hallgatsz! Nem felelsz? Nem akarsz tudni rólunk, Kaiszel-Hámáárovi? . . . (*csöndesebben*) lásd, pedig mi ma is úgy szeretünk, mint akkor, midőn az Igazságosnak, Si-meonnak fején tündökölt a Mennyegek kegye . . . (*Rajongva.*) Olyan volt a nézése, mint a nap-sugár kacagása a hajnal biborára . . . És a te vén falad megtelt a favágók és vízhordók örömdallamával . . . Oh, te örökös szerelmünk, nézz a világ minden tájára, ahol szétszórta, rabul és idegenül gyászolnak Téged gyermekeid és vágyó sóhajok szállnak feléd mindennap . . . hisz ma is te vagy örök menyasszonyunk . . . hát felelj nekünk . . . indulj meg rajtunk . . . (*Kis csönd.*) Még mindig nem felelsz? Zárt ajkaid talán már sohasem fognak beszédre nyílni? . . . Folytassam bűneid felsorolását? Nézd . . . nézd ezt a szörnyű tetemrehívást . . . Ezt úgy hívják, hogy huszadik század . . . Látnod, hogy lángol körülöttes minden? Városok és falvak, terek és utcák ordítva, süvítve, jajgatva tombolnak . . . Ez Kisinev . . . Ez Kiev . . . Ez Odessza . . . Látnod a csecsemőket, kiket anyjuk testéről tépnek le? . . . Látnod a gyermekeket, akiket a toronytetőből csapnak le az utca kövezetére? . . . Látnod-e meggyalázott nemzedet asszonyainak és leányainak vergődő ellentállását? . . . Vér és vér mindenütt . . . Egy nagy mészárszék lett a föld és a te gyermekeid vérrel . . . vérrel áldoz-

nak Neked te telhetetlen Kaiszel-Hámáárovi! . . .
(Kis szünet.) Azok nevében, akik a vérpadon is
a Te nevedet suttozták, akik gályához láncolva,
bilincsekbe verve, kalodába kötve és felfeszítve
is halálosan, gyógyíthatatlanul a te szerelmeseid
voltak, az árvák tizezreinek nevében kérlek té-
ged, Kaiszel-Hámáárovi, felelj nekem: *miért
volt ez?* Miért kellett évezredek krónikáján ke-
resztül gyászolni a vért? . . . Pörbe szállok Ve-
led, Kaiszel-Hámáárovi, nagy pörbe, mely az idők
elejétől kezdve még ma is tart. Te vagy a vád-
lottja ennek a pörnek, Kaiszel-Hámáárovi és ne-
ked vallani kell! Nem felelsz! Hát süketek a fü-
leid vagy nem látnak a szemeid? Felelj! Paranc-
solom, hogy felelj! . . . Én . . . én a vén eszelős
Eliezer, Nachum fia kényszerítelek, hogy felelj

Boris Schatz (Jeruzsálem): Kól kóré'bamidbar . . .
„Hang kiált: A pusztában egyengessétek az utat . . .”
Eine Stimme ruft: Ebnet in der Wüste den Weg . . .
Une voix s'écrie: Aplanissez dans le désert le chemin . . .

az én szörnyű vádjaimra. (Kis csönd.) Hát nem
akarsz felelni? . . . Tudd meg, Kaiszel-Hámáá-
rovi, hogy megátkozlak Téged, ha nem felelsz . . .
Ébal hegyének minden borzalma szálljon düle-
dező omladékaidra, ha nem felelsz nekem! (Ök-
lével döngött a falat.) És kezeimmal addig dön-
getem korhadttörzsedet, míg ajkad beszédre
nyílik . . . addig döngetem testedet, te vén rom,
amíg vér fog kiserkedni tenyeremből . . . Lakj
jól vérrel . . . te szomjas . . . te komor szörnye-
teg . . . (Kis csönd.) Még most sem felelsz? Mit
mondjak neked, hogy ajkaidat szólásra bírjam?
Szerelmes szavakat suttoztak siket füleidbe? . . .
Oh, mondd, Kaiszel-Hámáárovi, mit tegyek, hogy
megengeszteljelek? . . .

(A Kaiszel-Hámáárovi falában rés tá-
mad, azon megjelenik egy női alak teljes meny-

asszonyi diszben, uszályát két kisebb, szintén
menyasszonyi diszbe öltözött leány-gyermek
tartja. — Az egész színpad fekete-lila fényben
úszik, csak a Tünemény első szavaira kezd ki-
tisztulni a szín és élesen látható, fején a glóriá-
val a Tünemény.)

TÜNEMÉNY (nyugodtan, méltósággal be-
szél): Felelni fogok Neked, vén, eszelős Eliezer,
Nachumnak fia.

LEA: Csoda . . . csoda . . .

RACHEL: Istenem . . . Cion leánya . . .

ELIEZER (a földre bukik s mellét veri).

TÜNEMÉNY: Hívtál, megidéztél engem,
Eliezer, Nachumnak fia . . . Itt vagyok.

ELIEZER: Ki vagy te, Tünemény? Ki vagy
te, Csoda? . . .

TÜNEMÉNY: Az vagyok, Tünemény va-
gyok, a Kaiszel-Hámáárovi hazajáró lidérce va-
gyok, én vagyok Cion leánya, az örök menyasz-
szony . . . Nézd, most is rajtam van menyasszo-
ny ruhám, uszályomat apró szűzek tartják . . .
Szép vagyok, úgy-e, Eliezer, Nachumnak fia? . . .

ELIEZER: Szép vagy! Királyné vagy!

TÜNEMÉNY: Az vagyok, Királynő vagyok,
az álmodok, a vágyak, a ki nem mondott óhajok, az
elérhetetlen illúziók királynője vagyok. Én va-
gyok az Eszme, amely Misztikum, amely Meg-
foghatatlanság, amely Sejtelem a tér és idő örök
végtelenségében. Érted te ezt, Eliezer?

ELIEZER: Nem értem, oh, úrnő, nem értem
szavaidat?

TÜNEMÉNY: Nem ismersz rám Eliezer?
Nem ismersz engemet? Én vagyok a péntekesti
gyertya Fénye, a Sófár Hangja, a Chanukka-
mécses Lobogása, a Kol-nidre megilletődött Áhí-
tata, az Unszane-Tokef sorsvesszejének Suho-
gása s a Neila rekedt felhőfohászkodása . . . ér-
ted, Eliezer?

ELIEZER: Nem, Királynőm, nem értem!

TÜNEMÉNY: Én vagyok a péntekesti fehér
abrosz Tisztasága, a nyolcadik nap vérző Sebe
vagyok, én vagyok a Tisztaság és Szemérem,
mely megóvjá gyermekedet, hogy szeplőtlen ma-
radjon . . . A gyökérnek keserősége vagyok és én
vagyok a negyedik hó tizenhetedikének és az
ötödik hó kilencedikének Bánata, én vagyok a
gyűrűtök Végtelensége és az ágyatok Tisztasága,
minden én vagyok, nem ismersz rám, Eliezer?

ELIEZER: Nem, Királynőm, nem tudom, ki
vagy!

TÜNEMÉNY: Én vagyok a fohászkodás
Szárnya és én vagyok az imaszíj Szorítása, az
Áhitat vagyok, mely a keblet szorítja, az Em-
lékezés vagyok, mely szomorú szemetekből köny-
nyet fakaszt, én vagyok az ítélet napjának Zo-
kogása és én vagyok Színáj testet öltött igéje,
minden érthetatlenség Kútfeje, minden dac Oka
és minden szenvedés Magyarázata, mindenütt ott
vagyok, mindenütt veletek vagyok és még most
sem ismersz rám, Eliezer?

ELIEZER: Oh, Királynőm, hogy tudhatnám, hogy ki vagy!

TÜNEMÉNY: Én vagyok az Ellentállás, mely évezredek történetén keresztül kísér beneteket, a Szomjúság, mely a titkot kutatja, a Szellemesség, mely a tant magyarázza, én vagyok a Csönd, mely keletre fordul imádkozni, a próféták Ékesszólása is én vagyok, a Zsoltárok könyörgése is én vagyok, én vagyok a Melódia, mely a szivekben zsong, a Belátás vagyok, mely a Valósággal alkuszik, de Ideál vagyok, de Szellem vagyok s most Hozzád szólok Eliezer. Nachumnak fia s te még most sem tudod, ki vagyok?

ELIEZER: Nem, Királynőm, nem ismerlek Rád!

TÜNEMÉNY (*mint aki kifárad a sok magyarázásba*): Oh . . . én vagyok a hagyomány szivóssága és vagyok a Tradíció Ereje, tudd meg Eliezer én a zsidó lélek, a zsidó szellem teste vagyok, mert én vagyok a zsidó lélek, a zsidó szellem megdicsőülése . . .

ELIEZER: Értem már, Királynőm, értem már szavaidat . . . (*Zokog.*)

(*Kis csönd.*)

TÜNEMÉNY: Figyelj rám, Eliezer, Nachumnak fia, mert most én beszélek Veled, a zsidó lélek Apotheozisa. Évezredek óta néma volt ajkam és nem nyitottam ki szólásra szájamat, évezredek óta süket volt fülem és nem hallgathattam a sikoltások jajára, évezredek óta vakok voltak szemeim és nem nézhettem a pusztulások örvényébe . . . Figyelj rám, Eliezer, Nachum fia! Idők elteltek, napok elmultak és a Trón zsámlója vértől és könnytől nedvessé vált, a martyrrok vére és az árvák és az özvegyek könnye meg nedvesítette a trón lépcsőzetét és annak okáért így szólok én Hozzád, Eliezer, Nachumnak fia: Te számonkéred tőlem a vért, a gyászt, az üldözést és kétezer esztendő minden martyrumát, hűtlenséggel és csalfasággal vádolsz engem népemnek küldötte? Felelek Neked Eliezer, Nachumnak fia . . .

ELIEZER: Szólj, Királynő, hallgatlak . . .

TÜNEMÉNY: Emlékszel-e népem a didalmas napokra, mikor Zarubábel első csapatai sírva csókolták meg elhamvadt romjaim üszkeit? Emlékszel-e még a poros országútra, hol a boldog tízezrek dalolták az ujjongó aratók dalát? Akkor is ott voltam, akkor is veletek éreztem . . . És ott voltam, mikor a gaz orgiát ült falaím mögött . . . Láttam Caligula szobrát a szinái kőtábla mellé állítva s akkor a frigytakaró liliumfehérből véressé változott . . . Oh jól emlékszem mindenre . . . Láttam Godofréd martalócait, mint keresztes huligánokat, meggyalázott népemmel reszkettem a maranoszokért és enyhítettem a vérvadás és máglyák szenvedőinek kétségbeesését . . . Láttam a worms piacion kicsúfolni a tanítót és együtt sikoltottam a kisdedekkel, mikor azt üvöltötte a tömeg: „Bozse Car ochranja” . . .

mert tisztátlanságod ideje még nem múlt el oh, népem és négyszázados boldogságodért még nem fizettél elég árat Jákob háza . . .

(*Kis csönd.*)

MIND (*sírnak*).

TÜNEMÉNY: Gondolj vissza, öreg, eszelős Eliezer az ígéretekre, melyek vigaszt nyújtanak, megváltást hirdetnek; töröld le hát könnyeidet és ti sírjátok népem hajadonjai, mert én vagyok Izrael Apotheozisa és a bánat helyét örömet, gyász helyett diadalt, szenvedés helyett ujjongást hirdetek Nektek . . .

MIND: Szólj . . . Beszélj . . . Tünemény! . . .

TÜNEMÉNY: Azt mondom én Neked, Eliezer, Nachumnak fia, miképpen az Ur hallatá egykoron szózatát Noénak, aképpen mondom én is

Boris Schatz (Jeruzsálem): Eljáhu hanavi

Neked: Készítsd el magadnak az Eszme bárkáját, vond be azt kívülről akarattal és lelkesedéssel, belülről pedig szilárd hittel és komolysággal, hogy a bárka az eljövendő idők viharát kiállja. Mert íme újra özön lesz a földön, de nem víz, hanem vérözön. Számlálj napokig és heteken át hónapokat és akkor a világ mindanégy sarka egyszerre fog vérbeborulni. Frankok és germánok, latinok és kelták, normannok és szlávok, Ézsau ivedékai és Hágár gyermekei egy napon fognak egymás ellen harcba szállni, emésztő csatákat vívni . . . Oh, a föld teste, mely a bűnnel paráználkodott, vérrel lesz terhes és halált, gyászt, kárhozatot, átkot, rombolást és pusztulást fog szülni . . .

ELIEZER: Istenem . . . Istenem . . .

„És lesz az idők végén...”
Boris Schatz (Jeruzsálem): Jesájahu próféta
Der Prophet Jesaja: Und es wird sein am Ende der Zeiten...
Le prophète Isaïe: Et il sera à la fin des temps...

TÜNEMÉNY: Föld alá és víz alá, hegyekbe és völgyekbe, aknába és tárnákba fognak le szállni a népek, hogy gyilkolják társaikat. Követni fogják a kígyó csúszását a homokban, a sas röptét a fellegekben és a vadállatok rohanását az erdőkben, hogy láthassák a vért... a friss embervért... és lerészegedjenek a piros, véres vértől...

ELIEZER (nyögve): Oh, emberek... emberek!

TÜNEMÉNY: S akkor vedd elő bárkádat, az Eszme szép, világos, tágas bárkáját; szólítsd fel gyermekeidet, rokonaiddat, barátaidat és mindazokat, kik új világot akarnak a régi helyén, szállj be velük az Eszme bárkájába és várjatok, míg a vérözön zuhogó áradata szünetel...

ELIEZER: Értem... Tünemény... Értem.

TÜNEMÉNY: Ámde megmondom neked Eliezer, Náchumnak fia, vigyázz, jól vigyázz, hogy a bárka megtartsa egyensúlyát a vérözönben, az Eszme bárkája, melyben egy szebb élet bimbója szunnyad, fel ne boruljon a vérhullámok csapkodásaiban...

ELIEZER: Ugy lesz, Királynőm, ahogy monád: vigyázni fogok...

TÜNEMÉNY: És akkor egyre többen és többen fognak beszállni a bárkába, sokan nevetni fognak téged, szegény, eszelős, öreg Eliezer, de Te ne törődj vele, hiszen Jáfet atyját is kacagták a hitetlenek, ámde el is pusztultak... és a bárka egyre-egyre zsufoltabb lesz. A bárkában azután fel foglak keresni benneteket én is, én, Izrael népének Apotheozisa, én Cion elárvult menyasszonya, hogy megvigasztaljalak titeket az Escorial palotájának borzalmaiért és a ko-

vásztalan kenyér sütésének szomorú zaklatásaiért...

RACHEL: Jöjj, Királynő... Jöjj!...

TÜNEMÉNY: A bárkában majd felszárítom könnyeiteket... Izrael nyugvóra fog térni s álma biztosságos lesz és nyugodt... Éjszakai csöcselék durva szitka nem fogja zavarni kised házaitok tiszta álmát és a hajnal derűs sugara teli szájjal fog kacagni rátok én árváim, én magzatjaim...

ELIEZER: Igen... igen...

TÜNEMÉNY: És akkor... akkor... Cion örök menyasszonya én... én... Izrael testté vált Megdicsőülése magamhoz öllelek valamenynyitőket, kicsit és nagyot, öreget és fiatalot, jámbort és vétkest, szegényt és gazdagot, mindenkít, mert egyformán gyermekeim vagytok Ti nekem és szerelmes szeretőim... és ti akkor boldogan kacagó szemekkel és nevető ajakkal fogjátok csókolni a Kaiszel-Hámáárovi düledező omlatagát, mert a nagy Titok megfejtette önmagát; Izrael hazát talál magának.

MIND (felmagasztosulva): Isten... Isten...

TÜNEMÉNY (siri hangon): A Kaiszel-Hámáárovi bolyongó kísértete most elpihen, a Tünemény elszáll, a lidérclátomás szertefoszlik, de megmarad bennetek az Eszme és azt ne feledjétek... Ég veletek... éljete boldogul. (A Tünemény eltűnik.)

ELIEZER: Királynő! Királynő!... Hova tűntél?... Jöjj vissza, beszélj még... Örök menyasszonyunk, miért távoztál el, mikor látlak megint?... Szólj... Csak egy szót még!...

LEA: Csak egy szót még...

TÜNEMÉNY (belülről lassú hangon, vonatva): Szeretettel gondolok rátok, gyermekeim a föld minden zugában és ölelő karjaim sóvárogva várják az Eszme Bárkáját... Ég veletek...

ELIEZER: Elment... eltűnt... soha többé nem látjuk viszont...

LEA: Öreg Eliezer, miket beszélsz?! Hisz megmondotta!

RACHEL: Tedd meg a kötelességed... Készítsd az Eszme Bárkáját...

ELIEZER: Igen... igen... az Eszme Bárkáját... igen... igen... jöjjetek, gyermekeim, jöjjetek, Izrael hajadonjai és segítsetek az én durva tenyeremnek az Eszme Bárkáját megácsolni...

RACHEL: Igen, Eliezer, mi megyünk és az Eszme Bárkáját megácsoljuk... és bevonjuk azt kívülről akarattal és lelkesedéssel...

LEA (átveszi a hangot): Belülről pedig szilárd hittel és komolysággal fogjuk bevonni, úgy, ahogy a Tünemény... (Elejti a hangot.)

ELIEZER (elmerengve): Igen... ahogy a Tünemény mondta... a Tünemény... Ő Cion leánya... az örök menyasszony... a Tünemény...

(Függöny gyorsan le.)

Kétszer-háromszor is megnéztem a Schatz-kiállítást és olykor órákig álltam egy-egy szoborkép előtt, nem tudtam betelni a nézésükkel. Nem vagyok hivatásos műkritikus. Négy szemeszteren át hallgattam Heidelbergben a művészettörténeteknek leghíresebb professzorát, Richard Wagner vejét, aki folyton arra oktatott bennünket, hogyan kell egy képtárt, egy szoborgyűjteményt nézni, „műértőket” nevelt belőlünk, de a „műtész” hivatása sohasem volt rokonszenves előttem. Én a művészet alkotásait csak nézni és csodálni szeretem és olykor-olykor mint áhitatos néző feljegyzek egyet-mást, azt is inkább magamnak, mint olvasóimnak.

Százötven szobor és relief számol be Boris Schatz művészetéről. Tudom, hogy az alkotásban nem a szám imponál, hanem a lényeg, a minőség. De megfelelő kvalitás mellett kétségtelen dokumentuma az alkotó lelki gazdagságának és termékeny fantáziájának. Hát ha még figyelembe vesszük, hogy a kezdet nehézségeivel küzdő Palesztinában, sőt a még mostohább jeruzsálemi viszonyok közt jött létre ez a sok műalkotás, csak megerősödik bennünk a meggyőződés, hogy egy művész dolgozik a szent városban, nem diletáns, nem virtuóz, hanem alkotó, akit az élet szakadékein keresztül való szemlélődés folyton serkent és sarkal: faragj! Az anyagi nélkülözés, a lelki bántságok és ami mindennél bántóbb, a hideg közöny nem homályosította el a szent örökséget és nem tömték be az alkotás forrásait.

„Modernség” nincs ebben a sok faragásban. A „műtészek” ezt bizonyára rossznéven veszik. És még egy súlyos hiba: a művész „népies”, szereti a népszokásokat és népmeséket és sokszor szobor helyett irodalmat, zsánerképet ad. Tudom, nagyon jól tudom. De van egy másik nézet is a művészetről, amely szerint a „jó művészet” éppen a népies művészet. És ezt nem kisebb művész vallja, mint *Tolsztoj*! Szerinte, minél könnyebb és egyszerűbb, tehát minél szélesebb rétegeknek hozzáférhető nyelven beszél a művészet, annál inkább *művészet*; és minél inkább szorul magyarázatra, minél kevesebbnek (a germánok szerint: Feinschmeckernek) hozzáférhető, annál inkább mesterség, kigondoltság, de nem művészet. Schatz professzor „jó művész”, érthető és világos, a népies motívumok alkotásainak jelentékeny részei. A „Gyertyagyűjtás”, a „Rabbi áldása”, a „Zsidó anya”, az „Első micva”, az „Ima a lulávvál” stb. a zsidó nép lelkéből fakadt és át van itatva a népnek és hagyományainak végtelen szeretetével.

És Schatz népiessége magasabb értelemben vett népiesség. Nemcsak a régi, a gólusz-vallási motívumokat dédelgeti, hanem új motívumokat

is olvaszt bele művészetébe, a reneszánsz, a szabadság és az ujjászületésért és a felszabadulásért való harc kap nála népies művészi formát, vagy helyesebben olyan formát, amely alkalmas arra, hogy a nép legszélesebb rétegeinek közkincsévé váljon. Itt van például a *Trompeldor-plakett*. Egyszerű és beszédes, ideális és reális egyben. Alatta rövid felirat, az év és a nap, amelyen ez a zsidó hős elesett, mint a Tel-Cháj gyarmat sómere. A felirat alatt oroszán áll a vártán, nyíltól megsebezve. A motívum szinte gyermeken naiv — de *ép azért* népies, *ép azért* mindenki előtt érthető, *ép azért* alkalmas, hogy elterjedjen a nép között és fenntartsa elevenen és frissen a Tel-Cháj hősének emlékét és példájának követésére serkentse az ifjúságot, hogy kintartson a vártán az utolsó pillanatig, míg a nyíl átfúrja a szívet és az oroszán elesik, de el nem menekül . . .

Boris Schatz (Jeruzsalem): Josef Trompeldor,
Tel-Cháj hősi halált halt sómerje
Tel-Chaj's Schômer, der den Heldentod gestorben.
Le shômer de Tel-Hay, tombé en héros.

Mataj két haplaot?
Boris Schatz (Jeruzsalem): „Mikor lesz a csodás megváltás?”
Wann naht das wunderbare Ende?
La fin miraculeuse, quand arrivera-t elle?

Am Boris Schatz nemcsak népies. Sokkal több mélység van benne, mint amennyit némely modernnek műveiben keresni szoktak. Az ő *Bál-Tsuvo*-ja koncepcióban és ábrázolásban és főképp a megtérő lelki tusájának kifejezésében grandiózus. Vagy nézzük az *Éjféli imát*, mely alatt ez a bibliai vers olvasható: „Cijon kitárja karjait és nincs vigasztalója néki”. Az öregnek ég felé tárt keze vigasztalan kétségbeesést fejez ki, inkább hittel vegyes pörbeszállást: Nézd, Isten, tekints le! Cijon, a Te Cijonod, a nagy Cijon, a szent Cijon, az egyetlen Cijon elhagyatott mint az özvegy „Örvendeznek, kik bukását hallják”; „Nincs aki vigasztalja . . .”

— Egyszer, — mesélte nekem Neumann a festő, — bementem a nagy Izraelshez és megkérdeztem: „Mester, mi a művészet?”

— Hiszen zsidó vagy, — felelte a nagy művész, — te tudod, mi a Jom kipur. A Jom kipurról írva vagyon: „És sanyargassátok a lelketeket”. *Sanyargassátok a lelketeket* — ez a művészet! *Csakis ez.*

Igy felelt a nagy zsidó művész. A zsidó művészet gyökere nem a technika tökéletessége, a vonalakak harmonikus szépsége, a színek gazdag

változatossága, hanem az a *belső* harmonia, amely a *belső igazságból* fakad, amit nem lehet megszerezni csak az *igazság keresésével*, az élet belsejébe való elmélyedéssel. Ez a léleksanyargatás kérdésekkel és kétségekkel, mikből alkotások sarjadnak, melyek Jákob létrájához hasonlóan alapjukkal a földön állanak és tetejük az égbe nyúl fel — a test és lélek, élet és halál, szolgaság és megváltás benső harmoniájának világába.

És Boris Schatz ismeri a lélek sanyargatásának útjait. Elég, ha nézzük két reliefjét: „*Mikor lesz a csodás megváltás?*” A Golusz rettenetes problémáját fogta meg a művész egy fokozottan ihletett pillanatban. Mikor jó a megváltás?

Ezer éve, kétezer éve gyötör a kérdés, melyre nincs felelet. És mégsem lobbant ki az utolsó remény: *Jönni fog*. Lehetetlen, hogy ne jöjjön és minden reményünk, bizakodásunk hiábavaló legyen . . . Az „*Ahitattal*” a zsidó „kavana” lélekemelő fogalmának igazi zsidó megtestesítése. Csak a zsidó tanító fia, aki a zsidó lélek mélyébe hatolt, adhatott ilyen formát a *kavanának*, amelyet nem lehet se lefordítani, sem megmagyarázni. A „*Makkabeus*”-ból, a zsidó hitűség e csodálatos szobrából csak a hős „*Matitjáhu*” feje került Jeruzsálembe, míg az egész szobor annyira megtetszett a bolgár cárnak, hogy megvásárolta palotája számára. Ezt a Matitjáhu-fejet talán a mindenáron modernséget keresők is élvezni fogják.

A Matitjáhuban Schatz a zsidó megváltás hőseit ábrázolja. És hogy mennyire foglalkoztatja lelkét ez a probléma, mutatja a rokontémák hosszú sora. És ebben szinte egyedül áll zsidó művészeink között. *Judit* a varázslatos keleti szépségében bizakodó zsidó leány, aki kész életét feláldozni népéért, szintén több változatban foglalkoztatja. És érdekes, hogy míg *Jezsajás* és *Mózes* alakjaival csak egyszer próbálkozott, *Elijáhut* háromszor, *Jeremiást* ötször ábrázolta. És nem Baal prófétáinak legyőzője érdekelte Elijáhuban, hanem a megváltás hirdetője, aki „megfujja a nagy harsonát a mi szabadságunkra”. (L. Mult és Jövő 1923 febr. műmelléklet.)

És Jérmiájában a feddő szavak mestere, aki nem retten vissza a királyi trón előtt sem, hanem megmondja Jehojákim királynak is a szemébe: „Jaj annak, aki házát felépíti jog nélkül és emeleit igazság híján, felebarátjával dolgoztat ingyen és bérét nem adja meg néki”. És a másik, az öreg, ráncos homlokú Jeremiás, akinek szemei elhomályosodtak a sirámoktól, a népéért aggódó és pusztulását sirató Jeremiás, aki börtönbe zárva írja prófeciáinak ígéit az örökkévalóság számára . . .

Természetes, hogy a Megváltás új hirdetője Herzl is sok alakban szerepel Schatz mű-

vészetében. Herzl, aki harcol, Herzl, aki szól népéhez és Herzl, aki a jövő vizióit látja, de miként Mózes, — az országba nem jöhet be . . .

Hogy vannak Schatznak hibái is? Valószínű. De gondoljuk meg: Schatz volt az első, aki zsidó szobrászattal lépett fel. (Mestere Antokolszky csak egy-két témát fogadott be.) És mint első és úttörő, nagyot alkotott. Mikor fogjuk már végre kezdeni megbecsülni a tehetséges embereknek a munkáját, fogvatkozásaik dacára? Mikor tanulunk végre *szeretni és nem gyűlölni*, értékelni és nem megsemmisíteni? Mikor lesz vége a gyűlölködés tengerének, mely örvényébe fullaszt minden munkát, alkotójával együtt? Mikor fogjuk végre megérteni, mit jelent az *elsőnek, úttörőnek, útmutatónak* lenni, ha mindjárt csak keskeny ösvényen is, amely azonban széles, nagy országúthoz vezet?

Schatz professzor munkáján van mit becsülni, mit szeretni, mit értékelni. Én egy pillanatig sem kételkedem, hogy el fog következni az idő, amikor nem lesz zsidó ház, ahol ne volna valami Schatz műveiből, egy-egy kis szobor, egy-egy kis plakett azokból az igazi zsidó alkotásokból, amelyek a legtisztább forrásból fakadtak.

Az pedig, hogy a Mult és Jövő, a zsidó kulturának ez a nagyszerű pionírja, egy külön Schatz-számban mutatja be a mester művészetét, csak siettetni fogja ennek az időnek az elkövetkezését.

Bekavanuth

Boris Schatz (Jeruzsálem): Áhitattal

Andacht.

Ferveur.

Patai Edith: Versek

AKKOR IS . . .

A kádis lány szelleme akkor is ilyen lesz mint
most —

Épp úgy jajdul, épp úgy vergődik négy fal
szűkös börtönében

S a könnyes szem is ilyen lesz egészen —

— S épp így szállnak a gyönvörű tavaszi szelek,
Csak én, csak én már nem leszek.

De mielőtt elhullok, elomlok a végtelenbe,
Mégegyszer minden élet odaszáll szemembe

S az új lét szent, rettentő küszöbén

Mégegyszer megállok, megállok én,

S megölelem a csodás életet,

Megköszönöm a szent nagy ünnepet

S napot, a szerelmet, az anyaságot

S a dalt, mely mindenütt nyomomba szállott,

A dalt, mely kísért minden utamon

S kadissá halkult, csendesült egy alkonyaton.

S ha felülről messziről intenek —

Még egy nagy ölelés — és megyek.

A KADIS HANGJA . . .

A kádis hangja felbúg a szobánkban

A szavad fojtott zokogó zene —

A szivedre lenéz a messzi útról

Egy szelid asszony jóságos szeme.

Az anyád ment el. Tünő arca fényét

Elnézed most a multak halk avarján,

Emlékezel a messzi, messzi dalra,

Hogy megbujtál meleg, asszonyi karján.

S én akarom hogy fájjon, nagyon fájjon

S titkon áldom a férfikönnyeket,

Melyek szemérmes remegéssel égőn

El-elöntik e két bágyadt szemet.

Ne nézz reám, szemed ne lásson engem,

Csak őt nézd, egyre őt nézd remegőn,

Ki szíve alatt hordott egykor régen

S most elnyugodott messze temetőn.

Ne nézz reám. Szemed ne lásson engem,

Csak őt nézd, őt nézd, őt zárd most

szivedbe,

Óh fiaim, néztek-e ti is engem —

Ha rám is, rám is rámborul az este?

lámpa zöld ernyője szelíden verte le enyhe fényét az íróasztalra. Mellette, a teaasztalkán, ezüst szamovárban forrt a víz a kék spirituszlángok fölött. Az öblös karosszékben ült Róza, rozsdavörös fürtök borította fejét hátra-

hajtván, keskeny, napbarnította kezeit fáradtan ölébe ejtve.

Most a nyomasztó csendben tisztán érezte, hogy vége immár szerelmének, mely csöndes és futó volt, mint egy álom. S most újból vissza-álmodta, mint előbb Eulenburg ajtaja előtt, a Novotnyéknál eltöltött estéket. Eszébe ötlöttek beszélgetések Pállal, vidám szócsaták s komoly, izgatott viták az ifjak között. Holdvilágnál néha sétára indultak a folyó partján. Párok vegyültek el idegenek közé s újból-újra megtalálták egymást. Emlékszik, hogy ő leginkább Pál oldalán haladt. Most már nyíltan mert rágondolni, hogy mindketten keresték az alkalmat, hogy egymás oldalán mehessenek. Kenedy Lili gyakran közéjük éktelenkedett, olykor sikerült is elérnie, hogy az egész este Pállal egyedül lehettek. Lili értett a beszélgetéshez. Szellemesen csevegett színházi eseményekről, emberekről s emberi barátságokról, amelyekről Róza semmit sem tudott eddig. Kacagva, életörömet sugárzó szemekkel még szebb volt ilyenkor Kenedy Lili, mint előbb s a Róza szívét heves fájdalom égette. S csak akkor felejtette el a féltékenység fájdalmait, melyeket Kenedy Lili ébresztett fel benne, mikor Pál végre utólérte őt s okos és kedves szavakkal beszélt hozzá. Mesélt neki az iskoláról s tanítványairól, utazásairól, emberekről és műremekekről, amelyek lefoglalták érdeklődését. Vagy pedig némán leste, hogy ő beszéljen neki és elfojtott gondolatai ömöljenek belőle.

Midőn Róza így magába merülve ült a félhomályborította, magas szobában, az ó-bútorok és idegen tárgyak között, amelyek a nagybácsi messzi utazásairól beszéltek, búskomor szívvel elvágycsozott a hosszú utcai ház felé, az emberekhez, lent a völgyben . . . és . . . és . . . azon férfi után, aki oly csúfosan megcsalta őt.

Vége . . . Örökre vége már . . . Novotny bácsinak igaza volt. Ki kell szakítani szívéből álmait. És most elfelejtette a tudomány utáni vágyát, mely eddig lelkét betöltötte és elfelejtette azt a boldog érzést, melyet a zene az elmúlt hetekben szívében lendített. Ő most csak szerelmére gondolt, fájdalommal telt szívvel nem talált más megoldást, mint lemondani életének boldogságáról s élete üresnek, szürkének, sivárnak tűnt fel előtte, mint akkor, midőn Vágvölgyébe megérkezett.

*) Részlet Malvy Fuchs: »Die vier Heller-Mädchen« c. regényéből.

Loeb Dániel lépett most halkan a szobába. Figyelve állott a zöld kályha mellett, amely a szoba sarkában széles háttal terpeszkedett s mereven Rózát nézte. Jól tudta, hogy mily érzelmek dúlnak a leány lelkében s mire gondol. Hatvan éves korban, élet- és kalandvágyai csilapultán, bele tudta élni magát Róza érzésvilágába s mély rokonszenvet érzett iránta. Örömmel áldozta volna fel élete utolsó esztendeit, hogy a gyermekek segíthessen. Ám jól tudta azt a bölcs és tapasztalt férfi, hogy csak lelkében, magában vívhat meg ilyen lelki küzdelmet s ő

Zekéna

Boris Schatz (Jeruzsálem): Öreg anyóka

Altes Mütterchen.

La vieille.

nem segíthet itt jóságával és tapasztalatával. Mégis, hogy legalább kiszakítsa szomorú gondolatai köréből s beszédével felvidámita a leányt, határozott léptekkel Rózához lépett.

Róza ijedten riadt fel a zajra s zavarát leküzdve, hirtelen megszólalt:

— Forr a víz, bácsi, öntsem fel a teát?

— Majd elkészítem én, Rózácska, — válaszolt jóságos mosollyal az öreg s a teaasztalhoz lépve, óvatosan és gondosan, amint azt a tea ingyencei szeretik, öntötte a forró vizet a kannába.

Aztán helyet foglalt a karosszékben, amelyről Róza előbb felemelkedett s a mellette üresen tángoló székre mutatott s nevetve szólt:

— Ül mellém, Rózácska. Fiatal lánynak nem kell karosszék.

— Igaz, — válaszolt a leány, miközben még mindig zavarával küzdött.

— Ne szégyeld, Rózácska, hogy kissé álmaidba elmerültél. Tizenhét éves korban mindnyájan így ábrándozunk. Az öregek csupán elfelejtkeztek már arról.

— Igen, anyám gyakran korhol érte s azt mondja, hogy megboldogult Heller nagyapa is ilyen volt.

— Igen. Ő is ilyen álmodozó volt.

— Te nem ismerted?

— Ugyan, hogy ismerhettem volna? — Loeb nevetett s hatalmas, erős fogai kimeredtek. — Tizenhárom éves fővel, barmicvóm utáni napon, nagyanyád összecsomagolta apróságaimat és Pestre küldött. Tudod, hogy nem sokra vittem itt. Nem tetszett nekem az iskola és a tanulás, ámbar jó fejem volt hozzá. Még kevésbé örültem, amikor a Holitscher üzletébe tanoncnak adtak, ami pedig a pénzt illeti, mindig többre volt szükségem, mint amennyim volt. Boldogult apám kisegített néhanapján pénzzavaraimból. Egy levelem azonban, amelyben atyámtól ismételtén pénzt kértem, — még pedig tekintélyes összeget, — Ráchel kezeibe került. Nü — és Loeb Dániel, aki eddig szép irodalmi nyelven beszélt, most újra, mint mindig, amikor ingerült volt, zsargonba csapott át, — nü s oztán, kaptam tőle edj szép levélt. Nem zsidónak mondva egy ilyen szép levélt. Mindennek elmondott benne, csak becsületes embernek nem. Végül aztán megjövendölte, hogy akasztófán fogom végezni életemet. S mit tesz Isten? Nos, főnököm fia kíséretársam volt lumpolásaimban. Te persze nem tudod, hogyan lehetett lumpolni annak idején Budapesten. Minden éjjel volt valami dárídó. Ki gondolt akkor az alvásra? A színhelyről egyenesen a gőzfürdőbe mentünk, onnan pedig üzletbe. Képzelheted, hogy mennyit ért a munkánk. Na s egy át-dőzsölt éjszaka mámoros reggelén aztán az öreg Holitscher megúnta végre a dolgok folyását s elhatározta, hogy elküldi a fiát Amerikába. Midőn ezt meghallottam, kérve fordultam főnökömhöz, hogy kölcsönözze nekem az utazási költséget, a Max-xal, — így hívták a drágalátos fiát, — kimegyek Amerikába. Kérésem meghatotta az öreget, kedves fiának szólított s az utazási költségen kívül még száz forinttal is megajándékozott, hogy én, kifejezetten énrám számított, vigyázzak a fiára. Utrakeltünk s én levélben elbúcsúzva atyámtól, elindultunk. Többet azután nem láttam sem őt, sem nagyanyádat.

Loeb Dániel elérte célját. Róza elfelejtette nagy búbanatát, mialatt feszülten figyelte a nagybácsi elbeszélését. A simáborotvált arcú, magas, sovány férfi iránt mindinkább nagyobb vonzalmat érzett szívében. Közelebb érezte most árva magához, mint övéit odahaza. Más valakinek látta. Ő erős kézzel markolta meg életét, keresztül törte magát rajta s nem hajolt meg

sohasem. A fiatal leány ezt hősi küzdelemnek érezte, amely imponált neki.

Loeb leolvasta a Róza arcjátékáról a gondolatait s hangosan felnevetett, mint azok a férfiak szoktak, akik hosszú idő óta függetlenül és szabadon élnek.

— Nos, tetszik neked a bácsi? Mi?

— Nagyon, — mosolyogta vissza Róza s Loeb felé nyújtotta a teacsészét. Ez kettéharapott egy kockacukrot és kiitta a teát. Aztán visszatette a helyére a csészét s rövidszárú pipájára

Boris Schatz (Jeruzsálem): Matitjáhu, a makkabeus
Matitjah, der Vater der Makkabaer. Matitjah, père des Machabées.

gyűjtött. Róza most újra teleöntötte a csészét s az íróasztalra helyezte, majd újra leült mellé s maga is szürcsölni kezdte teáját.

Néma csend honolt a szobában. Loeb elgondolkozva fújta a füstöt hatalmas fogai közül s Róza arcát leste. Simára borotvált arcán kaján mosoly rezdült végig s kényelmesen hátradőlve a karosszéken, nagy kék szemeivel hunyorgatva megszólalt:

— Tudod, azért ülünk így egymással szemben, mert te is egy kissé . . . — Loeb mutatóujjával magas, ráncos homlokára mutatott.

— Azt hiszi? — szakadt ki a kérdés Róza ajkairól.

— Nuná, talán nem, — harsant fel nevetve Loeb. — Tanulni akarsz hegedülni, meg kom-

Em ivrija
Boris Schatz (Jeruzsálem): Zsidó anya
Jüdische Mutter. Mère juive.

ponálni, híres akarsz lenni! Mit akarsz mindezzel? Tanítónő akarsz talán lenni? A lábaidat akarod leszaladni, hogy egy pár gazdag zsidólányt taníthass? Micsoda tervek! Egy-két év múlva kínálkozik majd egy jó párti, akkor aztán mi a macskának volt ez a hajsza, mikor úgyis férjhez mégy?

— Sohasem megyek férjhez, — szakította félbe Róza a nagybácsit azzal a vehemens elszántsággal, amellyel a legtöbb tizenhét éves lány védekezik első csalódásai után.

— Sohasem megyek férjhez... — ismételte kacagva Loeb Dániel. — Azt hiszed talán, hogy mivel első szerelmed kudarcra végződött, mindennek vége már. Hidd el, lesz még egy pár-szor szerelmes s viszont végre talán éppen ahhoz méysz férjhez, akibe a legkevésbé vagy szerelmes.

Róza szemeibe könnyek tölultak. Loeb utolsó szavaira felpattant a székről. A férfi izmos, erős kézzel a lány után kapott s visszanyomta helyére. Napbarnította, sovány arca részvétről tanuskodott. Róza piros arcát gyöngéden megsímogatta s nagy, kék szemeivel, amelyek kora dacára is feltűnően értelmesen és fiatalosan meredtek a világba, unokahuga szemei közé nézett s csevegve, kedveskedően szólalt meg:

— Az orvos mindent elmondott nekem, többet, mint neked. S ezért helyeslem viselkedésedet. Valóban nagyon okos kislány vagy.

Róza szemei gyöngyharmatokban csillogva várták a nagybácsi lélekemelő beszédét.

Ez megértette a néma beszédet. Tudta, hogy Róza áhítozza most az ő dicsérő szavait s korholva folytatta:

— És aztán? Mi lett volna ebből a ti szerelmetekből? Másvallásúak vagytok mindketten.

— Aki szerelmes, nem törődik ezzel... A szerelem minden akadályt elhárít... És én... hiszen én... nem is vagyok olyan nagyon... vallásos zsidó...

— Tudom. Kolostorba jártál. Keresztény templomban énekeltél. A püspök és a vágvölgyi keresztények is szeretnek. Valószínűleg csak egy lépés választ már el attól, hogy a szenteltvízzel meg ne kereszteld magad s valóságos keresztény légy. Én, a magam részéről, megértem a te vágyakozásodat. Az egyház végtelen misztikus vonzóerővel csábítja magához a gyöngéd és szépségkereső lelkeket. A mise misztikus cerimóniája és a felszentelés, valóban kábítóan szép. S gyönyörű szépek az ünnepnapok szertartásai is. Egy, legfeljebb két napig tartanak s igazi enyhülést hoznak. A zsidóság nagy ünnepei ellenben egy teljes hétig tartanak, s az ember önsanyargatását követelik és nem megújulást, sem pedig épülést nyújtanak.

— És szépek a kereszténységben a gyászpompák, a halotti virágok, a fényes koporsók és a halotti imák. A mi temetéseink fekete sivársága, a kopár, virágtalan koporsó, a szomorú, egyhangúan lemorzsolts imák, mindez borzasztóan nyomasztóan hat, — vetette Róza közbe felélénkülve.

— Igen, mindez azonban csak külső forma. A fundamentumot mi adtuk ahhoz. Mózes öt könyvét, a Prófétákat és Jézust...

— És egy Isten gyermekei vagyunk mindnyájan.

Az öreg ember szive hevesen fellángolt. Róza előtte ült, arcát lángrózsák pirosították, szemei lágy, fénylő sugarakat löveltek és keskeny, vörös ajkai mosolyra merevültek. Olyan mély meggyőződés reszketett ebben a pár szóban, amilyenre csak az képes, aki régen tisztában van önmagával vagy pedig, ki oly ifjú és tapasztalatlan, hogy még van hite ahhoz és bíz abban, hogy megoldhassa egyszer ezt a nagy kérdést, amelyért oly sok szív vérzik s oly sok lélek törik ketté.

Az öreg látva, hogy a lányban felébredt a bizalom, keményen felkacagott.

— Ezt te gondold! — És újból zsargonba átcsapva, folytatta. — Na és kérdezd meg te őket, hogy csokugyon az egy Isten gyermekei vagyunk-e mindnyájan? Orronkapnak, hogy be-

lekékülsz és belevakulsz. Aranyból való a te szíved és utolsó falatodat is megosztod a szegényekkel. Mindez szép és jó eddig. De ha te balra fordulnál egyszer, s ők úgy vélik, hogy jobbra kellett volna, akkor már nem vagy más, mint bűdös zsidó.

Róza elsápadt. Eszébe ötlöttek az iskolaévek alatt hallott durvaságok s izgalomban remegve kérdezte:

— Miért? Miért? Mi talán nem vagyunk velük egyenlők?

Loeb Dánielnek újra hangosan fel kellett nevetnie.

— Nü, ez már megint a te egyéni nézeted s nem az övék. Mindenki ismer jó, tisztességes, becsületes zsidókat és azután aljas gonoszokat is. Mindenki tudja, hogy a keresztények között is vannak különféle emberek. De hallottad-e már azt, hogy „kereszténynek” gúnyoljanak valakit azért, mert ölt, gyilkolt, csalt vagy szerencsétlenné tett egy nőt? Isten mentsen meg azonban efféléktől minden zsidót. Mert nem a Mayer vagy a Löwy volt akkor a bűnös, hanem — a bűdös zsidó.

— Miért? . . . Miért? . . . — kérdezte Róza újra halkán. Hangja elárulta a lelkét marcangoló kint.

Loeb Dániel ökleit rázta.

— Mit tudom én? Kétezer év előtt valaki, — Isten fiának nevezik, — a zsidókat meg akarta szabadítani rabszolgaságuktól. A zsidók nem hittek benne és keresztre feszítették. Meghalt, hogy megváltson bennünket, ezt mondják róla. Azt azonban elhallgatják, hogy az emberiséget jóságra és igazságosságra tanította. Ellenben gyűlölnek és megvetnek bennünket, minden gonoszsgal rontanak bennünket s mindezt annak a nevében, aki azért halt meg, hogy megváltson minket. Hogyan magyarázzuk meg ezt? Én megettem már kenyérem javát, de azt mindeddig nem tudtam megérteni, hogy a legutolsó tót nap-számos is, akibe még a cipőm orrát sem törölném meg, milyen jogon mer engem „bűdös zsidó”-nak nevezni?

Loeb Dániel felugrott a karosszékből s némán fel-alá járkált a szobában. Róza gubbaszkodva ült a széken s merengve bámult a levegőbe. A nagybácsinak igaza volt. Kár, hogy nem mindenki érzett úgy, mint ők ketten, zárt világfelfogásuk szűk sorompói közt éltek szabadon, Isten választott népének tartották magukat s megbékéltek. De ő . . . ő kinötte magát népéből. Ő egyenlő jogokat formált másokkal a megbecsülésre. Novotny Pálra gondolt. És ekkor a szívébe nyilallott szerelmének fájó emléke s halkán — alig öntudatosan így szólt:

S ha két szív szereti egymást?

Loeb Dániel szünetet tartott eszmefuttatásában s azután így folytatta:

— Akkor sem fogsz semmit sem elődázni, — válaszolta hevesen. Majd újra helyet foglalva a karosszékből, nyugodt hangon folytatta:

— Először is az ember nem magányosságra született. Beszéljünk nyíltan, lányom. Tegyük fel, hogy te egy-két év múlva férjhez mész Novotny Pálhoz. Ki kellene keresztelkedned, mert semmi értelme sem lenne egy polgári kényszer-házasságnak Bécsben, annak pedig Isten a megmondhatója, hogy mikor vezetik be nálunk a polgári házasságot. De ez a legkevesebb, mert az egyházi szertartásokkal tisztában vagy. De, akkor aztán észreveszed, hogy két ismerős között ülsz, rokonok és barátok között. Mindnyájan keresztények. Ugy vettek maguk közé, mint teljes jogút s talán elfelejtkeztek arról, hogy megkeresztelt zsidó vagy és zsidózni kezdenek előtted. Vagyis szidják a zsidót. Mit csinálsz akkor?

Róza elfehéredett, fejét lehajtotta, Loeb Dániel pedig így folytatta:

— Hallgatnod kell s akkor szégyelned kell magad, mint egy kiveret kutyanak. Vagy pedig magad is a szidalmazók közé állsz s szidod a zsidót, titokban pedig köpsz egyet magad elé. Vagy pedig védelmedbe veszed a zsidót s így lehetlenné válsz az emberek előtt.

Róza halavány arcát kemény vonások jellegzetessé tették.

— Nem muszáj társaságba járni. Egyedül is jól érezheti magát az ember, — válaszolta akaratosan.

— Lehet, lehet . . . de mégsem lehet így élni. S aztán, minden házasságban lehetnek nézeteltérések vagy pedig veszekedések. Mindenkinek van hibája. Szüleidnél is tapasztalhatod. Az asszony belátásával szemben igazságtalan lehet a férfi s felindultságában olyant mondhat, ami jóllehet, később fáj neki. A zsidó asszonynak azonban nem mondhat mást a keresztény férfi, csak ezt: „zsidónő!” S ha kifogásod van ellene, akkor is csak „zsidónő”-nek nevez!

Róza arca elhalványult a vérhullámok elültén. Nagy, barna szemei kitágultak s vörös ajkai remegtek az izgalomtól.

— S te azt hiszed, hogy Pál is csak ilyen lenne?

És a kérdezett, tudva, hogy unokahugának, — akit annyira megszeretett és akit oly drágának tartott, mint a saját gyermekét, — a gyógyító írt nyújtja át, amely betegségéből kigyógyítja, keményen folytatta:

— Igen. Novotny Pál is ilyen lesz. Ő nem hasonlít Ferenc testvére. Nem értette meg, hogy miért menekültél el a szobából s azt hitte, hogy felültetted őt. S efeletti haragjában, becsmérő szavai gazdag tárházában nem talált más szót számodra, csak ezt: „zsidó leány!”

Ford.: Bölcs Ödön.

Patai József: Új versek

KIK VAGYTOK ÉPÍTŐK?..

Karlsbad, 1923 aug. 6.

Kik vagytok építők, bús téglahordók,
Nyugatról, keletről, északról, délről?
Szent dalt ki zenghet szemetek tüzeről?
És szivetekről, ti méla, zord jók . . .

Testvérték sok üz fényt, aranyat, ordót,
Ti álmod szöftök Sion szent hegyéről,
Ős álmodók . . . s fejetek lombja gyérül,
Ti büszke pálmák, ők korcs napraforgók . . .

Kik vagytok építők? Tüzes seb lelkek,
Vérrel emeltek felhős várfalat
S meghaltok halkan lent a vár alatt . . .

Nébo csúcsára látomásra keltek,
Igéret földjére ki lép köztetek?
Jövendőt látó örök Mózesek . . .

TENGERRE VAGYOL

Swinemünde, julius.

Tengerre vágyol, végtelenre
S pillantásod arasznyit ér?
Óh balga vágyak féktelenje,
Perc az idő, kis sir a tér . . .
Zúg a véred, szived vitorla,
És csalogat a messzeség,
Távol kikötők fénylő tornya,
Idegen víz, azúros ég.
Felejtesz véget, gondot, terhet,
S hívod a Tengert dölyfösen,
Fölemeled a mámorkelyhet,
„Én sem halok meg sohasem!”
S a habok zúgnak harsonáson,
Közelg a Tenger! Jön a Fenség!
Uszálya fehér bibor, bársony,
És megjelen a Végtelenség . . .
Hályogos szemed messze réved,
„Ki vagy, ki hívtál botorul?” . . .
Néhány hullámot dob elébed
S kevélyen, göggel elvonul . . .

ÖVÉ A SZIVETEK . . .

— A VAC makkabeusi bajnokainak hódolattal. —

Testvéreim, ha hív a zengő torna
És izzó homok-pályán
És hús vizek dagályán
Feszül tag, duzzad izom, lendül forma,
Ifjú mámorba kábul sziv és lélek
És dal cseng: Hallelúja, élet! élet! —
Halljátok-e: ős forrás zúg felétek,
Népünknek lelke hív: oh, jöjjetek!
Övé erőtök, ha hős harcba léptek,
Övé szivetek, övé lelketek! . . .
Oh, sok-sok fiát vesztette el,
Ti vagytok a jövő Izrael! . . .

Becalel Schatz (Boris Schatz tízéves fia): Tanulmányfej
Studienkopf. Étude.

KADIMAH!

— A nyári táborozásra induló zsidó cserkészeknek
szeretettel. —

Kis testvérek, komolyak s vidorak,
Rózsásak és sápadt vértelenek,
Sugárt keresni, napfényben fürödni,
Hej, boldogan mennék én veletek!

Sátrat felütni, vitorlát feszíteni
S emlékezni Kédár sátraira!
Töretlen ösvényen dalolva járni,
Az ajkakon zsoltár és hálaima.

Dávid királyt és Salamon vitézit
S Kármelt idézni a messze hegyen,
S Makábi lelke lenéz nyitott mennyből:
„Lobogónk, fiaim, áldott legyen!”

Kadimah! testvérek! Fiúk, előre!
Vár ősi ének, dob, trombitaszó.
Veletek mennék, hívogat a nyár még,
De fejem már paskolja a dér s a hó . . .

*Avigdor Hameiri (Jeruzsálem):
A tízéves Becalel Schatz*

Kedves Doktor Uram!

Ezennel beküldöm a Mult és Jövő olvasói számára a mi kis-nagy művészünk, Boris Schatz professzor tíz éves fiát, akit itt „Léli” néven becézünk és akinek igazi neve Becalél Schatz. Kétségtelen, hogy méltó lesz nagy, bibliai őséhez, akinek emlékét az apja által alapított iskola újra bevitte a köztudatba. Természetes, hogy Léli is növendéke a Becalél-iskolának.

A képen látható hét éves huga is, akit Zaharának hívnak, ami Ragyogást jelent. Ragyogó talentum ez is és a rajzban Lélinél is kiválóbb, de apja nem engedi még a nyilvánosság elé. A kis Becalél rajzait is csak kerülő úton tudtam megkaparintani a Mult és Jövő számára. Az egyik érdekes palesztinai tanulmányfej, a másik atyjának portréja, ami úgyis hozzátartozik a Schatz-tanulmányhoz.

A kis művésről csak még annyit, hogy a legutóbbi purimi álarcos estén ő volt a „bálkirály”, az est hőse, rögtönzött rajzokat és karikaturákat csinált, — négyezer főnyi közönség előtt és minden lámpaláz nélkül!

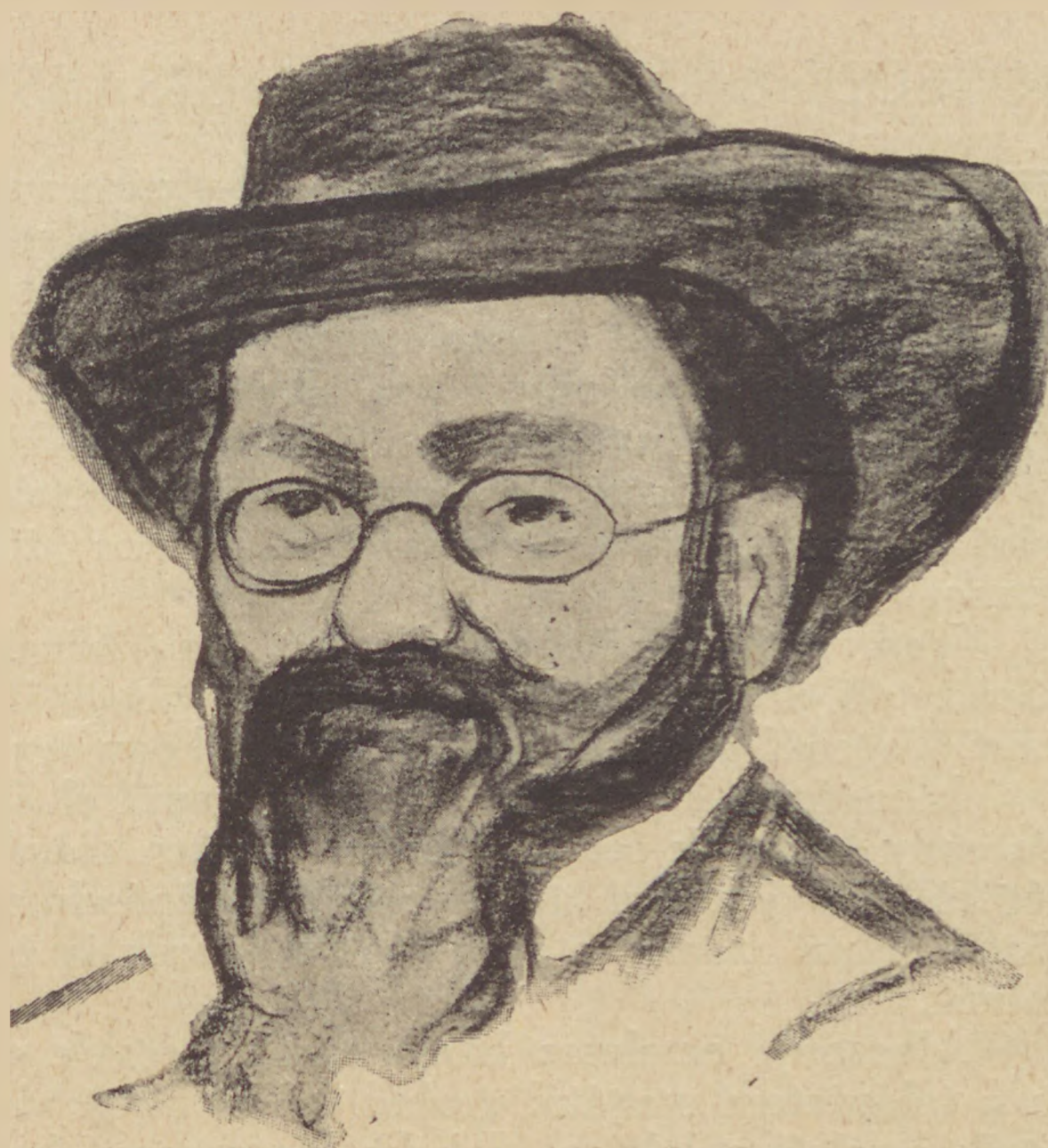
Irunk még erről a fiúról többet is!

Baráti szeretettel

Avigdor Hameiri (Feuerstein).

*A tíz éves Becalel Schatz és hétéves huga Zahara
Der zehnjährige Becalel Schatz und seine siebenjährige Schwester Sahara.
Le petit Beçalel Schatz et sa soeur Zahara.*

*Becalel Schatz (Jeruzsálem): Apám
Mein Vater.*

Mon pere.

Boris Schatz Aforizmaiból

Művészet lélek nélkül, — olyan mint az ima áhitat nélkül.

Nem az a „gettó-művész”, aki népének golusz-életét ábrázolja, hanem az, aki nem látja népének goluszát.

Nemzeti művészet — az, amely nemzete szívével együtt dobogó művész-szívből fakad.

A technika zsonglőrje olyan, mint a gazdag szótár. A szótár magában unalmas olvasmány.

Minden nagy alkotás híressé teszi a művészt, de nem minden híres művész munkája — nagy.

A tehetségtelen társának lealacsonyításával akar emelkedni, a tehetséges szárnyakat keres.

Igaz portretista az, — aki azt ábrázolja, amit a modell elrejt előle.

A stílus öreg művészeknél: nagy fejlődés eredménye, fiataloknál gyakran csak korai vénység.

Festő, aki mindent színekben lát, de nem rózsás színekben.

A művészet a lélek nyelve. — Jelekkel csak a néma lélek beszél.

A stílus olykor új, — a művészet mindig új.

Ha támogatni akarod a művészetet, vásárolj a művészek alkotásait életükben; haláluk után már csak a közvetítő kalmárokat támogatsz.

A Bibliát csak ártatlan gyermeki hittel lehet illusztrálni.

Művészet gondolat nélkül, lakoma só nélkül; művészet csupa gondolatokból: lakoma csupa sóból.

minap utam a Kinizsi-utcába vezetett. A téli nap mosolygó aranyszőnyeget terített végig az egész utcán, amely egyébként csendes volt és elhagyatott. Kicsiny ablakok mögött most is kíváncsi asszonyfejek kísértettek, mint egykor régen, amikor még ez az utca otthonom volt.

Igen, ezek között az elfakult, öreg házak között telt el zengő gyermekkorom és ahogy itt most idegenül körülnézek, úgy érzem, hogy egykori kacagásom egy halott foszlánya repül el az alacsony háztetők felett. Mintha az utca másik végéről egy jókedvű gyerek táncoló lépésekkel jönne velem szembe s az a vidám gyerek is én volnék.

Alacsony, emeletes ház mellett megyek el és a tekintetem magától szalad fel az öreg ház egyik emeleti ablakára. Juliska kisasszonyt keresi emlékezőm, aki tizenöt esztendővel ezelőtt kora reggeltől késő estig e mögött a sötétben villogó, kopott vakolatú ablak mögött ült, görbült

háttal, az örökké fecsegő varrógép mellett. Az a nyugtalan varrógép fölszította Juliska kisasszony egész fiatalságát s ami szép és drága gondolata csak volt Juliska kisasszonynak, mint belevarrta az apró és örökké egyforma öltésekbe s közben az arca fehér lett, mint a porcellán s a szeme pillája a sok lefelénézéstől csüggedten lehanyatlott, mint egy erőtlen, apró szárny.

Juliska kisasszony már régen köddé vált az ablak mögött és vele együtt az egész Freier-család, a többi négy hórihorgas, feketenézésű, öreg Freier-leány, a vén Freier-papa, aki megadóan görnyesztette a hátát, hogy a gond kényelmesebben lovagolhasson rajta s a mindig néma Freier-asszonyság, aki már csak mélyen sóhajtani tudott s néha könnyezni, ezt is inkább megszokásból.

Egykori pajtásom, Freier János volt a család büszkesége, az egyetlen fiú, s ezt a cigányarcú, meszelőalakú, könnyelmű s bolondkedélyű fiút dédelgette és imádta az egész család, s az őt szomorú leány oly büszkén és áhitatosan tekintett fel rá, mintha mindegyik külön-külön anyjának tudta volna magát.

Mi, fiatal legények, szemben a napsugaras étellel, naphosszat ebben az utcában hancúrozunk és virágzó tavaszi éjszakákon is itt lestük egy-egy felbukkandó szoknya halk zörejét. Töröttlécű kerítések mögött az orgonabokrok halványkék ünneplőbe öltöztek s később, szerelmet lehellő éjszakákon, szemérmes remegéssel az utcát szegélyező akácfák felvették fehér menyasszonyi ruhájukat. Láthatatlan tücskök cirpelték a nagy éjszakában s a levegőben száz helyről való illatok találkára jöttek.

Fiatal leányok suhantak ki az utcára, a ház elé, négyen-öten vihogó csoportokba álltak s mi, a Kinizsi-utca serdülő lovagai, felénk lebzselünk, mint zümmögő éji bogarak az akácok felé. Freier János volt közöttünk a legmerészebb, ő már a leányok közé is mert állani, sőt némi úri fölényvel udvarolgatott is. A Freier-leányok azonban sohasem jöttek le az utcára s én esténként csodálkozó szemmel néztem fel az emeleti ablakra, amelyen tompa sötétség borongott s amely mögött már befejezték az egész gyönyörű tavaszi napot. S oly furcsa volt arra gondolnom, hogy odafenn öt hosszú ágyban öt hosszú leány fekszik, becsukott és közömbös szemmel, mintha az egész tavaszi ünnepséghez, a ragyogó éghez, amelyen kacér csillagok nevetve mulatnak, a Freier-leányoknak semmi közük se volna.

Juliska kisasszony volt közöttük a legszebb. Dús, fekete haj becézte mindig-szomorú, fehér arcát, amelyen szégyenkezve némi rózsaszín derengett. Az utcán sohasem láttam, de az ablakhoz úgy hozzátartozott, mintha a sors örök időkre ebbe a kopott rámába állította volna bele.

Boris Schatz (Jeruzsálem): Az első micva (Cicisz-csókolás)
Die erste Micvah. La première micvah.

S olyan keserves szorgalommal hajtotta a varró-gépet, mintha attól félt volna, hogy valami rémes gyász szakad rá, ha az öltést abbahagyja.

Freier János úgy magyarázta nekünk a dolgot, hogy Juliska kisasszony beteg, a tüdeje gyöngye s az utca levegője könnyen megárhathatna neki. Nekünk így is jó volt. Juliska kisasszony idősebb volt nálunk, a mi részünkre úgysem volt szerelmi médium. Ha beteg, hát beteg. De én azért titokban szívesen elnéztem Juliska kisasszony finom arcát és fekete, mély szemeit, amelyekből maga a gyász szakadt elő, perzselő forrósággal.

Egy napon Freier János lihegve rontott felém.

— Te, menyasszony a Juliska. Becsület úristenemre, valaki elveszi a Juliskát. Egy vidéki utazó veszi el. Te, mit szólna hozzá?

Hát ez bizony szenzáció volt. A Juliska kisasszony, azzal a halhatatlan, el nem múló bánattal, asszony lesz. Istenem, most a szomorúság boldog lesz. Szinte hihetetlen volt.

De utóbb a vőlegényt is láttam. Szürkebetétes, ferdesarkú cipőt hordott, sötét zakkója alatt sárga mellény lángett, felette violaszín Lavalier-csokor omlott el. Furcsa, nevetséges figura volt azzal a félrecsapott panamakalappal, amely alól vörös hajtincsek lobogtak elő, s azokkal az apró, szürke szemekkel, amelyeken szüntelenül rezegtek a pillák, mint valami elomlott kis gépezeten. No, csinos kis vőlegény volt.

Főlsompolyogtam Juliska kisasszonyhoz az emeletre. Látnom kellett ezt az idetévedt, ide nem illő boldogságot.

— Boldog? — kérdeztem vigyorgó, kaján kamaszarccal.

Juliska kisasszony nem nézett fel a gép mellől. Csak azt mondta: igen, s egy kis remegés élt a hangjában. És mosolyogni ekkor se láttam.

Utóbb megszoktuk a Juliska kisasszony menyasszonyságát. Megszokta az egész utca. Alkonyatkor, amikor a szomszédasszonyok a ház előtti padokon üldögéltek, Juliska kisasszonyról s a vőlegényről már nem is esett több szó. A szenzáció lassan széjjelfoszlott, elszállt, mint a múló orgonaillat. A szomszédasszonyok sóvánogva, szomjasan újabb eseményért lihegtek.

Az is megjött. Egy este a szerelmes kamaszok társasága már gyülekezni kezdett s a hajadonok is, vállukon könnyű csipkekendővel, a kicsi házakból már kibújtak. Lágy szellő kóborolt a sötét utcákon, hol itt, hol ott, mintha eltévedt volna s nem tudna hazatalálni.

Freier Jánost vártuk, aki egyre késett.

Végre megérkezett. Kikelt ábrázattal, ijedt szemmel szavak után kapkodott:

— Fiúk, megszökött a vőlegény. Elvitte a Juliska kis pénzét és megszökött. Biztos, hogy megszökött. Én lelövöm azt a gazembert, meglásátok, én lelövöm.

Aztán halkán, elborult szemében két hatalmas könnyecseppel hozzátette:

— A Juliska beteg, nagyon beteg. A Juliska meg fog halni.

Ösztönszerűen felnéztem az emeleti ablakra, amelynek üvegjén, hosszú idő óta talán először, kísérteties gyertyaláng fénye hintázott. S egész pontosan láttam az ablak mögött, hosszú fehér ágyán feküdve, a csalódott és bánatos Juliska kisasszonyt, amint szótlanul búcsúzik az élettől, a vőlegénytől s a boldogságtól. S a négy kócos hajú, fekete vén leány sápítózva áll az ágya körül és Freier-papa még jobban görnyesztí a hátát s a Freier-asszonyság szeméből még sűrűbben bugyog a könny.

Csakugyan úgy volt. Juliska kisasszony rövidre rá meghalt. És így történt, hogy egy napon kinyílt az örökké bezárt ablak.

Ez a régi történet bolygatja emlékezésemet, amint járok a csendes Kinizsi-utcán és tekintetem a tompán villogó ablakot keresi.

Telekes Béla:

Dávid király XXXII. zsoltára

BEH BOLDOG . . .

*Beh boldog, akinek bűne megbocsátva,
Akinek vétkét mentség fedezi.
Beh boldog, akit az Úr nem talál csalárdnak,
Akinek nincsenek álnok tervei!*

*Mikor bűnömet még rejtegettem Előtted,
Napestig jajban, kinok közepett,
Megkorhadoztak csontjaim, úgy nehezedett rám
Éjjel-nappal a Te súlyos kezed!*

*Az én tavaszom szép üdeségébe
Tikkasztó nyárnak aszálya úgy szakadt . . .
Minden bűnömet hát kitakartam Előtted,
Nem rejtegetem már gyarlóságomat.*

*S megbocsátottad vétkeim aljasságát
Minden szentéletű szív hát azért esdekel
Tehozzád jóidején! A nagy vizek áradása
Az ilyet bizonyára nem éri el!*

*Te vagy oltalmam, óh őrizz meg engem!
Zengesd a szabadság szent énekét felém:
„Im bölccsé teszek, rávezetlek az útra,
Amelyen járj! Szememmel intlek én!*

*Ne legyetek olyanok mint ló avagy öszvér;
Mert értelemmel ezek nem értenek!
Ha zabolával, fékkel nem szorítod,
Az akaratodat egy sem érti meg.*

*Óh sok a vesződsége a hitetleneknek,
De aki bizik az Úrban, azt jó sors környezi.
Vigadjatok az Urban, ti igazak, örvendeztetek az
[Urnak!*

Óh, dalra, tisztaszívűek, daloljatok Neki!

mlékezem róla.

A fájdalmas-szavú, majd megsólyom-szárnyalású zsidó poétáról, akinek halála hírért hozza oceántúlról a távíró, akit a világirodalom legkiválóbbjai: Gorkij és Tolsztoj avattak föl a poézis baccalaureatusává, akit a Nobel-díjra kandidáltak, akit Chicago egyeteme díszdoktorsággal tüntetett ki, aki egy lenézett, nem ismert nyelvi-idiomán, a zsargon nyelvén úgy énekelt, hogy dalai révén ez a nyelv egy csapással a közérdeklődés középpontjába jutott.

Jaroslav Vrchlicky, a kiváló cseh poéta,

Boris Schatz (Jeruzsálem): Éjjeli ima (Chazoth)

„Cijon kitarja karjait, nincs vigasztalója”

Mitternachtsgebet (Chazoth).

Prière de minuit (Chazoth).

Morris Rosenfeld verseinek hatása alatt mondja a zsargonról: „A héber nyelv elemeinek sacerdotális hangja, a szláv nyelvek lágy csengésének kontrasztjával s az egész keverék a német nyelv ölébe ágyazva: visszaadhatatlan hangfestésű és rendkívüli effektusok ébresztője. Maga a nyelv festői erejű, s azért majdnem hogy visszaadhatatlan.” A cambridgei Herward-egyetem nagyhírű nyelvész-professzora: Wiener Leó: „*The history of Jiddisch literature in the nineteenth century*” című könyvében a század egyik legnagyobb poétájának nevezi Rosenfeldet, s nemsokára le is fordítja költeményeit angol nyelvre „*Songs from the Ghetto*” (Boston, Copeland and Day 1898) címen. Morris Rosenfeld világhírré tesz szert. Költeményeit majd minden nyelvre lefordítják.

Munkás dalai: megindító panaszukkal s egyben hatalmas festői erejükkel, új hangjukkal

százazrek szívébe zárják a szomorú, de bátor-szavú poétát.

A „*népem dalai*” című ciklussal a zsidó nép ünnepelt s megszeretett költőjévé emelkedik. Erő, önérzet, lírikus lágyság, prófétai víziók komor és fenséges szárnyalású szépsége, zsidó hűség s a zsidó szenvedések és zsidó reménységek átérzése: a legnagyobb zsidó péték sorába emelik. Tolsztoj az „*Auf'n Busen vom Jam*” című verséről azt mondta, hogy a 19. század poézisének legkiválóbb alkotásai közé tartozik.

„*Az élet dalai*” című verssorozata csendes, elégikus tónusával, heine-i merengésével, koheleti borongásával néhol egyenesen biblikus szépségű varázsolják költészetét.

Kabos Ede, a jeles magyar író beszélt rá, hogy fordítsam le magyarra Morris Rosenfeld költeményeit.

S dacára annak a találó megállapításnak, amelyet Vrchlicky mond a maga cseh fordításának előszavában, hogy költemények fordításai: visszajukra fordított szőnyegek, ahol nem egy fonál tépődik széjjel: magyar Rosenfeld-fordításaim élénk visszhangot ébresztettek a magyar olvasóközönségben. A könyvet szétkapkodták, második és harmadik kiadás vált szükségessé s a „Petőfi Társaság” egyik felolvasó ülésén megnyitotta kapuit fordításaim előtt s élénk elismeréssel adózott a Morris Rosenfeld poézise szépségeinek.

Az 1908. év nyarán Karlsbadban jártam.

Egy hajnali órán ott sétálgattam a „Mühlbrunn” forrása körül, a karlsbadi világforgatag nyüzsgő emberáradatában, amikor egy halványarcú, szikár, soványtermetű, bágyadt szemű férfi állt elébem, s idegenes, különös hangzású német-séggel szólított meg:

— Bocsásson meg, uram, hogy megszólítom. Hallom, hogy ön magyar zsidó pap. Azt is hallottam, hogy Kiss Arnold itt tartózkodik. Talán meg tudná nekem mondani: hol lakik?!

Amikor az idegennek értésére adtam, hogy a keresett én vagyok: se szó, se beszéd, a nyakamba borult, megcsókolt, — Morris Rosenfeld volt. Megható szerénységgel hálálkodott, amiért a verseit magyar nyelvre fordítottam: pedig akkor már a világhír szárnyaira vette a nevét s a költeményei akkor már angol, francia, német, héber, bolgár, cseh, dán, orosz, lengyel stb. nyelven is napvilágot láttak.

Sokat voltunk együtt. S mivel a költő akkoriban sokat betegeskedett: a nap legnagyobb részét szobájában töltötte.

Naponta meglátogattam. Levelezéseit muto-gatta, büszke örömmel, hogy az irodalom legjelesebbjei: Gorkij, Anatole France, Brandes stb. halmozták el a leghízelgőbb elismeréssel, barátságuk megnyilvánításával.

Az egykori szabólegény: nagyműveltségű, sokatolvasott férfiú volt. Az angol poétákat kitűnően ismerte, a német költők közül Heine volt a kedvenc írója. Héber tudását ifjúkorában szerzte s héberül is bizonyára igen szépen írt, bár irodalmi termékei kizárólag zsargonnyelvűek.

Augusztus havában előadó-estét tartott Karlsbadban, a Kursaalban, a legelőkelőbb internationalis közönség előtt. A nagy terem zsúfolásig telve volt, s költeményei rendkívüli hatást keltettek. Előadása, művészi hatásban, egyenesen fascináló, megrázó erejű. A legkiválóbb művészek, közöttük a bécsi Burg-színház egyik legnagyobb színésze: elragadtatással nyilatkoztak arról az öserejű művészetről, amely előadását felejthetetlené tette.

Karlsbadból való búcsúzásunk alkalmával Morris Rosenfeld megígérte nekem, hogy október havában Budapestre is ellátogat európai előadó körútjában, s arra kért: vállaljam ennek az előadó-estének rendezését s ismertessem majd az estén bevezető előadás keretében költészetét.

Sűrű levelezésben állottunk azóta. Majd mindennap hozott tőle a posta levelet. Prágából, Krakóból, Berlinből, Bécsből. Mindenütt óriási érdeklődéssel fogadott s igen nagy hatású előadást tartott.

A budapesti lapok közölték jövedele híret. Mi is nagy érdeklődéssel vártuk, de egyes körökben rossz szemmel nézték a zsargon poéta jövőd budapesti szereplését. Egyik legnagyobb poétánk azt mondta nekem: „*minek hozza ezt a szabólegényt Pestre?*”

Egy másik, zsidóhitű neves írónk nagy buzgalommal ajánlkozott a Rosenfeld-est rendezésében való részvételre. Egynéhány nappal az est előtt, visszalépett az önként vállalt bevezető-előadás szerepétől, hozzám intézett levelében azt mondva:

„*Látom, hogy felekezeti irányba terelték a Rosenfeld budapesti szereplését, aminek jele az is, hogy Főtisztelendőséged áll a bizottság élén. Sajnálom: felekezeti célok szolgálatára nem adhatom a nevemet.*”

Röviddel az előadó-est előtt kommuniké jelent meg egynéhány napilapban, hogy Rosenfeld lemondott, nem jön Pestre.

Morris Rosenfeld erről tudomást vett, mert expressz-levelelben értesített, hogy jön, okvetlenül jön! Amikor tudomására adtam, hogy „felekezeti” vonatkozású költészete szúr szemet egyeseknél, fölháborodva írta: „*természetes, hogy zsidó vagyok. Zsidó a poézisem, zsidó népemé a lantom.*”

A jegyeket az október 14-iki estére elkapkodták. Ha a Royal nagyterme tízszer akkora lett volna, mint amilyen, akkor se lett volna egyetlen üres hely. Egy Pesten tartózkodó angol család az előadás estéjén minden áldozatot meg

akart hozni, hogy a túlzsúfolt teremben bármilyen helyet kaphasson.

A hírlapok hosszú cikkekben méltatták az érkező Rosenfeld életét, költészetét.

S mikor 12-én este a Bécsből érkező gyorsvonat a Keleti pályaudvarra berobogott: sok újságíró, s a zsidó egyetemi ifjúság százai várták a pályaudvaron az érkező poétát.

Am a tüntetésektől irtózó poéta csalódást szerzett tisztelőinek. Nem a Keleti pályaudvaron érkezett meg, hanem tíz perccel előbb a nyugati pályaudvaron s egyenesen a lakásomra hajtattott. Mire magam is csalódva hazaérkeztem: Morris Rosenfeldet a lakásomon találtam.

Majd egy hétig lakott nálam, s a Duna ha-

Boris Schatz (Jeruzsálem): Jirmijáhu

„*En vagyok a férfi, aki látta a szerencsétlenséget dühöngő ostorával*“
„*Ich bin der Mann, der das Unheil mit seiner wütenden Geißel gesehen.*“
„*C'est moi l'homme qui ai vu le désastre avec son fléau furieux.*“

talmas folyamára, s a Vár romantikus budai utcácskáira néző kilátástól annyira el volt ragadtatva, hogy esténként késő éjjeli órákig tartózkodott az ablaknál, gyönyörködve a Duna sötét-zománcú, gyér villanyfénnel gyöngyöző habjaiban s a nyáréjszakai homályba merült zeg-zugosan, hegynek kanyarodó közöknek rejtelmes házikóiban.

Különben se igen tudott aludni. Majdnem az egész éjszakát átvirrasztotta. Panaszkodott, hogy ideges, mióta egyetlen, nagyreményű, tizenhét éves fiát elveszítette. „*Abból lett volna csak a nagy poéta!*” mondotta szomorú apai büszkeséggel, elővette korán elhalt fiának: szive fölött hordozott verseit, forró könnyeivel öntözte a hervadt, ázott kéziratot, úgy olvasta föl fia verseit.

Morris Rosenfeld. Struck rézkarca
Kupferstich von Struck. Gravure de Struck.

Egyik versét, a híres: „*Die historische Wanderung*“ címűt itt írta Budapesten a lakásomban.

A legkedvesebb, a legudvariasabb, a leggyöngédebb érzésű emberek egyike volt. Baráti érzéseiben meghatóan hűséges. A szemében hordozta a lelkét. Ezek a mély, sötét szemek: egy gyermek ártatlan nézésével csüggték az embereken, csak olyankor lobogott bennük valami csodálatos tűz, amikor „népéről“, a zsidóságról, vagy egy megirandó költeménye tárgyáról beszélt.

Különben igazán beteg ember volt. Nagy nyugtalanságok gyötörték. Nagy és megmagyarázhatatlan szomorúságok.

Ittléte első napján azt mondta nekünk, vendéglátó házigazdáinak:

— Ha érzem, hogy a kiállhatatlanságom pillanatai környékeznek: bocsássanak meg, ha magamra zárom a szobám ajtaját. Ilyenkor én csakugyan sértő tudok lenni. S arra is kérem Önöket, — tudom, hogy sokan fognak fölkeresni, — rossz embereket, hamis embereket tartsanak távol tőlem. Én az első szavukról rájuk ismerek s ilyenkor a górombaságom határtalan.

Csakugyan: sokan látogatták Rosenfeldet ittléte napjaiban. Tisztelői, csodálói, újságírók, ismerősök, ismeretlenek.

Rosenfeld sóhajto megadással fogadta az interjuvoló újságírókat. De azok: szavait harapófókokkal is alig tudták kihúzni belőle.

Jött többek között egy azóta meghalt író-ember, az kérte Rosenfeldtől, járuljon hozzá,

egy kezdő zongoraművész hűga is szerepelhessen az estén.

Rosenfeld megtagadta a kérést.

— Pedig kár, — mondta nekem a megbántott ember, — az egyik lap számára én írom az estről való kritikát.

Be is váltotta a szavát. Bár az egész sajtó a legnagyobb elismeréssel szólott az estről: egyikét újság gúnyos megjegyzéseket fűzött, nem ugyan magának, Rosenfeldnek előadásához, de a rendezés külsőségeihez, s a fordító munkájához.

Egyszeriben nagy zsargon-szakértők is támadtanak, olyanok, akik a zsargon egyetlen szavát se értették ugyan, de komolyképű, öles cikkeket írtak a zsargonnyelv keletkezéséről, különös és újból-szopott teóriákat alkotva a zsargonirodalom eredetéről és fejlődéséről.

Az előadás napján egy szépirodalmi lap munkatársa állított be a lakásomra titokzatos arccal. Azzal jött, félrevonva engem, hogy vigyázzak: svindlerrel van dolgom. Becsapatom magamat. Óriási botrány lesz a dologból. Vendégem nem Morris Rosenfeld, csak annak adja ki magát. Mosolyogtam a furcsa kételkedésén, hiszen ismertem Rosenfeldet, láttam, heteken át együtt voltam vele Karlsbadban barátaik körében.

De az én vendégemet nem tudtam meggyőzni. Bement Rosenfeld szobájába, beszélgett vele s hirtelen, meglepetésszerűen rátámadt:

— Aber Sie sprechen ja kein Jargon. Sie sprechen ja rein deutsch. Sie sind nicht Morris Rosefeld.

Rosenfeld a magánbeszélgetésben valóban nem az ismert zsargon-nyelven beszélt. Annak csak alig észrevehető árnyalatával. Föltételezte, hogy nem mindenki érti a zsargont.

Rosenfeld erre a támadásra hátat fordított s azontúl az egyetlen szavát se hallotta többé.

Nekem később azt mondta Rosenfeld:

— Also auch solche Leute habt Ihr hier. Ich bedaure Euch!

Előadása Budapesten is a legzajosabb siker jegyében folyt le. Viharosan ünnepelték. Sohsem felejttem azonban el, hogy az idegesség milyen foka fogta el Morris Rosenfeldet az előadás kezdete előtt. Remegett minden tagjában. Nem lehetett szólni hozzá. Ingerülten utasított el minden közeledést. Valósággal góromba volt a körötte sürgölődőkkel szemben.

S amikor előadását, — csak a legnagyobb színjátzó művészek vetekedhettek volna vele, — megtartotta, ez a visszafojtott tűz robbant ki belőle ellenállhatatlan erővel.

Előadásának megtartása után újra a régi, kedves, szelid emberré, a régi, csöndes, merengő poétává változott Rosenfeld. Felejtethetetlenek számomra az ő nálam töltött napjai. Lelkületének harmonikus szépsége, élet- és világfölfogásának nemessége, zsidó szívének mély szerelme bántott népe iránt, nagy, egyetemes műveltsége,

Fáradt, áttetszően sovány ujjai közül kihullott az író toll, de mint a Mózes író tolláról azt regéli a legenda, hogy benne maradt egy csöpp tinta: attól ragyogott a Mózes arca túlvilági fényben — úgy a Morris Rosenfeld író tollának el nem omló csöppje is halhatatlan szépségek glóriáját önti az egykori szabólegény egyéniségének, költészetének örökkévaló arculatára.

184 Linden St
Yonkers N. Y.
April 5. 09

[illegible]

De előbb még valami. Előbb még két fájdalom. A nemes, lelkes, a szépet és nagyot akaró feleség szülőföldjén, az elszakított, kies vidékű Szenicén tragikus hirtelenséggel három hét alatt két sírhalom. Előbb a legkiválóbb anya, aztán a népszerű, tekintélyes apa, a magyarságáért a brünni kazamatákban is megszenvedett járási tiszt főorvos, dr. *Grünfeld* Zsigmond, ugyanabban a bajban, amiben az élettársát minden

Einstein tanár (X), balján a felesége, jobboldalt dr. Renner és felesége (R. Moll Teréza).

önfeláldozás és tudás ellenére sem menthette meg.

Félre a fájdalom könnyeivel, elő az erős szívvel, gyors búcsú az elárvult régi szenicei, egykor boldog paradicsomtól, elszakadás testvérektől, Budapesttől, magyar hazától, indulás. Végig Európán, tengerre szállás angol parton, Gibraltár, Egyiptom, Szuez, India, a mesebeli Kelet, szükségből, új fészekrakásért. De előzetes jutalom a bátorságért, a nekivágásért egy olyan világkörűli út, ami akkor, két évvel ezelőtt csak náboboknak juthatott ki passziózásból. A sokoldalúan kiváló, fogékonylelkű magyar művészasszony előtt új színekben, pazar gazdagságban tárul fel a világ, s mint előrelátható, egy csapásra csatát nyer férje oldalán odakünn az exotikus, nagy idegenségben. Az egész nemzetközi kolónia s a kínai intelligencia felfigyel a pesti kedvelt, nagyrabecsült, társaságbeli, több nyelven gyönyörűen beszélő, bensőséges úrnő, a szavalás itthon is méltányolt R. Moll Terézára, aki mellesleg szólva a zongoránál még jeles Szendytanítvány is, mindenkitől dédelgetett, ünnepelt kegyeltje Shanghainak. A kínai és az imponálóan fejlett ottani angol sajtó arcképük közlésével magasztatja az urával együtt. Most manillai hangversenyturnéra viszik, s azóta, hogy a Kelet csodái közé vitte a hajó, a tollának is becsületet szerez, kezdve kolomboi útleírásán, néhány tárcalevelével a *Pester Lloyd*-ban és más hasábokon.

Itt érdekes rész következik egy leveléből, amely csak kiválasztottaknak jutott élményekről számol be. Élményekről, amelyeknek központja a Japánba és Kínába is kirándult tudós Einstein és kongeniális felesége.

*

Shanghai, China, 1923. —

... És ezért annál jobban örültünk annak a két napnak, amikor olyan szerencsések lehetünk, hogy annyira szép és értékes órákat töltsünk Einstein tanárral és feleségével.

Japánból jöttek ide, ahol öt csodás hetet éltek át, teljes elragadtatással ennek a világnak a szépségeitől és kulturájától. Itt a zsidó hitközség fogadta őket és egy Gatton nevű arab zsidó palotának is beillő házában találtak vendégszerető hajlékot. Még aznap este a szeretetreméltó házigazda *lakomát adott a tisztelteikre, amelyen minden nemzet képviselve volt.* Jómagam, mivel a meghívott hölgyek között csak én beszéltem németül és Einstein ezt a nyelvet szereti a legjobban, — jobb szomszédja lettem és csak természetes, hogy nagyon kellemes diskurzusban volt részem. De jóideig mindenről szó volt, csak éppen az ő teóriájáról nem, míg végül hirtelen fordulattal mégis csak szőnyegre hoztam a híres témát. Megkérdeztem tőle, vajjon az is „relatív”-e, hogy mi olyan kellemesen együtt vagyunk, azokat az ízletes arab fogásokat eszszük és azt a pompás, édes, palesztinai bort szürcsöljük? Olyan jóízű kacagásra fakadt, hogy minden szem felénk fordult, mire a professzor úr csak ennyit jegyzett meg.

— *Amint egy hosszú lánc, amiből csak egyetlen szem is kihullt, hasznavehetetlenné válik, ugyanígy vagyunk az én teóriámmal is. Hogy valaki követhessen, annak az előzményekkel is tisztában kell lennie.*

És hogy mennyire igaza volt, az másnap kiderült az előadásán, amikor is egy-két hivatásos fizikuson kívül csak kevesen értették meg az ő ábráit.

Egyik szó a másikat érte, egyik téma a másikat követte, s beszélgettünk muzsikáról, amely egyetlen szenvedélye és szórakozása. A felesége beszélt el nekem, hogy *nagyon ért a hegedüléshez és gyakran működött közre Berlinben a Busch-hangversenyeken.* Megkapó volt, amint Bachról és Mozartról, kedves zeneköltőiről beszélt lelkesülten.

Azután szóba került a zsidóság. Elmondta, hogy amikor Svájcban a tanulmányait végezte, csak embernek érezte magát, de néhány évvel később, Berlinben, eszmélt fel arra, hogy zsidó. *Küzd, harcol a zsidóságért, lelke egész erejével, mert szereti a zsidóságot.* (Japánba érkezése előtt éppen nagy pénzeket gyűjtött Amerikában a palesztinai egyetem javára. A szerk.) Csakis vagy éppen az antiszemitizmusnak köszönheti a zsidóság az erejét, — mondotta. *Beszélt a zsidók hibáiról és beszélt az ő nagyszerű tulajdonságaikról.* És a tudós magas légköréből beszélt Krisztusról is és az ember megváltására alkalmas egyetlen gondolatról, a szeretetről. Még akkor este a következő sorokat írta be az emlékkönyvembe:

„Die Bedingungen für das Blühen feiner menschlicher Intelligenz scheinen wahrhaft enge zu sein; grosse Armut lässt in Rohheit verfallen, Reichtum in Hohlheit; rauhes, kaltes Klima macht finster, tropisches üppig und träge. — Deshalb gibt es auch kein dauerndes Blühen der Wissenschaften an einem Orte und bei einem Volke und Umstände, wie die italienische Renaissance sind wie Inseln im Ocean der Weltgeschichte.“

Albert Einstein.

Mély csodálattal vagyok eltelve Einstein, a tudós, a művész és mély becsüléssel az ember iránt. Meg is sajtott bennünk valami, mikor ez a két mintaember búcsút vett tőlünk.

Elutazásuk után két héttel a posta vaskos levelet hozott, benne mindkettőjük nagyon sikerült fotografiájával és ezekkel a lekötelezően szíves és megindító sorokkal:

Honkong, 1923. —

„Meine liebe Frau Renner!

Dass Sie es uns „angetan“ haben, das haben Sie selbst gefühlt. — Sie waren das netteste Erlebnis Shanghais. Heute verlassen wir „the far east“; wir fahren von Honkong ab. Honkong liegt herrlich schön, ich konnte gestern allein mit meinem Manne auf den Berg fahren und da oben war's zauberhaft. Dann sind wir zu Fuss heruntergegangen, aber da war jede Freude genommen, denn den ganzen Weg lang schleppten armselige Menschen, sogar ältere Frauen und Kinder schwere lasten. Steine den Berg hinauf. Sie keuchten. — Wie sind diese Menschen geplagt, für ihre Fruchtbarkeit bestraft!! In China erlebt man Grausames.

Die Ruhe auf dem Schiff tut wohl, wir wissen es zu schätzen, und dann kommt man auch dazu, all die Eindrücke, die zum Teil so schön waren, wirklich in sich aufzunehmen.

Sagen Sie Ihrem Manne schönste grüsse und Ihnen viel Liebes.

Ihre

Elsa Einstein.“

*

Ime egy megkapó kép és beszédes tanuság arról, hogyan hódít a magyar tehetség, a magyar érték szerte a nagyvilágban, a legkritikusabb időkben, s a legnehezebb versenyben is. Igéretünk van arra, hogy a távol idegenbe kilendült művésznőtől és jeles szakember urától még sok nagyérdekű és eredeti cikk és illusztráció érkezik a *Múlt és Jövő* számára a még mindig titokzatos és csodás életű Kelet izzó földjéről . . .

SZÉKELY NÁNDOR: A HIDEG KÖVÖN . . .

templomudvaron a rebbe sietett keresztül. Két karjával hatalmas, bőrtáblás könyvet szorított melléhez. Fekete, könnyű köpönyegét széles körben lobogtatta a szél, amint keresztül lépdelt a kavicsos utat. Mögötte kedvenc bócherja loholt, ki a mai magyarázathoz szükséges könyveket vitte a rebbe után. A fiú előresietett, hogy figyelmeztesse társait: csendben üljenek és profán szó, avagy dőre kacaj ne zavarja a szent falakat, amelyek között a nagy rebbe ma előadást tart.

A rabbi már be akart menni a terembe, amikor az ajtóban eléje állott egyik helybeli zsidó. Goldmannak hívták és leggazdagabb ember volt a városkában. Nem ő volt ugyan a hitközségi elnök, de csak azért nem, mert nem akart az lenni. Ha rasekól létére akart volna valamit keresztül vinni, az természetes, hogy sikerül. De így, hogy csak egyszerű balbósz volt és mégis az történt mindenben, amit ő akart, az módfelett növelte önérzetét. Jó zsidó volt. Lerótt a adóját Isten és ember előtt, a titokban való adakozással is könnyített lelkén, szegény menyasszonyokat kiházásított, árvákat, özvegyeket istápol, koldusokat, szegényeket üres kézzel el nem bocsátott, péntek estére mindig fogott egy „vendéget“, „sirájim chápolás“-kor elsőnek evett a rebbe kezéből. Jótékony volt és adakozó és mégis büszke. Talán ép azért tett annyi jót, mert büszkeségében még a Mindenhatótól sem akart elfogadni semmit anélkül, hogy meg ne fizesse tartozását.

— Jónapot, rebbe! — köszönt Goldmann.

A rabbi megállott és csodálkozva nézett Goldmannra, hogy ily szokatlan időben ott látja a templomudvaron.

— Mi jót hoz, Goldmann úr? — kérdezte.

— Nem mondhatom, hogy jót hozok, — válaszolta epésen Goldmann. — És képzelheti, rebbe, hogy milyen komoly a dolog, ha ily szokatlan időben zavarom . . .

A rabbi intett, hogy beszéljen. A nagy fóliánst le akarta tenni és az ajtóban bekiáltott kedvenc tanítványának, aki a könyveit vitte:

— Madche, tedd le az asztalra ezt a könyvet! . . .

A fiú odaszaladt a rabbihoz és amikor meglátta Goldmannat, elsápadt, meg vérpiros lett egyszerre. Hebegve köszönt és elillant a könyvvel. Goldmann végignézett a fiatalemberen és a fejét csóválta:

— Ez a senki . . . ez az ágról-szakadt mer az én lányom után futkosni . . .

— Mit mond, Goldmann úr? — riadt fel a rabbi.

— Igen . . . ez a senki meri az én lányomra vetni a szemét . . . Ez az országutak kóborlója. Asztalvégek csúfítója . . . akit csak könyörületből lakatnak jól mindenütt, ez . . . ez följár . . . igen, föl akart járni a lányomhoz . . . Szép bócherokat nevel a rebbe . . . De mit bánom én, ha jár is . . . Járjon . . . Csak máshová . . . Az én gyermekemnek hagyjon békét . . . Mert a rebbe nem ismeri az én lányomat. Amilyen áldott, jó szíve van annak a gyereknek, még sajnálkozásból talán egy jó szót is mond ennek a madár-ijesztőnek . . .

— Goldmann úr! — kiáltotta türelmetlenül a rebbe, — fejezze be már a szavait! Mit akar ettől a fiútól? Tudja, ki ez a gyerek?

— Hogy tudom-e? . . . Mit tudom én, hogy kicsoda? Én csak azt tudom, hogy kicsoda . . . Porszem . . . Senki . . . Ideszaladt valahonnan, de mi olyan ostobák vagyunk, hogy mindenkit beengedünk a házunkba . . . Nem is kérdeztem, hogy kicsoda? Hát kérdi az ember a koldus nevét, akinek alamizsnát ad? Odajött . . . odahozták egyszer . . . jóllakott az asztalomnál . . . és . . . és vérszemet kapott . . . Kalácsot és bort adtam néki és a véremet akarja . . . Az én véremet, saját gyermekemet . . . arra vetette a szemét . . . Mondom, rebbe: sajnálkozásból ültettem az asztalomhoz . . . Egyik barátom fia hozta fel . . . A kereszturi Berger fiú . . . Hisz talán tudja a rebbe, milyen szálak fűznek a kereszturi Bergerhez! Legjobb barátom . . . Még nem is volt lányom és már megigérttem néki, ha a mindenható meg engedi érní azt az örömet, hogy lányom lesz, csak az ő fia lesz a vöm . . . És az Úr meghallgatott . . . Van lányom . . . szép és tiszta és jólelkű és ártatlan . . . isteni kegy, ránézni és hallgatni, hogyan beszél . . . A legjobb bócherja nem olyan okos és jámbor, mint az én gyermekem . . . És akkor jön ez a . . . ez az eleven szerencsétlenség és kerülgeti a lányomat, mint a vércse a galambot . . .

— Ugyan, Goldmann úr, hallgasson már el, — kérte türelmetlenül a rabbi. — Az a fiú is gyereke valakinek, épúgy, mint a maga lánya, vagy a kereszturi Berger gyerek . . . Az a gyerek is ember, vér a mi vérünkéből, hús a mi húsunkból, miért beszél hát úgy róla, mint az útszéli csavargóról? Tudja, ki az a fiú? . . . A Mindenható kedvence. Olyan gyereket nem ismertem és nem fog senki ismerni . . . Én husz éves koromban sokat tudtam . . . Ez a gyerek már tiz éves korában annyit tudott . . . Többet tud, mint a száztiz bócherem együttvéve . . . Nincs oly rejtett zúg egyik könyvben sem, amit ne ismerne . . . Nincs oly homályos mondat, amit meg ne világítana . . . Az én örömöm ő és népünknek büszkesége lehet még . . .

— Én nem bánom, legyen, csak az én lányomnak hagyjon békét . . .

— Békét fog hagyni a maga lányának . . .

Még ma beszélek vele . . . Ámbár, ha őszinte akarnék lenni, inkább bíznam a szemem fényét arra a gyerekre, mint egy fületlen rézgombot a kereszturi Berger fiúra . . . A kereszturi Berger gyereknek még kevés lehet az apja vagyona, de ez a fiú csak szaporítani fogja azt, amit a Mindenhatótól örökölt . . .

— Nem tudtam, hogy a rebbe házasságközvetítéssel is foglalkozik, — mondta gögösen Goldmann. — De legyen nyugodt . . . ha a Berger fiú az én vöm lesz, mindig ember marad . . . ez az ideszakadt meg csak kolonc lesz mindenki nyakán.

— Goldmann úr . . . a tanítványaim várnak! — mondta türelmetlenül a rebbi és besietett a terembe

Goldmann megállt és sértődötten kiáltotta a rabbi után:

— Jó . . . jó . . . Csak azt ne felejtse el néki megmondani, hogy hozzám be ne tegye a lábát . . .

*

Az est sötét selyemfátyolt borított az égre, amelyen néhol áttört egy húnorgató csillag fénye. A Duna, mint hosszú ezüstcsík kígyózott el medrében. Néhol szomorú fűzek hajoltak a víz fölé és ágaikat meg-megcsókolgatták a tovasiető habok. Messze, északon haragos ívelésű hegyek zárták el a kilátást és a halkán csobogó habok mintha az égboltozat sötét pasztell-kékjéből perregtek volna alá.

A parton két nő ment végig. Az egyik fiatal és karcsú és gondtalanul vidám, a másik idősebb és a szófukarságig hallgató. A Goldmann-lány volt, gyermekkori dajkájával. A lány szebb húzta kendőjét a vállán és közelebb simolt dajkájához.

— Mit gondolsz, Jetti, itt lesz?

— Itt kell lennie, mert tudja, hogy többször nem találkozhatik veled . . . Az egész város úgyis tele van már az esettel . . . Szegény fiú . . .

— Miért sajnálsz? . . . Miért mondod: szegény? A férfi sohasem szegény . . . Mindig csak a nő szegény . . . A nő szenved, a nő vérzik és a nő pusztul el fájdalomában . . . A férfi: férfi . . . A férfi nem él lelki életet . . . Csak a nő képes az egész életen át szenvedni . . .

— Honnan tudod te ezt a husz esztendődel? — kérdezte kissé mosolyogva Jetti. — Talán szenvedsz? . . . Mitől? . . . Nem volt jó délből a parfé? . . .

— Jettikém, nem áll jól a te áldott szívedhez, ha gúnyolódol . . . Az iróniát nem a te számodra találták fel . . . Te csak vigasztalj, biztass, meséljél szépeket boldogságról, derűs életéről, amiről mi, zsidó lányok csak álmodozunk, mert ha eljön az idő, akkor úgysem annak foghatjuk meg a kezét, kinek látásakor hevesebben kezd dobogni a szívünk, hanem ahhoz láncoljuk életünket, fiatal éveinket, akihez a parancs

és az engedelmesség fűz bennünket . . . A családi politika . . . üzlet, összeköttetés, spekuláció és a jövő tervek megalapozása . . . Jettim, látom előre, ez lesz az én sorsom is s azért vigyázok a szívemre, az érzéseimre . . . Sohasem fogom az érzelmeimet elfecsérelni, mert annak legfeljebb csak céltalan szenvedés lenne a következménye.

— Miért jöttünk akkor ma ide? — kérdezte halkán Jetti.

— Hogyan? . . . Csak nem gondolod, hogy . . . hogy én . . . hogy én szeretem ezt a fiút?

— Ha nem is szereted, de eggyel tartozol neki: sajnálnod kell. Sajnálnod, bizony! . . . Ha az apád ki is parancsolta . . . te néked könyörületesebbnek kell hozzá lenned . . . Nem kergetheted el és nem keserítheted el . . . Talán még a halálba kergetnéd . . . Mondd meg néki szépen, gyengéden, hisz oly áldott, jó szived van . . . hogy menjen el . . . Miért lennél ép ahhoz kegyetlen, aki úgy szeret . . .

Jetti elhallgatott, talán maga is megijedt, hogy annyit mondott. De egy pillanatra felébredt benne a sajnálkozó részvét a fiú iránt, aki époly szegény, époly árva, époly elhagyatott volt egész életében, mint ő. Hiszen csak ez a kettő: a fiú melegen érző szive és nagy hontalansága kötötték le a szegény öreg Jetti rokonszenvét és barátságát. Egy darabig némán mentek egymás mellett. A messzeségből egy aláereszkedő uszályhajó hosszan elnyújtott túlkölése hallatszott. A dunai szél hársfa- és ákácillatát hozta magával, amelyet összekevert a zöldelő kertek ezüstös olajfáinak illatával. A csillagok fölé sötét, komor felhőfoszlány borult, amely árnyékba borította a fákat.

— Te, Judit, — suttogta Jetti, — ott a padon ül . . . Azt hiszem, ő az . . .

A fiú már messziről észrevette őket. Talán inkább csak érezte, hogy ők azok. Idegesen fészkelődött, nem látja-e idegen, hogy lányokat les a Dunaparton és holnap elmondják a rebbenek . . . Istenem, csak a rebbenek el ne mondják . . . De amikor ez még fontosabb, még sürgősebb . . . Beszélne kell a lánnyal . . . Ő tőle kell hallania az utolsó szót . . . És ha ő is azt mondja, amit az apja, akkor . . . akkor nem tudja, mint csinál.

Madche két tenyerébe súlyesztette fejét. Elsuhant előtte minden. Hogy ismerkedett meg a lánnyal, hogyan kezdett el hozzájuk járni, hogy érezte meg, hogy a lány várja őt, hogy leste és számlálta a percekét, amikor felmehet hozzájuk abba a gögös házba, minden . . . minden eszébe jutott . . . És aztán az apja, amint a rebbevel beszél . . . a rebbe korholó szavai . . . fenyegetőzése és . . . Istenem . . . a lány elhidegülése . . . Csak ma akar még vele beszélni, ma és megy tovább . . . szenvedni és ha tud, felejteni . . . Majd az Írás megvigasztalja . . . Tanul, még szorgalmasabban, még többet és szerez egy kis papi állást, ahol taníthatja a hitet, a szeretet hi-

Boris Schatz (Jeruzsálem): Ima
Al-chét.

Gebet.

Prière.

tét egy eldugott kis faluban, tanítani fogja az Isten ígéit és szeretetet fog hirdetni... szeretetet...

Aztán mintha valami keresztül cikázott volna agyán, fejéhez kapott:

— Istenem, nem lehetek pap! Hiszen a papnak követnie kell az Írást és nem élhet egyedül. És én . . . én, ha innen elmegyek, ha innen elkergetnek, örök magányosságban élek . . . Csak arra fogom tanítani az embereket, hogy szeressék egymást és az én szívem vérezni fog és szenvedni, amikor látja, hogy követik tanításomat . . . Mindenki követi, a kereszturi Berger is követheti, csak én . . . én nem, mert nem vagyok a kereszturi Berger fia . . .

Lágyan csengő, meleg leányhang ébresztette fel keserű tépelődéséből:

— Jó estét, Madche!

Judit állt előtte. Félkarjával Jettibe kapaszkodott és hajlékony, acélos testével kissé előre hajolt, tán azért, hogy a sötétben jobban szemügyre vehesse Madche szomorú ábrázatát. A fiú felugrott a padról és kezével idegesen tépdeste egy jázmincserje fehér virágait.

— Kezét csókolom, Judit . . .

És aztán, mivel valami megnevezhetetlen boldog érzés járta át a szívét, amikor a ne-

vet kimondta, halkán, alig hallhatóan, majdnem magában ismételte lázasan, suttogón:

— . . . Judit . . .

Mikor magához tért a forró kábulatból, az öregebb nő felé fordult:

— Jó estét, Jettike . . .

Kezet fogtak mindhárman és megindultak szótlanul a fák között.

Egy ideig némán mentek egymás mellett a víz partján. Madche idegesen ütögette félre útjából a fehér csipkés margaréták fejét. Aztán nehezen, mintha minden szó mázsányi teher alól tört volna magának utat, megszólalt:

— Judit . . . nagyon kérem . . . utazzék el valamerre . . . Hagyja itt a várost, hagyjon itt engem, mert . . . mert én nem tudok elmenni . . . Eleintén úgy terveztem, én megyek . . . én hagyom itt a várost . . . és a boldogságomat . . . de nem tudok elmenni . . . Úgy érzem, itt hagyott az erőm . . . Az én erőm, amellyel éjszakákat virrasztottam keresztül ódon könyvek, szigorú tanítások és fakult írások mellett . . . Az erőm elhagyott . . . olyan vagyok, mint a viharvert veréb, amely hajléktalanul és szárnyaszegetten bukdácsol a tüskés tarló fölött . . .

Judit megremegett. Talán meg szeretne volna fogni a fiú keskeny kezét, megsimogatni sápadt arcát és egy-két meleg, vigasztaló szót mondani. De nem lehetett. Nem volt szabad sem vigasztalni, sem bízni. A szülői akarat mást határozott. Máshoz kell mennie, más feleségévé kell lennie. Madche csak szegény bócher, aki nem tud mást, csak sárga pergamenek mellett virrasztani, halkán beszélni és szomorúan nézni . . . A másik . . . a Berger fiú . . . oh, az egész más . . . Talán jobb is, hogy ahhoz kell mennie . . . Igaz, hogy lelki életet nem fog élni mellette, de törődnek is az asszony lelkével . . . És egy pillanatig megsajnálta önmagát . . . Talán sírni is tudott volna, ha nincs itt a fiú . . . De így uralkodott magán és visszatartotta könnyeit. Csak járás közben, mintha véletlenül történt volna, simult egy pillanatra közel a fiúhoz. Válla oda-szorult a fiú karjához és Madche lüktető homlokát valami forró láng csapta meg. Keze végigfutott a lány karján és megfogta a meleg, bárszonyos apró kezét. Aztán, mint valami drága ereklyét, közel vonta az ujjakat ajkához és tiszta, leheletszerű csókot nyomott rá. A lány megrez-zent és hirtelen visszavonta a kezét.

— Mit csinál . . . Madche?! Hisz tudja, hogy minden hiába! . . .

— Minden hiába! . . . — ismételte szomorúan a fiú.

— Berger felesége leszek! — mondta röviden a lány. — Nem azért, mert szeretem . . . hanem, így kell történnie . . . És hát . . . őszintén szólva . . . közöttünk úgysem lehet szerelemről szó . . . És hiába is szeretnők egymást . . . Eljöttem ezt megmondani magának, Madche és na-

gyon kérem, ne jöjjön fel többé hozzánk . . . Szüleim rossz szemmel nézik és én . . . én nem akarok az apám akarata ellen cselekedni . . .

— Többé nem is látom?

— Nem.

— Elutazik?

— Nem utazom! . . . Hova utazzam? Legyen férfi . . . uralkodjék magán . . . Ha lát, azért köszönhet . . . de csak a szemével . . . Hiszen maga nem akar nekem kellemetlen perceket okozni . . .

— Nem akarok . . . nem akarok! — hebegte a fiú. — És nem is fogok . . . De ha maga nem utazik el, én utazom el . . . Elutazom, nagyon messze . . . Messzire . . . Ne reszkessen! . . . Nem leszek öngyilkos . . . Hisz, aki meghal, azt még hamarabb elfelejtik . . . Azt akarom, hogy emlékezzenek rám, hogy beszéljenek rólam, hogy eszébe jussak mindenkinek, aki ismert valaha . . . El fogok menni oda, ahol jobban megbecsülik a tudást . . . Az én népem a tudás népe, tanítják a bölcsek . . . Izrael nem vész el, mert nem tudás nélkül való nép . . . Mi az Irás, a Tan, az Eszme örökösei vagyunk és akik megőrzik a tudást, azok bére a lenézés, a megvetés, a gúny és az ostobáké, a léháké a tömjén és babér . . . Mit a maga apjának a huszonnégy szentkönyv és a Talmud tudása! . . . Mit önéki a bölcsek és jámborok ismerete, kik kétezer esztendő óta vigasztalják és tanítják népünket . . . A Berger fiúnak jólmenő rőfösüzlete van Kereszturon. A kanavászból tokát lehet növesztetni, a tudásból meg petyhüdt ráncokat és fakó ábrázatot . . . Menjen maga is szépen Kereszturra, ahogy az édes apja kívánja . . . Isten vele, Judit, az én Istenem áldja meg, az az Isten, akit szolgálni akarok, kutatni fogok éjjel és nappal utolsó erőmmel, amit meghagyott még a maga utáni vágyakozás . . .

— Judit, menjünk! — nógatta hirtelen Jetti a lányt.

Judit felemelte a fejét. Madchéra nézett két tiszta, okos szemével és csak annyit mondott:

— Madche, a maga Istene áldja meg!

Elment és csak a fejét biccentette meg. Kezet sem nyújtott.

*

Reggel Madche korán kelt. Tiszta fehérneműt, ünneplő ruhát öltött magára és serkedező bajuszát is kétfelé simította. Az ajtó mögött, a szegen, kék bársony-tasakban az imaszija függött. Madche egy percig, mintha ingadozott és tépelődött volna levegye-e az imaszijakat, magára öltse-e még a szent leplet, amikor úgyis vége mindennek . . . De hirtelen mozdulattal levette a tefilint és magára csavarta. Imádkozott, még egyszer buzgón, jámboran, odaadóan . . . utóljára.

Amikor készen volt, útnak eredt. Határozott, biztos léptekkel ment, csak a feje zúgott és

a szeme volt könnytől fátyolos. Az utcán nem látott senkit és nem köszönt senkinek. A Dunasoron egyik hatalmas és ódon, barokkstilű palota előtt megállt. A palotát vasrács ölelte körül, amely mögött kápráztató színű, buja virágok illatoztak. A krizantémok, mintha hívogatón intettek volna néki, jobbról-balra bólintgattak színes fejükkal. Madche a püspöki kert előtt volt. Amikor a bolthajtásos kapu elé ért, egy pillanatra megállt. Szíve hangosan dobogott, de öklével erélyesen és kérlelhetetlenül rácsapott mellére. Hiába . . . nem tudta elhallgattatni. Dacos kézzel megfogta a csengőt és megrántotta. A süvítő hang végigsikoltott a folyosón és megtöltötte a néma püspöki palotát. Az öreg portás jött le. Madche ott állt a kapuban, levett kalappal, alázatosan, remegően.

A püspök úrral szeretnék beszélni! — motyogta.

A portás elnevette magát. Szélesen, szívből, jólesően.

— A püspök úrral? . . . Most mindjárt? Vagy ráérsz, öcsém, később is?

— Ráérek később is, — dadogta szégyenlősen Madche, — de ne nagyon későn . . . Igen sürgős . . .

— Csak neked sürgős! . . . A püspök úr ö Eminenciájának nem sürgős! — kacagott a portás. De ha nagyon sürgős, gyere vissza tíz óra felé . . . Akkor beszélhetsz a másodtitkár úrral.

— Kérem szépen, — akadozott Madche, — én tíz óráig nem ácsoroghatok itt a palota körül. . . . Meglátják . . . meglátnak és . . . és elvisznek.

A portásnak, mintha keresztül villant volna az agyán a félszeg zsidógyerek szándéka, barátságosabban mondta:

— No, gyere be, fiam! . . . Majd itt benn megvárhatod a titkár urat . . . Talán már fel is kelt. . . . Megnézem . . .

A portás eltűnt és Madche magára maradt a széles folyosón. A fehér falakon egyházi képek, szentek, vértanúk, egyházfejedelmek és császárok képei függtek. Oly furcsán félelmetesek voltak Madche előtt ezek az idegenek, fejük körül aranyozott dicsfénnnyel . . . Assisi Szent Ferenc . . . Aquinói Szent Tamás . . . Thébai Szent Pál.

— Oh, Istenem, — tépelődött Madche. — Ki volt nagyobb, szentebb? Szent Ferenc avagy Rási? . . . Aquinói Tamás avagy Rámbám? Nagyobbaknak kellett lenniök a keresztény szenteknek, mert hiszen ők meg tudták tanítani népüket a szeretetre . . . Még engem is, a megvetettet, örömmel fogadnak . . . És az én népem, az én vérem kilökött, kivetett magából, mint a salakot . . . el hagyott szállni, mint ahogyan az ökörnnyát hagyják eltűnni a levegőben . . . Pedig jámbor voltam és tanulni akartam . . .

A portás visszajött.

— Fialatúr, erre tessék bemenni! . . . A

belső titkár úr azonnal fogadja . . . Nagyságos úr . . . Kanonok! . . .

Madche bement. Hatalmas, empirestilusú teremben, kényelmes karosszékekben, íróasztala előtt fogadta a kanonok. Fekete selyemtalárja szorosan tapadt széles melléhez. Övéről borvörös cingulus omlott alá, amely a földet surolta. Fején kis, kerek, fekete bársonysapka, amely eltakarta a tonsurát. Madche valami rokonszenveset vélt felfedezni ebben.

— Nem is ül födetlen fővel! — gondolta. — Csak a szakálla, meg a hajtincsei hiányoznak és ép olyan volna, mint a rebbe . . .

A kanonok kíváncsi, fürkésző szemmel nézett Madche elébe.

— Nagyságos uram . . . át akarok térni! . . .

A kanonok arca mosolyra húzódott és mintha élvezete telt volna a fiú kínos zavarában, ismét megkérdezte:

— Miért jött?

— Keresztény akarok lenni! — mondta most már határozottabban Madche.

— Ha keresztény akar lenni, miért nem megy a lutheránus lelkészhez? . . . Az is keresztény! . . .

— Tanulni akarok és lemondani mindenről. . . . A világról, életről, vidámságról és hiúságról . . . tavaszról . . . boldogságról . . . álmról . . . Csak tanulni akarok . . . Istent kutatni és testemet sanyargatni, ha megfélelkeznek arról, mit fogadtam meg . . . Tisztelendő úr nem tudja ki vagyok, hiába is mondanám meg . . . Érdeklődjék, hogy érdemes-e engem befogadni Krisztus egyházába . . . Ha igen, úgy örömmel jövök és lehajtom fejemet az Úr zsámolya előtt . . .

— Itt akar maradni? — kérdezte a kanonok.

— Itt!

S Madche ott maradt. Még aznap érdeklődtek a papok a fiú után. És másnap, amikor Madchet bemutatták a püspöknek, a szent férfiú barátságosan nyújtotta csókra gyűrűs ujját.

*

Csak egy hét múlva terjedt el a városkában a hír.

— A rebbe legjobb bócherje bement a papokhoz s ott maradt!

Hogy miért tette, kevesen tudták. Csak a rebbe sejtette és attól a naptól kezdve elfordult, valahányszor Goldmann-t látta.

Madche pedig lenyíratta a hajtincseket, pelyhedző szakállát leberetváltatta és naponkint végigkocsizott az utcán egy-egy kanonok oldalán. A papok vetekedtek érte és közelébe akartak férközni. Bámulták a husz esztendőes gyereket, akinek agyában ott lakozott az egész ótestamentum, minden magyarázójával együtt. Büszkélkedtek vele. A zsidók meg, akik látták az utcán, vagy elfordultak, vagy bementek a házukba. Félttek tőle, szégyelték magukat vagy megvetették. És Madche magába szedte az új vallás ta-

nait. Néha, ha összerezzen vagy könny borult a pillájára, amikor testvéreit látta, a kanonokok példákkal vigasztalták.

— Látod, Loyola Ignác is a te népedből való és a legjámborabb rendet alapította. Torquemado is zsidónak született és legbuzgóbb szolgája lett a szeretet vallásának . . . Hányszor megbánták a tortozai zsidók, hogy elengedték maguk közül. . . . Majd téged is sajnálnak még! . . .

És kitűzték a keresztelés napját is, amikor az anyaszentegyház fiául fogadja Madche bóchert. A kék reverendát is előkészítették már, amit Madche magára ölt majd a szertartás után. A legöregebb apátot rendelték a szent ceremónia elvégzésére és a püspök is beszéddel készült fogadni Krisztus új papját.

Négy pap kísérte Madchet a nagytemplomba, amelyet a kíváncsiak és hívők serege töltött meg. Az orgona zúgott, tömjén és szenteltvíz illata terjengett a levegőben. Madche körülnézett az embersokaság fölött, amely mint egy ember szegezte rá tekintetét. És Madche előtt egy pillanatra összefolyt minden. A kíváncsi nézők, mintha remegő zsidók lettek volna és ő, a főinkvizitor, bíborpiros palástban. A halálraitelt zsidók reszketve lesik szemének rebbenését és ő könyörtelenül int halált az eretnekek fejére. Ott áll emelvényén a négy pap, mintha négy inkvizitor lett volna és a ministránsok a pribékek, akik csak azért lóbálják a tömjén-szelencét, hogy lángra kapjon a máglya. A sok gyertyaláng hatalmas tűztengerré olvadt, a nézők suttogó szava kétségbeesett sikollyá erősödött Madche előtt . . . A tömegből ismerősök válnak ki, kik elszánt, dacos tekintettel siettek a máglya tetejére. A rebbe . . . a kereszturi Berger, Goldmann, mind, mind elmentek előtte, fel a máglyatűz tetejére. Hirtelen . . . oh, Istenem, ismerős hangok, ismerős szemek döbbszentelték meg Madchet . . . Judit állt ott pörére vetköztetve a lángtenger szélén és mögötte a pribék kaján szemekkel lesi a parancsot, hogy beletaszítsa a lányt a tűzhalálba.

— Ne! . . . Nem! . . . Állj! — akarta kiáltani Madche, de az apát melléje lépett és felébresztette látomásából. Madche térdre ereszkedett és lehajtotta fejét. Az apát eléje lépett és ezüstös kelyhéből szent vizet pergetett Madche fejére.

Ebben a pillanatban hangos kiáltás reszketettette meg a falakat. Madche úgy érezte, mintha Judit hangja sikoltott volna le hozzá a máglya tetejéről. Föl akart ugrani, de nem bírta. Arcával előre bukott és forró szive ott vergődött egy darabig a hideg kövön, melyen térdelt.

A kíváncsiak és hívők, akik ott voltak a templomban, így beszéltek el a dolgot . . . Amikor az apát a szentelt vizet a zsidógyerek fejére öntötte, az nagyot sikoltott és holtan terült el az oltár előtt . . .

KRÓNKA- KÉSZEMLE

KARLSBAD KÉKFEHÉRBEN.

— Cion vagy cionizmus? —

Az internacionális társaság, amelyet a világ különböző sarkaiból hoz össze a karlsbadi gyógyfürások csodatevése, ámulva látta, hogy a város két hétre kékfehérbe öltözött. A hegyoldalból kiugró paloták balkonjain és ablakain kék-fehér drapériák és zászlók, az üzletek kirakataiban kék-fehér plakátok és reklámcédulák hirdetik, hogy Karlsbad rövid időre a zsidó élet centruma lett. Egyre sűrűbben jelennek meg az utcán kék-fehér kokárdás férfiak és nők, akik héberül diskurálnak és disputálnak egymással. És ha a Sprudel-Brunnen körül muzsikaszó mellett szürcsölve sétáló tömeg — dehogyan is „tömeg”, diplomaták, államférfiak, miniszterek, stb. — közé keverednek is, látszik az arcukon és szemük fényén, hogy őket nem a százfokos forrósággal felbuggyanó csodaforrás vize hozta ide és amikor eleven, heves gesztusokkal vitatkoznak, nem a gyomorsav kurálásában elért eredményekről van nézeleltérésük, hanem valamiről, ami bent a kongresszus termében is annyira izgalomba hozta a kedélyeket és ami talán legjobban ebben a kérdésben foglalható össze: Cion vagy cionizmus?!

A „Schützenhaus” lobogó-diszben ünneplő nagy termeit, melyekben Keletről és Nyugatról, Európából, Amerikából, Ázsiából, Afrikából összesereglett zsidók érdekfeszítő parlamenti élete folyik, ennek a ma életbevágó két szónak a visszhangja tölti meg. Erről tárgyalnak minden bizottságban, minden csoportban, minden szakosztályban. A Cionista Szervezet vezetősége, Weitzmann professzorral az élén arra a belátásra jutott, hogy Palesztina gyors felépítése csak úgy lehetséges, ha sürgősen belevonják a munkába a nem cionista köröket és szervezeteket is. A cionizmus elérte azt a történelmi eredményt, hogy az összes hatalmak elismerték a zsidó nép jogát Palesztinára és Angliának mandátumot adtak a palesztinai Zsidó Nemzeti Otthon felépítésére. Anglia a zsidó nép képviselőjének, „Jewish Agency”-nek a Cionista Szervezetet ismerte el, amellyel együtt fogott hozzá a munkához. Az eddigi eredmény azonban nem mondható kielégítőnek. Majdnem öt esztendő múlt el azóta, hogy Balfour, Angolország nevében megtette híres deklarációját. Ez kétségtelenül a cionista agitáció és diplomáciai munka gyümölcse volt. Angolország bizonyára nemcsak a megszakított történelmi folytonosság helyreállítása kedvéért foglalt állást a zsidó Palesztina felépítése mellett, hanem azért is, hogy így fennhatósága alá kerüljön az a darab föld, amely Európa és India, sőt Európa és Egyiptom összeköttetésére nézve olyan nagy fontossággal bír. Anglia megkapta a Népszövetségtől a megbízást, hogy állítsa vissza a zsidó Palesztinát. De amint Ussischkin referátuma nyíltan kiemelte, az angol kormány nem teljesítette vállalt kötelességét. Sőt egyenesen akadályokat gördített a palesztinai zsidó bevándorlás elé. Az angol kormány viszont arra hivatkozik, hogy a

zsidó mozgalomhoz fűzött reményeiben csalódás érte. Az angol kormány méltán hihette, hogy a világ zsidósága lelkesedéssel fogja megragadni a nagy történelmi pillanatot és nagy tömegben indul az ősi hon újjáépítésére, a telepítési költségek fedezésére, beruházásokra előirányzott huszonötmillió font sterlinget pedig a gazdag zsidók néhány hét alatt „fel fogják hajtani“ sőt túl is fogják jegyezni, amint azt mindenféle kölcsönöknél olyan könnyedén tenni szokták. Ehelyett azonban az történt, hogy évekig tartó agitációk és nem cionista körök bevonása után is alig hoztak össze egy-két millió fontot, ami jelentékeny összeg ugyan, de a feladat nagyságához képest mégis csak jelentéktelen. Ennek következtében nem lehetett megkezdeni azokat a nagyarányú építkezéseket és közmunkákat, amelyek a zsidó munkások nagy tömegét vonzották volna Palesztinába. Sőt az angol kormány kénytelen volt a munkanélküliség fokozásának megakadályozására a bevándorlást korlátozni. A Cionista Szervezet hivatalos jelentése szerint az utóbbi másfél évben körülbelül ezer munkást telepítettek le havonta Palesztinába. Ennyire telt a szervezet erejéből. Viszont az arabság ébredése és szervezkedése a cionista hódítás ellen, szükségessé teszi, hogy a zsidó telepítést minél sürgősebben vigyék keresztül. Mert ha az ötszázezer arabbal szemben csak feleannyi zsidó volna, megszűnne Palesztinában az arabkérdés és a zsidó hegemoniát többé semmi nem veszélyeztetné. Ezért kívánja a Cionista Szervezet, hogy a nem cionista köröket is belevonják a Palesztina-munkába. Ez viszont csak úgy lehetséges, ha az angol kormány által elismert „Jewish Agency“-t kibővítik, hogy a nemcionista szervezeteknek is legyen benne képviselőik.

A Cionista Szervezetnek ezt a tervét azonban igen hevesen ellenzik azok, akik a Jewish Agency megosztásában a cionizmus palesztinai szuverenitásának csorbítását látják. Grünbaum lengyel képviselőházi tag szerint a zsidó tömegekhez kell fordulni és nem egyes kapitalistákhoz. Szerinte, szerencse volt, hogy Herzl nem tudta a tervének megnyerni Hirsch bárót, mert akkor nem lett volna se zsidó népmozgalom, se cionizmus, se zsidó öntudatraébredés, se zsidó kultúra, csak egy — jótékonyági egyesület. Szerinte a cionizmus fontosabb, mint Cion gyors telepítése, amely úgyis kudarcot vallana, ha nem volna népmozgalom, amelyből táplálkoznék. Meir Berlin tüzes héber beszédében kifejti, hogy a „befolyásos“ zsidók helyett azokat a zsidó köröket kell meghódítani, akiket a zsidó öntudaton kívül az vonz az ősök országába, hogy ott zavartalanul igazi zsidó életmódot folytathassanak. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha arra ügyelnek, hogy a palesztinai új zsidó élet ne jusson ellentétbe a tradíciókkal.

A „Jewish Agency“ kibővítése és az erre a célra összehozandó nem cionista világkongresszus kérdése csak augusztus tizedikére volt kitűzve. Ekkor tartotta referátumát dr. Soloweitschik, Weizmann elnök egykori lelkes híve és ma leghevesebb ellenfele. Sőt a „Jewish Agency“ ügyében kiküldött bizottság jelentését a kongresszus legutolsó napjára tették. Mégis már a kongresszus első napjától kezdve ez a súlyos probléma vetette előre árnyékát. Nem volt szónok a kongresszuson, aki nem foglalkozott volna ezzel a kérdéssel, pro vagy kontra.

És mert ez a kérdés tulajdonképpen a Cionista

Szervezet teljesítőképességének kérdését jelentette és mögötte ott lappangott a kénytelen bevallás, hogy a mozgalom éppen a legsúlyosabb történelmi időben nem tudta a hozzáfűzött reményeket beváltani, a tizenharmadik cionista világkongresszus, amelyet Sokolow klasszikus héber megnyitójában „barmicvá“-nak nevezett, nem folyt le abban az emelkedett poétikus hangulatban, amely az eddigi kongresszusokat oly felejthetlenné tette.

Hangulatokban és poézisben nem volt ugyan hiány. Hiszen együtt voltak ott a legnagyobb zsidó írók, költők, művészek, a zsidó szellemi arisztokrácia színe-java. Mikor az augusztus hatodikai megnyitó est előtt a keleti szőnyegek pompájával dekorált előcsarnok oszlopai között hirtelen elém került Lilien, Struck, Budko, Schatz, Wachtel és együtt néztük a kipirult arcú, fehér ruhás ünneplő tömeg hatalmas áradatát a lépcsőkön fölfelé, valahogy úgy éreztük, mintha ezek az emberek most egyre feljebb-feljebb emelkednének, végtelen magasságok felé, a makulátlan élet és tiszta ideálok szféráiba . . .

— Nem érzi-e — fordul hozzám Budko — hogy olyan most a hangulat, mint Kol-Nidré előtt. . .

E pillanatban érkezik mint valóságos főpapi jelenés R. Jákob Méir a hófehér agg jeruzsálemi főrabbi, mellette dr. Chajesz a nagyhirű bécsi főrabbi és R. Masszoud, Egyiptom főrabbi, utánuk a zsidó papok egész kísérete.

És lélekemelő, amint Sokolow több mint egy órán át beszél héberül és a próféták újjáéledt nyelve megcsendül a gyönyörű teremben és ezrek tapsa és helyeslése jelzi, hogy akik itt összegyűltek, már értik a héber nyelvet, pedig sokan nem mint gyermekek, hanem mint apák és nagyapák fogtak hozzá a tanuláshoz. — Sőt többször elhangzik a tiltakozás, mikor egyes szónokok, képviselők vagy delegátusok nem héberül kezdik beszédjüket: „A kongresszus hivatalos nyelve a héber!“

„A Schützenhaus“ körül felépített barakokban van elhelyezve a karlsbadi postahivatal, mely ezúttal héber bélyegzőt nyom az elküldött és érkező levelek bélyegeire. — Ez az előékenységi csak kiegészítője a köztársasági elnök, a miniszterelnök, a külügyminiszter, a városi tanács és a többi hivatalos fórumok udvarias üdvözléseinek, melyeket a kongresszus viharos lelkesedéssel hálál meg.

A postahivatal mellett van az „Ewer“ héber könyvlerakata, a héber könyvpiac legújabb kiadványainak impozáns kiállításával. Állandóan zsufolásig tömve. Mellette a pompás palesztinai borok lerakata nagy héber reklámplakátokkal „Kozé röé vekádés!“ Ezt nézd meg és csinálj reá kiddust! A csábítás keveset használ. Csak itt-ott téved be egy-egy kíváncsi ember. Az egyik szünetben beinvítál dr. Rosenstein, az „Ewer“ igazgatója, nem a héber könyvkiadóba, hanem a palesztinai borkiadóba. Velünk tart Harz a nagy berlini műkiadó, aki többek között a hatalmas és teljes német Talmudot is kiadta. A karmeli bor igazán páratlan aromájú és édesebb a legfinomabb francia alikantnál. Vagy öten együtt megiszunk egy féllitert és már érezzük a hatását.

— Látják — mondja dr. Rosenstein — ilyenek a zsidók. Nálam nem lehet mozdulni. Folyton jönnek a zsidók és tapogatják a könyveket és vásárolják drága cseh koronáért, míg a borhoz alig nyúl valaki. Ha gój-kongresszus volna itt, akkor egészen bi-

zonyos, hogy mindenki a boros üvegeket tapogatná, a könyvekhez pedig alig nyúlna valaki.

Kissé támoltyogva megyünk vissza az ülésterembe. Sokolow emlékbeszédet mond az év halottairól: Nordauról, Marmorekról és főképp Morris Rosenfeldről, aki a golusz nyelvén irt, jiddisül és érezte, tudta a hatást az egész világon. A közönség állva hallgatja végig. Majd újra megindul az izgalmas Generaldebatte: Cion vagy cionizmus? A palesztinai chálucokról van szó, Rubasov referátumáról; mégis ide torkollik a vita folyama. Egy palesztinai delegátus erős keleti gesztusokkal fejtegeti, hogy a chálucok önfeláldozó hősi munkája, amelyet életük és egészségük kockáztatásával a Szentföldön a legnagyobb nélkülözések közt folytatnak, kötelezi a diaspora zsidóságát, hogy ne legyen kishitű, amikor a zsidó nép jövőjéről van szó. A Jewish Agency kibővítését nem cionistákkal határozottan ellenzi.

A többség azonban számol az adottságokkal és egyre sűrűbben hallani az amerikai zsidók emlegetését, akiknek a megnyeréséért vették tulajdonképpen tervbe a Jewish Agency kiegészítését. Es ezzel mintegy bevonul a terembe, vagy talán az egész cionista mozgalomba az amerikai józanság, amely nem hangulatot és poézist keres, hanem reális valóságot.

És éppen ez tette, hogy ezen a tizenharmadik kongresszuson nem az ünnepélyes keretek uralkodtak, hanem ami sokkal fontosabb: a cionizmus realizálásának kérdése. Amíg Cion csak mint egyes rajongók álma jelent meg a láthatáron, a poézis látszott a legfontosabbnak. Ma, — amint Lloyd George legutóbb „Az Ujság” hasábjain is kifejtette — Cion a diplomáciai tárgyalások és politikai realitások körébe lépett, tehát az az egyetlen mértékadó, hogy miként lehet a telepítést az „álmotelepések” világából a valóságok világába átvinni. Ma már egészen kétségtelen, hogy Cion kérdése a cionizmustól független és azok a körök is, amelyek a cionizmust politikai vagy nemzetiségi szempontokból elítélik, szívesen vesznek részt Palesztina felépítésében és örömmel segédkeznek abban, hogy az Európából kiszorult zsidó tömegek az ősi földön helyezkedhessenek el. És ha a Cionista Szervezet belátja, hogy erre a segítségre ma fokozott mértékben van szükség, nem tekintheti fontosabbnak a cionizmust, mint magát Ciont!

P. J.

AVIGDOR HAMÉIRI (JERUZSÁLEM): BECALÉL SCHATZ

Illusztris palesztinai munkatársunknak ez a cikke megkésve érkezett hozzánk, amikor a kéziratot jelző előbbi levél már nyomás alatt volt. (Szerk.)

Nemsokára tizenegy éves lesz már és még csak egyetlen város szereti és bámulja. De ez az egyetlen város: Jeruzsálem örök Városa.

Az apja alapította és nevelte iskola tanítványa a kis művész ember, a jeruzsálemi iparművészeti iskoláé: a „Becalel”-é, amelynek nevét az apja, a professzor Boris Schatz őreá is ráruházta.

A kis Becalél, akit a város Lély néven becéz, — az új-zsidó gyerekek egy díszpéldánya. Gyönyörű fiú. Szelíd, komoly, játékos és mindenekfölött — gyermek.

Az utóbbi purimi Becalel-jelmezbálon ez a tiz éves gyerek volt az öröm és forróság központja. A gyorsrajzoló versenyen ő volt az első, amidőn apja-mestere képét varázsolta kartonra a közönség szeme láttára. Az összes díjak legkedvesebbikét kapta: a bál legszebb királynői össze-vissza csókolták.

Szigorú mestere van: a nagynevű apja. De még szigorúbb kritikusa: az anyja, doktor Schatz-Pewsner Olga. Egyébként a Berlinben megjelenő pompás héber művészeti folyóiratnak, a „Rimon”-nak palesztinai munkatársa. Nagy erudíciója asszony és a legpéldásabb anyja Jeruzsálemben. Nem mindenben ért egyet nagynevű férjével, a „Professzorral”. Kivált a modern művészi irányokat illetően, amelyekkel szemben ő, az asszony kiméletesebb a férjénél.

S e két esztétikai mágnes között nevelkedik a nagytehetségű kis fiú, akinek különben a zeneművészet terén is szép jövőt jósolnak.

Egyellen fia szüleinek, akiknek még csak egy kicsi kis lányuk is van rajta kívül: a kis Zohára, — aki meglepő gyerek-rajzaival már-már konkurrál a bátyjával. — De sajnos, sehogysem sikerült rábírnom, hogy közlésre engedje drága firkáit, amelyek megdöbbenő színérzékről és fantáziáról tesznek tanúságot. Nem engedi, sír. Nemsokára már nyolc éves lesz.

Két Becalélje van a professzor Schatznak — s nem tudni, melyikre büszkébb: a világhírű iskolájára, avagy nagyreményű kisfiára?

Dr. PFEIFFER-PAP IZSÁK: VIOLA MIKSA

Néhány sor a hírek között temetéséről, ebben is a megjelentek felsorolása és a rabbi beszédének méltatása a főcél; ennyiben vett — ha vett — tudomást a magyar zsidóság Viola Miksa elhunytáról. Halálának szenzációja sem derített rá élete lángolására, mert nem volt benne semmi a görög-tüzes hangoskodásból.

A majdnem névtelen, hozzá még német nyelvű ujságírói munka, szinte elrejtette őt a nagyközönség szeme elől. De talán a zsidó közvéleménynek nem esett volna szíven, ha felfedezik legalább halála után, ha már életében kínos aggodalmaskodással nem akarták észrevenni és észrevétetni, hogy az írás művészetének és a zsidó léleknek hőse jár közöttünk, aki két, jelentős, csak milieu-rajzánál fogva is irodalmi értékű, zsidó regénynek szerzője, s kinek verskötetében (Das letzte Lied) néhány meleg, zsidó-lelkű valómást olvashatunk.

Maga csendes, lármás hivalkodást gyűlölő ember volt, soha nem tett semmit, amivel akár költészetére, akár zsidóságára dobott akasztott volna, megírta könyveit, világgá küldte a zseninek azzal a gesztusával, mely legbelső elégedetlenséget mutat, de tudja, hogy így is kincses ajándékot adott, mert ha töredék, ha elmosódott kép is, lelkéből forrott ki és őt, magát adja.

A német zsidóság, noha regényirodalma mennyiségben is, értékben is jóval fölötte áll a magyar zsidóságénak, fölfigyelt a Dr. Gutmann-ra és Nordau személyén át köszöntötte a költőt a Salomon Tulpenthal megjelenésekor, számunkra (a Lloyd és a Journal bizonyítják, hogy még olvasunk németül) most kell őt felfedezni. Pedig nekünk írt és rólunk, a tegnap zsidóságáról, mely átnő a mába s nem Halbasien-ből hozott genre-képeket, hanem hét-községi (Lakompak stb.), bár még német kultúrájú, de sorsunkba, éle-

tünkbe érő apáinkról mesélt. Franzos és Kompert vá-
gású író, de tulnő ezeken, — neki a tegnapi zsidóság
ghettószerű, önmaga körül forgó, környezetéből majd-
nem elkülönült, világ-problémátlan életével csak téma,
irodalom, neki csupa elevenség, élet-valóság, a keret,
a háttér még ugyanaz, de már nem a törvénytartás és
megtagadás, nem is annyira a kitérés és hithűség bo-
nyodalmaiból nőnek ki a tragikus összeütközések, ha-
nem a magát egészszé élni, néppé öntudósítani akaró,
még csak bomladozó, zsidó lélek harcából a lelki
ghettó levegője ellen.

Nála a zsidó ember is, nem csupán zsidó, akinek
látóköre túltágasodik a speciális zsidó életen, ki bele-
látja magát az emberek világába, elhelyezkedést keres
és talál abban, elsősorban nem társadalmilag, hanem
lelkileg. Ennek az elhelyezkedésre való akaratnak két
pólusa van s kettejük összeütközése a bonyodalom, —
melyből még nincs kibontakozás.

Az egyik polus a koldus-lelkű, harakiris asszimi-
láció. Kezdődik az alázkodáson, a bot-túrésen, a meg-
váltó pénzhészen, folytatódik a lélek-tagadáson, föl-
felé-dörgölözésen, zsidó-megvetésen, rang-kórságon és
betetőződik a hitehagyáson. De ez a hitehagyás nem
vallási tény többé, csak a multhoz kötözö, külsőleges,
formális, utolsó szál elszakítása, nem hit-, de fajtaga-
dás. A másik pólus a zsidó lét öntudatlának kemény
büszkesége. Drága, mert az enyém, mert vérrel,
könnyel, martírsággal terhes, nem adom el, mert na-
gyobb, melengetem, mert szebb, az életem árán is
megvédem, mert jövősebb. Nem valami passzív zsidó-
ság ez, mely tűr és hallgat, óvakodik és konzervál,
törvényt tart és imádkozik, szép és tiszteletre méltó
ez is, de neki élet, aktivitás kell, kiélni, ember-módra,
embernagyságra kinöveszteni zsidóságát. Még nem
orientálódott minden irányban (hiszen a tegnapban
vagyunk), de valami dobog benne, amiről tudja, hogy
igazság és holnap.

Ez az új, apák és fiuk harca zeng Viola két,
zsidó regényében, a Dr. Gutmann-ban még szin'ele-
nebben, mint jelenség, a Salomon Tulpenthálban már
mint probléma. Amott az öreg Hartenstein és fia Hen-
rik a két pólus, a megmilliomosodott öreg báróságra
tör, gúnyon, megvetetésen, gyermekei boldogságán,
hitén, — sőt pénzen is csak ezt akarja, fiát megérin-
tette népe tragikuma, nem hajlandó egy rossz hírű
bárónöt feleségül venni, akinek rokonsága révén sze-
retne az öreg a felsőbb körökbe jutni. Itt élesebbek a
vonalak, a magát máris bárónak cimeztető Tulpenthál
és prokuristájának fia, a festő, Paul Finkelstein álla-
nak szemben. Az alacsony sorsból felvergődött pénz-
zsidónak minden lelki rútsága az egyikben, a magára
cszmélt kultur-zsidónak minden lelki nagysága a
másikban. Az hazudik, csal, alázkodik, gyermekeit ál-
dozatul dobja, csak az egyetlen célért, hogy befogad-
ják, emez egyenes, határozott, bátor, jó, áldozatkész,
s ha ilyen áron nincs befogadás, jó, nem kell, neki
eléig maga és az övéi.

A zsidó bűn és zsidó szépség két bibliája ez a két
regény és mégis — és ezért Tulpenthálék hálások
lehetnek a költőnek — meg tudta látni a bűn gyökerét
is a bűnösökön kívül álló nép-tragikumában, a zsidó-
ságnak elhelyezkedésért vívódó, reménytelen, góluszi
sorsában. Talán ez a meglátás, mely részvétre han-
golta, nem engedte, hogy témáit tragédiákká tornyo-
sítsa, a célok, ha más utakon át is, teljesülnek, — se
összeroppanás, se katasztrófa, se katharxis.

Enyhíti az éleket a háttér, az egyszerű, falusias,
jámbor zsidók életének idillikus rajza is, a tenger-
fenék, hova nem érnek le a viharok, hol csend van,
béke, nyugalom, szóllan szépség, ösztönös jószág, ön-
bizalom és hi!, mely győzni fog.

S aki mindezt megmutatta, tanította, profétálta,
észrevétlenül járt közöttünk, észrevétlenül ment el; s
akinek drágák a zsidó értékek, akinek fájnak a zsidó
sorsok, zárándokoljon el könyveihez és engesztelje
meg szellemét.

BECALÉL-KIÁLLÍTÁS KARLSBADBAN

— Beszélgetés Boris Schatz professzorral. —

A tizenharmadik cionista világkongresszus sok
zsidó kiállításra adott alkalmat. Majdnem minden
üzlet kirakata egy-egy külföldi könyv- vagy műkiadó
cég bérletébe ment át. Fűszerkereskedések és fehér-
neműtisztítók kirakatában zsidótárgyú rajzok és met-
szetek állítják meg a járókelőket. „Okvetlenül nézze
meg ezt vagy azt a kiállítást!“ — hirdeti egy hatalmas
kék-fehér plakát. És amikor az ember elmegy, kide-
rül, hogy a „kiállítás“ két ágy tetején foglal helyet.
Ez azonban semmit sem von le a kiállított tárgyak
értékéből. Mert Karlsbadban, ahol a rengeteg házat
a hegyek oldalából ugrasztották elő, igen szűken van-
nak a helyel. Különösen ilyenkor, amikor hetvenezer
vendéget fogad magába a mesehirű város.

Csak egyetlenegy kiállítás kapott helyet magában
a Kongresszus épületében, a „Schützenhaus“ legszebb
helyiségeiben: a jeruzsálemi „Becalel“ iparművészeti
iskola. A kiállítás rendezésére és irányítására eljött
maga Boris Schatz professzor, aki a Becalélért él-hal.

Amint megpillant, hangos üdvözléssel elémbe siet,
karon fog, körülvézet és magyarázni kezd:

— Önnek, kedves doktor, aki olyan fényes Becalél-
kiállítást rendezett Budapesten, nem kell a dolgainkat
bemutatnom. De nézze, mennyit haladtunk azóta is.
Itt vannak a *gemmak és kameák*. Ezt nemrég kezd-
tük. Olaszországban voltam, ahol huszonöt ezer ipar-
művész foglalkozik kámea-faragással. Megirigyeltem
őket. Miért ne árasszuk el jeruzsálemi gemmákkal a
világot? Ime, ez Esztert ábrázolja, emez Juditot, amaz
Sulamitot szimbolizálja. Ez meg Ráchelt. Milyen ele-
fántcsontfaragás! Ha ilyen ékszereket viselnének a
zsidó nők, nem csinálnának annyi antiszemizmust,
mint pöffeszkedő gyémántjaikkal és briliánsaikkal! És
ez legalább művészet!

— Tessék csak megnézni ezt a préselt ezüst do-
bozt a bájos bibliai jelenettel! Milyen egyszerű és
milyen artisztikus vonalú! Szegény növendékek csinál-
ják Jeruzsálemben. És az embernek fáj a szíve, ha
látja, hogy lelkesednek a művészetért, amely hozzá-
juk oly mostoha, hogy még kenyeret sem ad nekik.
A mai magas valuta mellett bajos a kivitel és a mű-
vészetből megélni igen nehéz. Itt még művészetet ta-
nulni! Akárhányan nappal közönséges kőműves mun-
kát végeznek, vagy köveket hordanak és este jönnek
bekötött, megsebesített kezekkel, hogy művészi ambi-
ciójukat kielégítsék. Öt magyar fiú is van künn, igen
tehetségesek, tele keleti fantáziával, de a szó szoros
értelmében éheznek, mialatt művészetükben olyan gyö-
nyörűen haladnak. Talán lehetne a *Múlt és Jövő útján*
néhány gazdag zsidót rávenni, hogy ezeket a magyar
zsidó művésznövendékeket néhány hónapon át támo-
gassák. Ők aztán azzal fogják meghálálni, hogy kül-

denek jötevőiknek művészi munkáikból, amelyek sokkal értékesebbek lesznek, mint a pénz, amit kaptak! Tessék ezt az eszmét a Mult és Jövőben propagálni! Biztosan lesz eredménye!

— Itt az „alef-bész“ illusztrációja. Ezt csak Keleten, talán csak Jeruzsálemben lehetett így kiszínezni. És itt a Sir-hasirim, a Megillah! Ön ismeri Abel Pannt, akinek egyszer egy Mult és Jövő számot szenteltek. Pann is a Becalél professzora. Most a Bibliát illusztrálja. Tessék megnézni azt a néhány lapot, amit elhoztunk. Ilyesmit a Góluszban el sem lehet képzelni!

Én többször próbáltam ráterelni a beszélgetést Boris Schatznak egy-egy művére, amelyet a kiállításon útba ejtettünk. De Schatz professzor nem akar itt megállni. Szerényen elhárítja az elismerést és rögtön átmegy a szomszéd-tárgyra. Mert ő itt nem mint Boris Schatz, hanem mint a Becalél igazgatója jelent meg Karlsbadban és neki saját magánál is fontosabb az iskolája: a zsidó művésziskola!

— Milyen kedves ez a játékkártya. Ez aztán zsidó stílus! Mi közünk a sok svájci figurához? Itt van Saul, Dávid, Jonáthán, Jóab, Salamon, Achasvérus, Hámán, Eszter. Itt Dávid üti Hámánt, Salamon letromfolja Achasvérust! És ezek a kályhacsempék a bibliai jelenetekkel. Ha látná, milyen hatást tesz egy ilyen csempéből felállított kályha! Az üvegfestéssel is próbálkoztunk legutóbb. Persze, előbb üveggyárat kellene felállítani Palesztinában. Találtunk régi üvegeket, amelyek arról tanuskodnak, hogy nálunk előbb fejlődött ki az üvegfestőművészet, mint Velencében. Miért ne lehetne ezt újból megvalósítani? Hiszen valóságos csodákat művelnek a mi ifjaink! „Émek Jizreel“ két évvel ezelőtt még kietlen pusztaság volt, ma olyan, mint a legszebb keleti szőnyeg!

— Legutóbb egy mecset díszítését vállaltuk Egyiptomban és azok bámultak, mennyivel olcsóbban és szebben dolgozunk, mint a németek. Kelet és Nyugat szállítói akarunk lenni, csak a viszonyok kedvezzenek.

— Önt talán különösen érdekelheti, hogy IV. Károly király koronázása alkalmából a magyar és az osztrák hitközségek gyönyörű ajándékot rendeltek a Becalélnél az új uralkodó számára. Éjjel-nappal dolgoztunk rajta, megilla-stílusban terveztük meg tekerccsel és elefántcsonttal és az iskola valóságos lázzal esett neki a munkának, hogy „Jeruzsálem királya“ megkaphassa a koronázásra a drága ajándékot. Néhány hónap múlva *** főherceg jelent meg nálam és tolmácsolta az iskola előtt IV. Károly király köszönetét.

„Egyetlen ajándéknak sem örült úgy Öfelsége, mint a jeruzsáleminek, — mondotta, — és Öfelsége, aki Jeruzsálembe készül a katonáihoz, találni fog alkalmat arra, hogy köszönetét személyesen, más formában is kifejezze, különösen Schatz igazgató úrnak.

— Nemsokára azonban jött az összeomlás és IV. Károly nem Jeruzsálembe indult, hanem a Góluszba, a száműzetésbe . . . Én elestem egy kitüntetésről, — mondja Schatz professzor mosolyogva, — de jobban örülök a dicséretnek, amit a szegény király nevében a főherceg tolmácsolt.

— Mikor látjuk Önt vendégül Jeruzsálemben? — fordul hozzám Schatz professzor minden átmenet nélkül. — Ép az előbb beszéltem Félix Saltannel, aki tavasszal vendégem lesz. Remélem, Ön is a Becalél árnyékában fog üdülni. Szívesen látjuk. Léli és Zahara is nagyon örülnének!

— Addigra különben elkészülnek az utca-jelzések, amelyekre a Becalél kapta a megbízást. Nagyon szép, stílusos jelzőtáblák lesznek héber, arab és angol felírásokkal. Ezek a táblák majd fölöslegessé teszik az idegenvezetőt. Önt természetesen szívesen fogjuk ezenkívül kalauzolni is.

Schatz professzor megmutatta azután azokat a terveket, amelyek szerint a Becalélt kibővíteni szeretnék. A Becalél épülete elé új műtermek kerülnek, amelyek a különböző adakozók neveit fogják viselni.

— Talán akadni fog a Mult és Jövő révén magyar zsidó adakozó is. Ugyanezt kellene propagálni a Becalél-muzeumra vonatkozólag. Különböző termek lesznek itt, amelyek a zsidóság nagyjainak a nevét fogják megörökíteni. Bizonyára van a magyar zsidóságnak is olyan nagy embere, akit egy ilyen teremmel megörökíteni szeretne, gondoskodva a terem felállításának költségeiről . . .

Hogy van-e a magyar zsidóságnak nagy embere? nem tudom. Budapesten született Herzl is, Nordau is, de ezeknek a megörökítéséről mindenesetre más országok zsidói gondoskodnak . . . P. J.

CZERZY MIHÁLY: A „DOKTOR BÁCSI“

Dr. Glänczer Mór halálára

Szegeden mult hó 15-én meghalt dr. Glänczer Mór orvos. Ónodon született 1844-ben. Miskolcon kezdte meg ötvenöt esztendő előtt orvosi gyakorlatát és folytatta Szegeden, ahol a város egész társadalmának általánosan becsült tagja volt.

Az Alföld metropolisában úgy élt a kedves „doktor bácsi“, mint egy szépséges fehér virág, kihez senki nem mer nyulni, mert érzi finomságát, értékét és azt, hogy a virág csak kellemes lehet mindenkinek, aki még nem durvult el lélekben. Tisztelet környékezte. Becsülés és szeretet kísérte útján mindenfelé. És az emberek, felekezetre, vallásra való tekintet nélkül kalaplevéve köszöntötték benne az emberek igazi jötevőjét: a tudással, gondossággal, részvétellel, gyengédséggel és szorgalommal fölvertezt orvost. Bátor és kitartó ör volt ő az élet és a halál között és 55 évig a tudomány mindegyre gazdagodó fegyverével, a szellem erejével küzdött Mors Imperátorral az élők érdekében. Küzdött valóban odaadó szeretettel, betegivel való együttérzéssel és a tapasztalat ékes kincs-lárával fáradozott azon, hogy pácienseinek szenvedéseit enyhítse, életöket, amennyire az isteni akarat lehetővé tette, meghosszabbítsa.

Azok közé a régi-ivású magyar-zsidó orvosok közé tartozott, kik héberül imádkoznak, de magyarul éreznek szívük minden dobbanásában. Zsidó volt, el volt telve a krisztusi vagy hilleli szeretet legmagasabbabb érzésével és ott, ahol mint a régebbi fogalom szerint „házi orvos“ volt, egyúttal a háznak leghensőbb öröjeként is szerepelt, ki egy magas kor alatt gyűjtött nagyszerű gyakorlattal nem csak az orvos szerepét töltötte be, hanem az igazi barát tanácsaival, utbaigazításával, fölemelő vigaszával és erősítésével is szolgált.

Mint hazafi az ország mai nehéz sorsán busongva, némán és panasztalanul töprengett s ez a nagy, ez a fölbecsülhetlen sivár változás siettetle csudásan megörzött férfierejének összeroppanását is. Mint a honfíbat magába vonult mártírja szenvedett pár év óta és ez az elfojtott keserűség gyülemlesz-

tette össze szervezetében az élő mérget, mely elhozta részére idő előtt az elmúlás gyógyító, szenvedéseket, fájdalmakat elcsöndesítő arkánumát, a halált. Eltávozása az életből szép volt, méltó volt hozzá. Amilyen jó volt egész életén ál, amilyen gyengéd volt működésében 55 esztendeig, olyan szépen, csöndesen jött érte a halál és vitte gyengéd átkarolással a csönd, a nyugalom birodalmába. A nagy utra való készülődése mindössze pár óráig tartott. Este elbeszélgetett övéivel, lefeküdt és három óra múlva már a másvilágról mosolygott le rájuk.

Egy egész város, beleértve a messzi tanyavilágot is, honnan őszintén, teljes bizalommal járultak hozzá orvosi tudományáért, gyászolja a nemes öreg orvost, a hűséges atyai barátot és emléket szívébe zárja sok ezer ember, kik érezték szívének melegségét és felüdültek valamikor szellemének éltető forrásánál. Szerető hitvesén kívül két fia: Gerle Jenő gyógyszerész, Gerle Sándor r. t. igazgató, három özvegy lánya és egy nagy társadalmi réteg von most lelke köré fekete fátyolt és néz könnyes szemmel a virágos kert felé, hol jóságos szíve porlad.

MARMOREK

Igy ismerte mindenki. És olyan bizalmasan csengett a neve minden ajkon, mintha a szíve teljes fellárulását valamennyien látták volna. Mint a párisi Pasteur-intézet vezetője és számos nagyjelentőségű szérum felfedezője igen magas pozíciót töltött be a tudományos világban dr. Alexander Marmorek, amikor az előtérbe nyomult zsidókérdés őt is a harcosok sorába szólította. Herzl oldalán küzdött hűségesen a vezér haláláig. A világháború alatt a frontról Temesvárra került, ahol három évet töltött mint a katonai kórház vezető orvosa. Közben gyógyította a lelkeket is és a temesvári zsidóság szellemi életére valóságos átalakító hatással volt. A Mult és Jövőt több ízben kereste fel Marmorek professzor rendkívül értékes írásaival, különösen nagy feltűnést keltett az a vezércikk, melyben a zsidó gondolkodás teljes átértékelését sürgette.

A temesvári zsidóság külön gyászistentiszteletben áldozott a nagy halott emlékének.

Schwarzmann Jakab orth. főkántor zsoltárénekeivel és mély érzéssel előadott Él melé ráchámimjával könnyekre indította a vezetőséget, amely előtt Vermes Ernő, kit Marmorekhoz benső barátság fűzött, hangos zokogástól gyakran megszakítva mondotta az emlékbeszédet.

Nem tudjuk, nem vagyunk képesek elhinni, — mondotta többek között, — hogy ez a gyönyörű, aranyos kedélyű ember, aki százaknak és ezreknek mentette meg életét, aki tizezreknek volt vezetője, barátja és aki önzetlen pártfogója és gyámolítója volt a szegényeknek és a támogatásra szorultaknak: nincsen többé.

Most, hogy itt hagyott bennünket, kinek szelleme közöttünk él, szeretném hangosan odakiáltani Nektek, Testvéreim, akik Őt ismertétek, — mert hisz mi oly boldogok voltunk, hogy közel három évig körülötte lehettünk, — hogy Alexander Marmorek több volt nekünk, mint másoknak és nem restellem, ha elfogódik a hangom, ha elcsuklik a szavam és ha könnybe lábadnak a szemeim.

Mert látom Őt. Látom Őt, amikor először jelent meg körünkben, itt e házban, látom Őt, amint ama helyet elfoglalva, buzgón és áhitattal imádkozott az Istenhez ünnepeinken, látom Őt, amikor nehéz küzdelem közepette, majdnem feláldozta, nekünk oly drága életét egy borzasztó betegség felkutatásában és látom Őt, amikor minden intrika dacára is, tisztelőinek és barátainak nagy seregéből elemi erővel tör ki a nagyrabecsülés és szeretet megnyilatkozása.

És hallok Őt. Hallok a hangját, azt a felejtethetetlenül kedves hangot, mely még akkor is, ha dörgedelmes volt, reményt és bizalmat ébresztett hallgatóságában. És hallok szavait, azokat a szívből és lélekből markoló szavakat, amelyek felemelőleg hatottak a hívekre, melyek megerősítették a kételkedőket és közelebb hozták a zsidósághoz az idegenkedőket és hitetleneket. És végül hallok Őt, amikor egy évvel ezelőtt Párisban, csupa meghitt barátok között könnyekkel a szemeiben beszél Temesvárról, arról az oázisról, ahol a világháború közepette jó emberek között élhetett, a temesvári zsidóság megkapó ragaszkodásáról és szeretetéről, amelyet még halálos ágyán is hálásan viszonzott, amikor így ír nekünk, három nappal halála után érkezett gyönyörű levelében:

„Sie haben mir die Ehre und das Vertrauen erwiesen, mich zu Ihrem Delegierten in Karlsbad zu wählen. Ich danke Ihnen herzlichst dafür . . .

Ihr Brief hat mich tief gerührt und ausserordentlich erfreut. Sie haben mich nicht vergessen, wie ich Sie nicht vergessen habe. Wie könnt' ich auch das, da ich unter Ihnen liebe Freunde zähle und da die Jahre, die meine Frau und ich in Temesvár zugebracht haben, uns in erfreulichster Erinnerung bleiben.“

Olvasóinkhoz!

Legutóbbi számunk megjelenése óta ismét többszöröseire emelkedett a Mult és Jövő művészi előállításának eddig is horribilis költsége. Papír, munkabér, klisé, festék, adminisztráció, póstabélyeg, napról-napra rohamlépésben drágul és nekünk a legnagyobb erőlködést és áldozatkészséget kell kifejtenünk, hogy a Mult és Jövőt, melynek előfizetői nagyrészt még a kisebb előfizetési díjakat fizették be, megtartsuk nemcsak belső tartalmában, de külső kiállításában is azon a magas nívón, amely folyóiratunkat az egész világon elismertté tette. Ezek az újabb, nagy áreltolódások lehetetlenné tették, hogy — miként júliusban, — augusztusban is külön számot adjunk, hanem, mint ezt a többi havi folyóiratok békeidőben is nyáron szokták, ezt az egy vakációs számot összevontuk a szeptemberi számmal, melynek gazdag anyaga, különösen a Palesztinából beszerzett sok felvétel amúgy is olyan rengeteg költséget jelent, hogy távolról sem áll arányban a mai felemelt előfizetési díjakkal sem. Hiszen egy ilyen szám békebeli ára három korona volt és ma egyetlenegy békekoronának megfelelő összeget sem kapunk érte. Ez az állandó deficit az, aminek kiegyenlítésében segítségünkre kell, hogy legyenek mindazok, akik a zsidó kultúra ügyét szívükön viselik, akik átérzik és tudják, hogy milyen dicsőséget jelent a zsidóságnak a Mult és Jövő minden egyes száma!

HOLDER JÓZSEF: A HUSZONÖTÖDIK UCCA

(Bródy László második verseskönyve) Athenaeum-kiadás.

Bródy László daloló költő. Néha búsan dalol, néha vígan, de mindig dalol. Tele szívvel és lélekkel üli a végtelen zongora billentyűit. És ügyes kézzel, nagyon ügyes kézzel. És ami a legfontosabb, kiérezzük nótáiból, hogy a kézügyességének van valami köze ahhoz, „amit szívnek szoktak hívni kérem“. („Bohóc“, Bródy László első verseskötete.) Verseinek közvetlensége és cicoma-mentessége az igazi dalra emlékeztetnek, arra a dalra, amely még tudott halni az érező emberi szívre, egyszerűségével, mindenféle erőszakoskodások és „szép szavakkal való díszítések“ nélkül. Csupán csak egyszerűségével, a természetes virág szerény, festéknélküli színeivel. Szinte jól esik a szívnek, mely már elfásult abban a rettenetes idő-káoszban, a még rettenetesebb vers-labirintusnak, modern-pátosz-szentimentalizmus-keveréknek szülőanyja, hogy újra találkozik egy régi hanggal . . . egy tiszta lírai sóhajjal, mely egyformán mindenkié, aki látja, hogy:

. . . amott őszi malom öröl
és rohan már a hegytetőről
a vén tűzoltó, az idő.

És mégis akad valaki, aki a „virágember“-nek mondja magát, aki „angyalokkal barátkozik“, aki „beletűz a kabátjába vagy bánatot, vagy bazsarózsát“, mert végeredményben igaza van a költőnek:

oly mindegy, bazsarózsa, bánat,

hiszen mindenki mondhatja:

fütyülve ballagok előre
és egyszer majd túlköl a bakter
és kiérek a temetőbe.

De szép is lehet néha az élet, mert vannak holdas esték, amikor az ember „az Istenhez is kocsikázik“ és akkor nem fáj, hogy „közelről látja a vityillót“ és csak „messziről a palotákat, mert ezerarcú is lehet Isten“. És az Isten jó, vigasztal, simogat, csak közel kell hogy az ember érezze magához és úgy beszéljen hozzá, mint régi őseink az imákban közvetlenül, tegeződő viszonyban legyen vele és akkor nem verheti az élet, mert ha

„szeszélyes éj a fátylát ejti le“

az ember egyszerűen azt mondja, mint a csodatevő kabalista:

Istenem, légy szíves, figyelj ide.

Megérdemli a bolygó költő, kire „virágot szór két legenda“, kit „a Jordán nem fog sose látni s a Tisza átkoz“, hogy ne bántsák, hogy:

Ne gondolatok jobbra, balra,
csak szíveteket kitakarva
vegyétek a dalt.

Mert, ha vannak is, kik „nem bocsájtják soha azt meg neki, hogy az egyik őse valahol a Tigris mentén, egy gyönyörű naplementén, az Istenről álmodott“, a dal mégis

csak mintha madár zeng a fán fenn
s az erdő rázendíti: ámen!

és a fák jobbak, mint az emberek és nem kérdezik, „hogy merről jött és ki az apja!“

FUCHS MALVIN: A NÉGY HELLER-LEÁNY

Szerző kiadása, 1923.

Fuchs Malvin az ismert kiváló publicista és regényíró, a zsidó eszméknek lelkes harcosa, csak gyarapította a sikereit ezzel az érdekes és értékes zsidó tárgyú regényével. A zsidó lélek fejlődése szempontjából mutatja be a modern polgári társadalomban dúló örökös lelki forradalmat, amely az idegen fajok, nemzetek, eszmék és társasági intézmények kaoszában a zsidósághoz való visszatérésben pihen el. A társadalmi élet viharának ez egyetlen lehetséges megoldása! való színekkel tárja fel az olvasó előtt. A regény melegszívű, egységes harmóniája, a polgárossultság rajzát összejátszó mozaikképeinek dús sorozata, a fényes elbeszélő talentum, a Fuchs Malvin asszonyi raffineriájú szerkesztő készsége: elsőrangú olvasmánnyá, kultúrtörténeti jelentőségű ajándékká avatják ezt a könyvet, minden zsidó család számára.

NEKOROTH LEKOROTH HAJEHUDIM BEHUNGARIA

DOCUMENTS OF THE HISTORY OF THE JEWS
IN HUNGARY

By Dr. Izidor Goldberger, rabbi Tata, Hungary Budapest, 1922.

Ezen héber- és angolnyelvű cím alatt jelent meg nemrég dr. Goldberger Izidor tatai rabbi tollából, mint külön lenyomat a Budapesten héber nyelven megjelenő tudományos szemléből (Hacofe Lechochmasz Jiszroel). Jelen időben, midőn a szomorú gazdasági viszonyok miatt minden tudományos irodalom oly tetemesen megcsappant, fokozott örömmel fogadjuk ezt a füzetet, mely a tatai zsidók temetőjének legrégibb sírköveinek feliratait tárja elénk és mely, mint külön lenyomat Mrs. Annie Drohlichnek, a tatai zsidó közösség egyházfia, néhai Rosenberg Aser Amerikában élő leányának költségén kerülhetett ki a sajtó alól. A tudós rabbi, ki már évek óta nagy buzgalommal hordja össze az anyagot a magyar zsidók legújabb történetéhez, ezen művecskéjével új levelet font irodalmi érdekmenek koszorújába. Benne az 1740—1806 időközből származó 105 sírkőfeliratával igen becses adalékokat szolgáltat a tatai zsidók történetéhez. Függelékül szerző még az ottani temetőben nyugvó rabbik és kiváló hitközségi tagok sírkőfeliratait is közli, ami ezen epitaphiumok gyűjteményét még érdekesebbé teszi. A függelékben azonban a legnagyobb érdeklődést kelthet bennünk Rosenthal Naftali, Mendelssohn barátja, a nagytekintélyű móri zsidó apósának, r. Leipnik Józsefnek, a XVIII. század elején Morvaországból hazánkba bevándorolt és Tatán letelepedett tudósnek végrendelete. Érdekes és tipikus mintaképe ez korabeli tiszta hébernyelvű testamentumoknak és egyuttal bő kútforrás a szintén tekintélyes Leipnik-család történetéhez.

M. B.

A „KENESZIJÓ GEDOLO“

az Aguda első világkongresszusáról szóló cikk megkésve érkezett és csak legközelebbi számunkban közölhető.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-utca 14.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Korvin Testvérek könyvnyomdája Budapest.

KÖZGAZDASÁG.

A Kronberger-féle Faipar R.-T. az 1922. üzletére 100 korona osztalékot fizet és alaptőkéjét 60 millió koronáról 90 millió koronára emelte fel. Két régi részvényre egy újat adnak 4000 korona árért. Az elővételi jog július 20-ától július 27-éig a Wiener Bankverein magyarországi fióktelepénél gyakorolható.

A Földhitelbank Részvénytársaság dr. Paupera Ferenc elnöklése alatt tartotta XII. évi rendes közgyűlését. Az 1922. üzletéről előterjesztett zárszámadás, melyet egy 56 millió koronás alaptőke gyümölcsöztetése terhelt, 78,896.654 korona tiszta nyereséggel zárult. A közgyűlés határozata értelmében az 1922. évi osztalékszelvények augusztus 1. napjától kezdve a bank pénztáránál 200 koronával (100%) kerülnek beváltásra. A közgyűlés továbbá hozzájárult dr. Paupera Ferenc elnök azon javaslatához, hogy a jelenlegi 84 millió koronát kitevő alaptőke 130 millió koronára felemeltesse. A kibocsátási feltételek a következők: 2 darab régi részvény alapján egy új részvény vehető át 25.000 korona átvételi árfolyamon, amely az igényjog gyakorlásakor fizetendő be. Az elővételi jog 1923. évi augusztus 2. napjától augusztus 10. napjáig bezárólag gyakorolható a Földhitelbank főpénztáránál. (Elővételi pénztárórak 3—5-ig). Az alaptőkefelemelési művelet befejeztével a bank saját tőkéi mintegy 6 milliárd 400

millió koronára fognak emelkedni. A közgyűlést követő ülésen az igazgatóság dr. Paupera Ferencet elnökké és Sir William Garthwaite Bart-et alelnökké választotta.

Az Ofa osztaléka és tőkeszaporítása. Az Ofa Holzindustrie A.-G. Zürichben megtartott közgyűlése a 348.321.38 svájci frank nyereségből részvényenkint 3 svájci frank kifizetését határozta el. A szelvények beváltása augusztus 1-től Zürichben a Blankar et Co bankháznál, Budapesten pedig az Orsz. Fatermelő R.-T.-nél (V. Zoltán-utca 16.) Zürichre kiállított svájci frankra szóló csekkel történik. Elhatározta továbbá a közgyűlés a vállalat alaptőkéjének 7 millió svájci frankra való fölemelését olyképen, hogy az igazgatóságnak egy korábbi megállapodása alapján a részvényeket svájci frankban, névértéken felül egy a Comptoir d'Escompte de Genève genfi bank vezetése alatt álló svájci csoport veszi át, amely a régi részvényeseknek minden 10 darab részvény után 1 darab új részvényt ad 5000 korona adó- és bélyegilleték megtérítése ellenében. A vonatkozó részutalványokat f. é. augusztus 1-től kezdődőleg az Országos Fatermelő R.-T. szolgáltatja ki.

Fűző és mégsem fűző

(törv. védve)

Könnyű,

kényelmes,

elegáns

Női fehér-

neműek,

ágyneműek

GERŐ, Király-utca 69. sz.

Közvetlen a Királyszínháznál

Guttman Béla Rt.

*Harisnya, Keztyű,
Jumper, Mellény és Kabát*

különlegességi cikkek

divatáruháza

BUDAPEST, IV. KORONAHÉRCÉG-UTCA 6
TELEFON 151-78.

JAKOBI G. LAJOS

Telefon: 153-94.

URI SZABÓ

Budapest, VI., Podmaniczky-utca 6.

Feltétlenül
jószabásu

Férfiruhákat

kizárólag angol szövetekből elsőrendű
kivitelben készít mérsékelt árak mellett

Szombat és
ünnepnap
zárva.

GROSZ LIPÓT férfiszabó
Budapest, V., Vadász-utca 15. szám

TELEFON:
107-73

ROSSZ SZABÁSÚ RUHÁKAT
jutányosan átalakítok és fordítok.

Cégünk különlegessége.

Piechnik és Mechtl

hölgyfodrászterme

Budapest. IV., Váci-utca 8. sz. (félemelet)

TELEFON 31.

Különlegességi ház
parókák és transformációk
Díjtalan kipróbálás.

Legújabb divat.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

KERTÉSZ JÓZSEF / SZÜCS

BUDAPEST, IX., ÜLLŐI-UT 9. (Kálvin-térnél).

SEALSKIN-, NUTRIA- ÉS VAKOND-KABÁTOK, FEHÉR ÉS SZÜRKE-
RÓKÁK NAGY VÁLASZTÉKBAN ELŐNYÖS ÁRAK MELLETT.

ALTMANNÉ

Hozott anyagból
készítünk angol és
francia toaletteket
és koztümöket.

NŐI DIVATTERME BUDAPEST
WESSELÉNYI-U. 60. III. em. (Lift)
Telefonszám: József 9-95.

Dr. Réh Béla

Elektromágneses gyógyinté-
zete az összes modern vill-
amos és sugaras gyógy-
módokkal.

Fájdalommentesen gyógyít:

Idegességet, álmatlanságot, fej-
fájást, szédülést, fülzúgást, na-
gyothellást, idegzsábát, ischiást,
bénulásokat, gerinc-, szív-, gyom-
or- és bélbajokat, ágybavizelést,
hajhullást, rheumát, köszvényt,
ütőérelmeszesedést.

VII., Vilma királyné-ut
11/13. sz.

Telefon: József 26-24

Kérjen prospektust!

Nem cserél! Nem szakít!
Gallérjait, frakkingeit és
fehérneműit a „KIRÁLY” gőzmosó-
dában tisztíttassa.

A legkényesebb igényeket is kielégíti.

VII., Király-utca 15. IV., Magyar-utca 6.
VII., Dohány-u. 20. VIII., Baross-utca 92.

WILHEIM ARTHUR

KÖTSZERGYÁR ÉS EGÉSZSÉGÜGYI CIKKEK
KERESKEDELMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Telefonszám
168-85

BUDAPEST VI.
NAGYMEZŐ-UTCA 51.

Sürgőnycim:
Wilurgummi

Állandó nagy raktár: fürdősapkák, sárcipők, eső-
köpenyek, mentőszekrények, tennisz- és footballabdák,
orvosi és szülészeti cikkekben.

REICH M. művégtag és ortopaediai
készülékek gyára Budapest
VIII., Kender-utca 22-24. Telefon: József 94-76

Műlábat, műkart, ortopad készüléket, orvosi műszert, kórházi
berendezést, betegápolási cikket, kötszert, sérvkötőt, haskötőt,
köszörülést, nikkelezést elvállalok.

Mindenemü javítási munkát elvállalok és azonnal eszközlök.

Szőnyeget, régiséget

vesz, elad

STERNBERG, DOB-UTCA 24.

TELEFON
143-29
20-41

BIZTOSÍTÁSAIT

HELYEZZE EL AZ

„IVRIA” BIZTOSÍTÓ RÉSZV.-TÁRS.-nál
BUDAPEST, VI. KER., TERÉZ-KÖRUT 9. SZÁM

TELEFON
143-29
20-41

A Remény

illusztrált zsidó ifjusági folyóiratban most jelenik meg
Cholnoky László:

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

Zengedi története.

Előfizetési díja egész évre 15.000 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Telefon: 96-30